

LUDWIG VON MISES

ΣΧΕΔΙΑΣΜΕΝΟ ΧΑΟΣ

ΠΩΣ ΟΙ ΚΑΛΕΣ ΠΡΟΘΕΣΕΙΣ
ΟΔΗΓΟΥΝ ΣΕ ΚΑΤΑΣΤΡΟΦΗ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ

Σχεδιασμένο Χάος

του *Ludwig von Mises*

Μετάφραση: Πραξολόγος - Αθήνα, 2026

Published under a CC BY Attribution Only 4.0 License

<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>

Πρόλογος Μεταφραστή

Το **Σχεδιασμένο Χάος** (*Planned Chaos*) με πρώτη έκδοση το 1947, αποτελεί μια οξυδερκή μιζεσιανή κριτική της πλάνης ότι η κοινωνική ευημερία μπορεί να επιτευχθεί μέσω του κεντρικού σχεδιασμού και της συστηματικής κρατικής παρέμβασης. Ο Ludwig von Mises καταδεικνύει ότι η οικονομική τάξη δεν αποτελεί δημιούργημα κάποιας παντογνώστριας αρχής, αλλά αναδύεται από την ελεύθερη συνεργασία των ατόμων, την ιδιωτική ιδιοκτησία, τις αγοραίες τιμές και τον οικονομικό υπολογισμό.

Όταν η πολιτική εξουσία επιχειρεί να αντικαταστήσει τις επιλογές των ανθρώπων με διοικητικές εντολές, δεν καταργεί απλώς την αγορά· αποδυναμώνει τον ίδιο τον μηχανισμό μέσω του οποίου η κοινωνία συντονίζει τη γνώση, αξιολογεί τους σπάνιους πόρους και προσαρμόζει την παραγωγή στις ανθρώπινες ανάγκες. Ο σχεδιασμός που υπόσχεται τάξη γεννά έτσι σύγχυση, σπατάλη και καταναγκασμό: ένα χάος όχι αυθόρμητο, αλλά πολιτικά σχεδιασμένο.

Το έργο είναι, τελικά, μια φιλοσοφική υπεράσπιση της ανθρώπινης δράσης και της ελευθερίας. Υπενθυμίζει ότι η ελεύθερη κοινωνία δεν

στηρίζεται στην τελειότητα του ανθρώπου, αλλά στον περιορισμό της εξουσίας · και ότι η **οικονομική ελευθερία** δεν αποτελεί απλώς μέσο υλικής προόδου, αλλά **αναγκαία προϋπόθεση της προσωπικής αξιοπρέπειας, της ειρηνικής συνεργασίας και του πολιτισμού.**

Πραξολόγος, 2026

Περιεχόμενα

Εισαγωγικές Παρατηρήσεις

1. Η Αποτυχία του Παρεμβατισμού
2. Ο Δικτατορικός, Αντιδημοκρατικός και Σοσιαλιστικός Χαρακτήρας του Παρεμβατισμού
3. Σοσιαλισμός και Κομμουνισμός
4. Η Επιθετικότητα της Ρωσίας
5. Η Αίρεση του Τρότσκι
6. Η Απελευθέρωση των Δαιμόνων
7. Ο Φασισμός
8. Ο Ναζισμός
9. Τα Διδάγματα της Σοβιετικής Εμπειρίας
10. Η Υποτιθέμενη Αναπόφευκτη Έλευση του Σοσιαλισμού

Σημειώσεις

Εισαγωγικές Παρατηρήσεις

Το χαρακτηριστικό γνώρισμα αυτής της εποχής [ΣτΜ το βιβλίο εκδόθηκε το 1947] των δικτατόρων, των πολέμων και των επαναστάσεων είναι η αντικαπιταλιστική της προκατάληψη. Οι περισσότερες κυβερνήσεις και τα περισσότερα πολιτικά κόμματα επιδιώκουν με ζήλο να περιορίσουν το πεδίο της ιδιωτικής πρωτοβουλίας και της ελεύθερης επιχειρηματικής δράσης. Αποτελεί σχεδόν αδιαμφισβήτητο δόγμα ότι ο καπιταλισμός έχει φτάσει στο τέλος του και ότι η έλευση μιας καθολικής κανονιστικής υπαγωγής των οικονομικών δραστηριοτήτων είναι τόσο αναπόφευκτη όσο και εξαιρετικά επιθυμητή.

Παρ' όλα αυτά, ο καπιταλισμός εξακολουθεί να είναι ιδιαίτερα ακμαίος στο Δυτικό Ημισφαίριο. Η καπιταλιστική παραγωγή σημείωσε αξιοσημείωτη πρόοδο ακόμη και κατά τα τελευταία αυτά χρόνια. Οι μέθοδοι παραγωγής βελτιώθηκαν σημαντικά. Στους καταναλωτές προσφέρθηκαν καλύτερα και φθηνότερα αγαθά, καθώς και πολλά νέα είδη που μέχρι πρόσφατα ήταν άγνωστα. Πολλές χώρες διεύρυναν την κλίμακα και βελτίωσαν την ποιότητα της μεταποιητικής τους παραγωγής. Παρά τις αντικαπιταλιστικές πολιτικές όλων των

κυβερνήσεων και σχεδόν όλων των πολιτικών κομμάτων, ο καπιταλιστικός τρόπος παραγωγής εξακολουθεί, σε πολλές χώρες, να επιτελεί την κοινωνική του λειτουργία, παρέχοντας στους καταναλωτές περισσότερα, καλύτερα και φθηνότερα αγαθά.

Ασφαλώς δεν αποτελεί επίτευγμα των κυβερνήσεων, των πολιτικών και των συνδικαλιστικών στελεχών το γεγονός ότι βελτιώνεται το βιοτικό επίπεδο στις χώρες που είναι προσηλωμένες στην αρχή της ιδιωτικής ιδιοκτησίας των μέσων παραγωγής. Το γεγονός ότι οι περισσότερες οικογένειες στις Ηνωμένες Πολιτείες διαθέτουν αυτοκίνητο και ραδιόφωνο δεν οφείλεται στις δημόσιες υπηρεσίες και στους γραφειοκράτες, αλλά στις μεγάλες επιχειρήσεις. Η αύξηση της κατά κεφαλήν κατανάλωσης στην Αμερική, σε σύγκριση με τις συνθήκες που επικρατούσαν πριν από ένα τέταρτο του αιώνα, δεν είναι επίτευγμα νόμων και εκτελεστικών διαταγμάτων. Είναι επίτευγμα επιχειρηματιών οι οποίοι επέκτειναν τα εργοστάσιά τους ή κατασκεύασαν νέα.

Το σημείο αυτό πρέπει να τονιστεί, διότι οι σύγχρονοί μας τείνουν να το παραβλέπουν. Παγιδευμένοι στις δεισδαιμονίες του κρατισμού και της κυβερνητικής παντοδυναμίας, ασχολούνται αποκλειστικά με τα κυβερνητικά μέτρα. Περιμένουν τα πάντα από την αυταρχική δράση και ελάχιστα από την πρωτοβουλία των επιχειρηματικά δραστήριων πολιτών. Εντούτοις, το μόνο μέσο για την αύξηση της ευημερίας είναι η αύξηση της ποσότητας των προϊόντων. Αυτό ακριβώς επιδιώκει η επιχειρηματική δραστηριότητα.

Είναι παράδοξο το γεγονός ότι γίνεται πολύ περισσότερος λόγος για τα επιτεύγματα της Αρχής της Κοιλιάδας του Τενεσί παρά για το σύνολο των πρωτοφανών και απaráμιλλων επιτευγμάτων των αμερικανικών μεταποιητικών βιομηχανιών που λειτουργούν υπό ιδιωτική διεύθυνση. Ωστόσο, μόνο οι τελευταίες κατέστησαν δυνατή τη νίκη των

Συμμαχικών Εθνών στον πόλεμο και επιτρέπουν σήμερα στις Ηνωμένες Πολιτείες να συνδράμουν τις χώρες του Σχεδίου Μάρσαλ.

Το δόγμα ότι το Κράτος ή η Κυβέρνηση αποτελεί την ενσάρκωση όλων όσων είναι καλά και ωφέλιμα, ενώ τα άτομα είναι άθλιοι υπήκοοι, αποκλειστικά προσηλωμένοι στο να προκαλούν βλάβη ο ένας στον άλλον και έχοντας επιτακτική ανάγκη από έναν κηδεμόνα, παραμένει σχεδόν αδιαμφισβήτητο. Αποτελεί ταμπού να αμφισβητηθεί έστω και κατ' ελάχιστον. Όποιος διακηρύσσει τη θεϊκή φύση του Κράτους και το αλάθητο των ιερέων του, των γραφειοκρατών, θεωρείται αμερόληπτος μελετητής των κοινωνικών επιστημών. Όσοι διατυπώνουν αντιρρήσεις στιγματίζονται ως προκατειλημμένοι και στενόμυαλοι. Οι οπαδοί της νέας θρησκείας της κρατολατρίας δεν είναι λιγότερο φανατικοί και μισαλλόδοξοι από όσο υπήρξαν οι μωαμεθανοί κατακτητές της Αφρικής και της Ισπανίας.

Η Ιστορία θα αποκαλέσει την εποχή μας εποχή των δικτατόρων και των τυράννων. Κατά τα τελευταία χρόνια γίναμε μάρτυρες της πτώσης δύο από αυτούς τους υπερφίλους υπερανθρώπους. Όμως το πνεύμα που ανύψωσε αυτούς τους αχρείους σε απολυταρχική εξουσία εξακολουθεί να επιβιώνει. Διαποτίζει τα διδακτικά εγχειρίδια και τα περιοδικά, μιλά μέσα από τα στόματα δασκάλων και πολιτικών και εκδηλώνεται στα κομματικά προγράμματα, στα θεατρικά έργα και στα μυθιστορήματα. Όσο επικρατεί αυτό το πνεύμα, δεν μπορεί να υπάρξει καμία ελπίδα για διαρκή ειρήνη, για δημοκρατία, για διατήρηση της ελευθερίας ή για σταθερή βελτίωση της οικονομικής ευημερίας του έθνους.

1. Η Αποτυχία του Παρεμβατισμού

Τίποτε δεν είναι σήμερα πιο αντιδημοφιλές από την οικονομία της ελεύθερης αγοράς, δηλαδή τον καπιταλισμό. Για καθετί που θεωρείται μη ικανοποιητικό στις σημερινές συνθήκες κατηγορείται ο καπιταλισμός. Οι άθεοι θεωρούν τον καπιταλισμό υπεύθυνο για την επιβίωση του χριστιανισμού. Οι παπικές εγκύκλιοι, όμως, κατηγορούν τον καπιταλισμό για την εξάπλωση της αθρησκίας και για τις αμαρτίες των συγχρόνων μας, ενώ οι προτεσταντικές εκκλησίες και αιρέσεις δεν είναι λιγότερο σφοδρές στην καταγγελία της καπιταλιστικής απληστίας. Οι φίλοι της ειρήνης θεωρούν τους πολέμους μας απόρροια του καπιταλιστικού ιμπεριαλισμού. Αλλά οι αδιάλλακτοι εθνικιστές πολεμοκάπηλοι της Γερμανίας και της Ιταλίας κατηγορούσαν τον καπιταλισμό για τον «αστικό» ειρηνισμό του, ο οποίος, κατά τη γνώμη τους, αντιβαίνει στην ανθρώπινη φύση και στους αναπόδραστους νόμους της Ιστορίας. Οι ηθικολόγοι κατηγορούν τον καπιταλισμό ότι διαλύει την οικογένεια και ενθαρρύνει την ακολασία. Οι «προοδευτικοί», όμως, τον κατηγορούν ότι διατηρεί υποτιθέμενα παρωχημένους κανόνες σεξουαλικού περιορισμού. Σχεδόν όλοι συμφωνούν ότι η φτώχεια αποτελεί προϊόν του καπιταλισμού. Από την άλλη πλευρά, πολλοί αποδοκιμάζουν το γεγονός

ότι ο καπιταλισμός, ικανοποιώντας αφειδώς τις επιθυμίες ανθρώπων που επιδιώκουν περισσότερες ανέσεις και καλύτερη διαβίωση, προάγει έναν χονδροειδή υλισμό. Αυτές οι αντιφατικές κατηγορίες εναντίον του καπιταλισμού αλληλοαναιρούνται. Παραμένει, ωστόσο, το γεγονός ότι ελάχιστοι άνθρωποι έχουν απομείνει οι οποίοι δεν θα καταδίκαζαν συλλήβδην τον καπιταλισμό.

Μολονότι ο καπιταλισμός αποτελεί το οικονομικό σύστημα του σύγχρονου δυτικού πολιτισμού, οι πολιτικές όλων των δυτικών εθνών καθοδηγούνται από εξ ολοκλήρου αντικαπιταλιστικές ιδέες. Σκοπός αυτών των παρεμβατικών πολιτικών δεν είναι η διατήρηση του καπιταλισμού, αλλά η αντικατάστασή του από μια μικτή οικονομία. Υποτίθεται ότι αυτή η μικτή οικονομία δεν είναι ούτε καπιταλισμός ούτε σοσιαλισμός. Περιγράφεται ως ένα τρίτο σύστημα, εξίσου απομακρυσμένο από τον καπιταλισμό και από τον σοσιαλισμό. Υποστηρίζεται ότι βρίσκεται στο μέσο μεταξύ σοσιαλισμού και καπιταλισμού, διατηρώντας τα πλεονεκτήματα και των δύο και αποφεύγοντας τα εγγενή μειονεκτήματα καθενός.

Πριν από περισσότερο από μισό αιώνα, η εξέχουσα προσωπικότητα του βρετανικού σοσιαλιστικού κινήματος, ο Σίντνεϊ Γουέμπ, διακήρυξε ότι η σοσιαλιστική φιλοσοφία «δεν είναι παρά η συνειδητή και ρητή διατύπωση αρχών κοινωνικής οργάνωσης, οι οποίες έχουν ήδη, κατά μεγάλο μέρος, υιοθετηθεί ασυνείδητα». Πρόσθεσε δε ότι η οικονομική ιστορία του δέκατου ένατου αιώνα αποτελούσε «μια σχεδόν αδιάλειπτη καταγραφή της προόδου του σοσιαλισμού». ¹ Λίγα χρόνια αργότερα, ένας επιφανής Βρετανός πολιτικός, ο σερ Ουίλιαμ Χάρκορτ, δήλωσε: «Τώρα είμαστε όλοι σοσιαλιστές». ² Όταν, το 1913, ένας Αμερικανός, ο Έλμερ Ρόμπερτς, δημοσίευσε ένα βιβλίο για τις οικονομικές πολιτικές της Αυτοκρατορικής Κυβέρνησης της Γερμανίας, όπως αυτές

ασκούνταν από τα τέλη της δεκαετίας του 1870, τις αποκάλεσε «μοναρχικό σοσιαλισμό». [3](#)

Ωστόσο, δεν ήταν ορθό να ταυτίζεται απλώς ο παρεμβατισμός με τον σοσιαλισμό. Υπάρχουν πολλοί υποστηρικτές του παρεμβατισμού οι οποίοι τον θεωρούν την καταλληλότερη μέθοδο για τη βαθμιαία —βήμα προς βήμα— πραγμάτωση του πλήρους σοσιαλισμού. Υπάρχουν όμως και πολλοί παρεμβατιστές που δεν είναι απροκάλυπτα σοσιαλιστές· αποσκοπούν στην εγκαθίδρυση της μικτής οικονομίας ως μόνιμου συστήματος οικονομικής διαχείρισης. Επιδιώκουν να περιορίσουν, να ρυθμίσουν και να «βελτιώσουν» τον καπιταλισμό μέσω κυβερνητικών παρεμβάσεων στην επιχειρηματική δραστηριότητα και μέσω του συνδικαλισμού.

Για να κατανοήσουμε τον τρόπο λειτουργίας του παρεμβατισμού και της μικτής οικονομίας, είναι αναγκαίο να διευκρινίσουμε δύο σημεία:

Πρώτον: Εάν, σε μια κοινωνία θεμελιωμένη στην ιδιωτική ιδιοκτησία των μέσων παραγωγής, ορισμένα από αυτά τα μέσα ανήκουν στο κράτος ή στους δήμους και λειτουργούν υπό τη διαχείρισή τους, αυτό δεν δημιουργεί ακόμη ένα μικτό σύστημα που θα συνδύαζε τον σοσιαλισμό με την ιδιωτική ιδιοκτησία. Εφόσον μόνο ορισμένες μεμονωμένες επιχειρήσεις τελούν υπό δημόσιο έλεγχο, τα χαρακτηριστικά της οικονομίας της αγοράς που καθορίζουν την οικονομική δραστηριότητα παραμένουν κατ' ουσίαν αναλλοίωτα. Ακόμη και οι επιχειρήσεις δημόσιας ιδιοκτησίας, ως αγοραστές πρώτων υλών, ημιτελών προϊόντων και εργασίας, και ως πωλητές αγαθών και υπηρεσιών, οφείλουν να ενταχθούν στον μηχανισμό της οικονομίας της αγοράς. Υπόκεινται στον νόμο της αγοράς· πρέπει να επιδιώκουν κέρδη ή, τουλάχιστον, να αποφεύγουν τις ζημίες. Όταν επιχειρείται να μετριαστεί ή να εξαλειφθεί αυτή η εξάρτηση μέσω της κάλυψης των

ζημιών των επιχειρήσεων αυτών με επιδοτήσεις από δημόσιους πόρους, το μόνο αποτέλεσμα είναι η μετατόπιση αυτής της εξάρτησης σε άλλο σημείο. Και τούτο διότι τα μέσα για τις επιδοτήσεις πρέπει να εξευρεθούν από κάπου. Μπορούν να αντληθούν μέσω της επιβολής φόρων. Ωστόσο, το βάρος αυτών των φόρων ασκεί τις συνέπειές του στο κοινό και όχι στην κυβέρνηση που εισπράττει τον φόρο. Η αγορά, και όχι η φορολογική υπηρεσία, αποφασίζει ποιος θα επωμιστεί το βάρος του φόρου και με ποιον τρόπο αυτός θα επηρεάσει την παραγωγή και την κατανάλωση. Η αγορά και ο αναπόδραστος νόμος της είναι υπέρτατοι.

Δεύτερον: Υπάρχουν δύο διαφορετικά πρότυπα πραγμάτωσης του σοσιαλισμού. Το πρώτο πρότυπο —το οποίο μπορούμε να αποκαλέσουμε μαρξικό [ΣτΜ ή μαρξιστικό] ή ρωσικό— είναι αμιγώς γραφειοκρατικό. Όλες οι οικονομικές επιχειρήσεις αποτελούν υπηρεσίες του κράτους, όπως ακριβώς η διοίκηση του στρατού και του ναυτικού ή το ταχυδρομικό σύστημα. Κάθε επιμέρους εργοστάσιο, κατάστημα ή αγρόκτημα βρίσκεται στην ίδια σχέση προς την ανώτερη κεντρική οργάνωση όπως ένα ταχυδρομείο προς τη Γενική Διεύθυνση Ταχυδρομείων. Ολόκληρο το έθνος συγκροτεί έναν ενιαίο στρατό εργασίας με υποχρεωτική υπηρεσία· διοικητής αυτού του στρατού είναι ο αρχηγός του κράτους.

Το δεύτερο πρότυπο —το οποίο μπορούμε να αποκαλέσουμε γερμανικό σύστημα ή σύστημα *Zwangswirtschaft* [4](#)— διαφέρει από το πρώτο κατά το ότι διατηρεί, φαινομενικά και κατ' όνομα, την ιδιωτική ιδιοκτησία των μέσων παραγωγής, την επιχειρηματικότητα και τις συναλλαγές στην αγορά. Οι λεγόμενοι επιχειρηματίες αγοράζουν και πωλούν, πληρώνουν τους εργαζομένους, συνάπτουν χρέη και καταβάλλουν τόκους και χρεολύσια. Δεν είναι όμως πλέον

επιχειρηματίες. Στη ναζιστική Γερμανία αποκαλούνταν διευθυντές επιχειρησιακών μονάδων ή *Betriebsführer*. Η κυβέρνηση υπαγορεύει σε αυτούς τους κατ' επίφαση επιχειρηματίες τι και πώς να παράγουν, σε ποιες τιμές και από ποιον να αγοράζουν, καθώς και σε ποιες τιμές και σε ποιον να πωλούν. Η κυβέρνηση καθορίζει με διάταγμα έναντι ποιων μισθών πρέπει να εργάζονται οι εργάτες, καθώς και σε ποιον και με ποιους όρους πρέπει οι κεφαλαιούχοι να εμπιστεύονται τα κεφάλαιά τους. Η συναλλαγή στην αγορά δεν είναι παρά επίφαση. Εφόσον όλες οι τιμές, οι μισθοί και τα επιτόκια καθορίζονται από την αρχή, αποτελούν τιμές, μισθούς και επιτόκια μόνο κατ' επίφαση · στην πραγματικότητα, δεν είναι παρά ποσοτικοί όροι στις αυταρχικές διαταγές που καθορίζουν το εισόδημα, την κατανάλωση και το βιοτικό επίπεδο κάθε πολίτη. Η αρχή, και όχι οι καταναλωτές, κατευθύνει την παραγωγή. Το κεντρικό συμβούλιο διεύθυνσης της παραγωγής είναι υπέρτατο · όλοι οι πολίτες δεν είναι παρά δημόσιοι υπάλληλοι. Πρόκειται για σοσιαλισμό με την εξωτερική εμφάνιση του καπιταλισμού. Ορισμένες ονομασίες της καπιταλιστικής οικονομίας της αγοράς διατηρούνται, αλλά εδώ σημαίνουν κάτι εντελώς διαφορετικό από ό,τι σημαίνουν στην οικονομία της αγοράς.

Είναι αναγκαίο να επισημανθεί αυτό το γεγονός, ώστε να αποτραπεί η σύγχυση μεταξύ σοσιαλισμού και παρεμβατισμού. Το σύστημα της παρεμποδιζόμενης οικονομίας της αγοράς, δηλαδή ο παρεμβατισμός, διαφέρει από τον σοσιαλισμό ακριβώς επειδή εξακολουθεί να αποτελεί οικονομία της αγοράς. Η κρατική αρχή επιδιώκει να επηρεάσει την αγορά μέσω της παρέμβασης της καταναγκαστικής της εξουσίας, αλλά δεν θέλει να καταργήσει ολοκληρωτικά την αγορά. Επιθυμεί η παραγωγή και η κατανάλωση να εξελίσσονται προς κατευθύνσεις διαφορετικές από εκείνες που θα υπαγόρευε η ανεμπόδιστη αγορά και θέλει να επιτύχει τον σκοπό της εισάγοντας στη λειτουργία της αγοράς

διαταγές, εντολές και απαγορεύσεις, για την επιβολή των οποίων βρίσκεται σε ετοιμότητα η αστυνομική εξουσία και ο μηχανισμός εξαναγκασμού και καταναγκασμού της. Πρόκειται, όμως, για μεμονωμένες παρεμβάσεις· οι εμπνευστές τους ισχυρίζονται ότι δεν σχεδιάζουν να συνδυάσουν αυτά τα μέτρα σε ένα πλήρως ενοποιημένο σύστημα, το οποίο θα ρυθμίζει όλες τις τιμές, τους μισθούς και τα επιτόκια και, κατ' αυτόν τον τρόπο, θα θέτει τον πλήρη έλεγχο της παραγωγής και της κατανάλωσης στα χέρια των αρχών.

Ωστόσο, όλες οι μέθοδοι του παρεμβατισμού είναι καταδικασμένες σε αποτυχία. Αυτό σημαίνει ότι τα παρεμβατικά μέτρα οδηγούν αναγκαστικά σε συνθήκες οι οποίες, από την άποψη των ίδιων των υποστηρικτών τους, είναι λιγότερο ικανοποιητικές από την προγενέστερη κατάσταση πραγμάτων την οποία είχαν σχεδιαστεί να μεταβάλουν. Επομένως, οι πολιτικές αυτές αντιστρατεύονται τον ίδιο τους τον σκοπό.

Τα κατώτατα μισθολογικά επίπεδα, είτε επιβάλλονται με κυβερνητικό διάταγμα είτε μέσω συνδικαλιστικής πίεσης και εξαναγκασμού, είναι περιττά εάν καθορίζουν τους μισθούς στο επίπεδο της αγοράς. Εάν, όμως, επιχειρούν να αυξήσουν τους μισθούς πάνω από το επίπεδο που θα είχε καθορίσει η ανεμπόδιστη αγορά εργασίας, έχουν ως αποτέλεσμα τη μόνιμη ανεργία μεγάλου μέρους του δυνητικού εργατικού δυναμικού.

Οι δημόσιες δαπάνες δεν μπορούν να δημιουργήσουν πρόσθετες θέσεις εργασίας. Εάν η κυβέρνηση εξασφαλίσει τα απαιτούμενα κεφάλαια φορολογώντας τους πολίτες ή δανειζόμενη από το κοινό, καταργεί από τη μία πλευρά τόσες θέσεις εργασίας όσες δημιουργεί από την άλλη. Εάν οι δημόσιες δαπάνες χρηματοδοτούνται με δανεισμό από τις εμπορικές τράπεζες, αυτό σημαίνει πιστωτική επέκταση και

πληθωρισμό. Εάν, κατά τη διάρκεια ενός τέτοιου πληθωρισμού, η άνοδος των τιμών των εμπορευμάτων υπερβεί την άνοδο των ονομαστικών μισθών, η ανεργία θα μειωθεί. Εκείνο όμως που προκαλεί τη μείωση της ανεργίας είναι ακριβώς το γεγονός ότι οι πραγματικοί μισθοί υποχωρούν.

Η εγγενής τάση της καπιταλιστικής εξέλιξης είναι η σταθερή αύξηση των πραγματικών μισθών. Αυτό είναι το αποτέλεσμα της προοδευτικής συσσώρευσης κεφαλαίου, μέσω της οποίας βελτιώνονται οι τεχνολογικές μέθοδοι παραγωγής. Δεν υπάρχει κανένα μέσο με το οποίο μπορούν να αυξηθούν τα μισθολογικά επίπεδα για όλους όσοι επιθυμούν να αποκτούν εισόδημα από μισθωτή εργασία, εκτός από την αύξηση του κατά κεφαλήν μεριδίου του επενδεδυμένου κεφαλαίου. Όταν παύει η συσσώρευση πρόσθετου κεφαλαίου, ανακόπτεται και η τάση περαιτέρω αύξησης των πραγματικών μισθών. Εάν η κατανάλωση κεφαλαίου αντικαταστήσει την αύξηση του διαθέσιμου κεφαλαίου, οι πραγματικοί μισθοί πρέπει προσωρινά να υποχωρήσουν, μέχρι να αρθούν τα εμπόδια σε μια περαιτέρω αύξηση του κεφαλαίου. Κυβερνητικά μέτρα που επιβραδύνουν τη συσσώρευση κεφαλαίου ή οδηγούν σε κατανάλωση κεφαλαίου —όπως η δημοτική φορολογία— είναι, επομένως, επιζήμια για τα ζωτικά συμφέροντα των εργαζομένων.

Η πιστωτική επέκταση μπορεί να επιφέρει μια προσωρινή οικονομική άνθηση. Μια τέτοια, όμως, πλασματική ευημερία πρέπει να καταλήξει σε γενικευμένη εμπορική ύφεση, σε οικονομική κατάρρευση.

Δύσκολα θα μπορούσε να υποστηριχθεί ότι η οικονομική ιστορία των τελευταίων δεκαετιών διέψευσε τις απαισιόδοξες προβλέψεις των οικονομολόγων. Η εποχή μας έχει να αντιμετωπίσει σοβαρά οικονομικά προβλήματα. Δεν πρόκειται, όμως, για κρίση του καπιταλισμού. Πρόκειται για την κρίση του παρεμβατισμού, των πολιτικών που

αποσκοπούν στη βελτίωση του καπιταλισμού και στην αντικατάστασή του από ένα καλύτερο σύστημα.

Κανένας οικονομολόγος δεν τόλμησε ποτέ να ισχυριστεί ότι ο παρεμβατισμός θα μπορούσε να οδηγήσει σε οτιδήποτε άλλο εκτός από καταστροφή και χάος. Οι υποστηρικτές του παρεμβατισμού — προπάντων η Πρωσική Ιστορική Σχολή και οι Αμερικανοί θεσμιστές— δεν ήταν οικονομολόγοι. Αντιθέτως, για να προωθήσουν τα σχέδιά τους, αρνήθηκαν απερίφραστα ότι υφίσταται κάτι τέτοιο όπως ο οικονομικός νόμος. Κατά τη γνώμη τους, οι κυβερνήσεις είναι ελεύθερες να επιτυγχάνουν όλους τους σκοπούς που θέτουν, χωρίς να περιορίζονται από οποιαδήποτε αδυσώπητη κανονικότητα στην αλληλουχία των οικονομικών φαινομένων. Όπως ο Γερμανός σοσιαλιστής Φερντινάντ Λασάλ, υποστηρίζουν ότι το Κράτος είναι Θεός.

Οι παρεμβατιστές δεν προσεγγίζουν τη μελέτη των οικονομικών ζητημάτων με επιστημονική αμεροληψία. Οι περισσότεροι κινούνται από φθονερή μνησικακία εναντίον εκείνων των οποίων τα εισοδήματα είναι υψηλότερα από τα δικά τους. Αυτή η προκατάληψη καθιστά αδύνατο να δουν τα πράγματα όπως πραγματικά είναι. Για εκείνους, το κύριο ζήτημα δεν είναι η βελτίωση των συνθηκών διαβίωσης των μαζών, αλλά η πρόκληση βλάβης στους επιχειρηματίες και στους κεφαλαιούχους, ακόμη και αν αυτή η πολιτική θυματοποιεί τη συντριπτική πλειονότητα του λαού.

Στα μάτια των παρεμβατιστών, η ίδια η ύπαρξη κερδών είναι επιλήψιμη. Μιλούν για το κέρδος χωρίς να εξετάζουν το αναγκαίο συμπλήρωμά του, τη ζημία. Δεν κατανοούν ότι το κέρδος και η ζημία αποτελούν τα μέσα με τα οποία οι καταναλωτές ασκούν αυστηρό έλεγχο σε όλες τις επιχειρηματικές δραστηριότητες. Το κέρδος και η ζημία είναι αυτά που καθιστούν τους καταναλωτές κυρίαρχους ως προς την

κατεύθυνση της επιχειρηματικής δραστηριότητας. Είναι παράλογο να αντιπαρατίθεται η παραγωγή για το κέρδος προς την παραγωγή για τη χρήση. Στην ανεμπόδιστη αγορά, ένας άνθρωπος μπορεί να αποκομίσει κέρδη μόνο εφόσον προμηθεύει τους καταναλωτές, με τον καλύτερο και φθηνότερο τρόπο, με τα αγαθά που επιθυμούν να χρησιμοποιήσουν. Το κέρδος και η ζημία αποσύρουν τους υλικούς συντελεστές της παραγωγής από τα χέρια των αναποτελεσματικών και τους τοποθετούν στα χέρια των αποτελεσματικότερων. Η κοινωνική τους λειτουργία συνίσταται στο να καθιστούν έναν άνθρωπο τόσο περισσότερο επιδραστικό στη διεξαγωγή των επιχειρηματικών υποθέσεων, όσο καλύτερα επιτυγχάνει να παράγει εμπορεύματα για τα οποία οι άνθρωποι διαγκωνίζονται. Οι καταναλωτές ζημιώνονται όταν οι νόμοι της χώρας εμποδίζουν τους αποτελεσματικότερους επιχειρηματίες να διευρύνουν το πεδίο των δραστηριοτήτων τους. Εκείνο που κατέστησε ορισμένες επιχειρήσεις «μεγάλες επιχειρήσεις» ήταν ακριβώς η επιτυχία τους να ανταποκριθούν, καλύτερα από όλους, στη ζήτηση των μαζών.

Οι αντικαπιταλιστικές πολιτικές υπονομεύουν τη λειτουργία του καπιταλιστικού συστήματος της οικονομίας της αγοράς. Η αποτυχία του παρεμβατισμού δεν καταδεικνύει την αναγκαιότητα υιοθέτησης του σοσιαλισμού. Αποκαλύπτει απλώς τη ματαιότητα του παρεμβατισμού. Όλα εκείνα τα δεινά τα οποία οι αυτοαποκαλούμενοι «προοδευτικοί» ερμηνεύουν ως αποδείξεις της αποτυχίας του καπιταλισμού είναι το αποτέλεσμα των υποτιθέμενα ευεργετικών παρεμβάσεων τους στην αγορά. Μόνο όσοι αγνοούν τα οικονομικά και ταυτίζουν εσφαλμένα τον παρεμβατισμό με τον καπιταλισμό πιστεύουν ότι η θεραπεία αυτών των δεινών είναι ο σοσιαλισμός.

2. Ο δικτατορικός, αντιδημοκρατικός και σοσιαλιστικός χαρακτήρας του παρεμβατισμού

Πολλοί υποστηρικτές του παρεμβατισμού απορούν όταν τους επισημαίνεται ότι, συνιστώντας τον παρεμβατισμό, ενισχύουν οι ίδιοι τις αντιδημοκρατικές και δικτατορικές τάσεις και προωθούν την εγκαθίδρυση του ολοκληρωτικού σοσιαλισμού. Διαμαρτύρονται ότι είναι ειλικρινείς δημοκράτες και ότι αντιτίθενται στην τυραννία και στον σοσιαλισμό. Το μόνο που επιδιώκουν, ισχυρίζονται, είναι η βελτίωση των συνθηκών διαβίωσης των φτωχών. Λένε ότι παρακινούνται από λόγους κοινωνικής δικαιοσύνης και ότι τάσσονται υπέρ μιας δικαιότερης κατανομής του εισοδήματος ακριβώς επειδή επιθυμούν να διαφυλάξουν τον καπιταλισμό και το πολιτικό του επακόλουθο ή εποικοδόμημα, δηλαδή τη δημοκρατική διακυβέρνηση.

Εκείνο που οι άνθρωποι αυτοί αδυνατούν να αντιληφθούν είναι ότι τα διάφορα μέτρα που προτείνουν δεν είναι ικανά να επιφέρουν τα ευεργετικά αποτελέσματα στα οποία αποβλέπουν. Αντιθέτως, δημιουργούν μια κατάσταση η οποία, από την άποψη των ίδιων των υποστηρικτών τους, είναι χειρότερη από την προγενέστερη κατάσταση την οποία σχεδιάστηκαν να μεταβάλουν. Εάν η κυβέρνηση, αντιμέτωπη με την αποτυχία της πρώτης της παρέμβασης, δεν είναι διατεθειμένη να άρει την επέμβασή της στην αγορά και να επιστρέψει σε μια ελεύθερη οικονομία, πρέπει να προσθέτει στο αρχικό της μέτρο ολοένα περισσότερες ρυθμίσεις και περιορισμούς. Προχωρώντας βήμα προς βήμα σε αυτή την κατεύθυνση, καταλήγει τελικά σε ένα σημείο στο οποίο έχει εξαφανιστεί κάθε οικονομική ελευθερία των ατόμων. Τότε αναδύεται ο σοσιαλισμός του γερμανικού προτύπου, η ναζιστική *Zwangswirtschaft*, δηλαδή η καταναγκαστικά διευθυνόμενη οικονομία.

Έχουμε ήδη αναφερθεί στην περίπτωση των κατώτατων μισθολογικών ορίων. Ας διασαφηνίσουμε περαιτέρω το ζήτημα αναλύοντας μια χαρακτηριστική περίπτωση ελέγχου των τιμών.

Εάν η κυβέρνηση επιθυμεί να καταστήσει δυνατό για τους φτωχούς γονείς να δίνουν περισσότερο γάλα στα παιδιά τους, πρέπει να αγοράζει γάλα στην τιμή της αγοράς και να το πωλεί σε αυτούς τους φτωχούς ανθρώπους φθηνότερα, υφιστάμενη ζημία· η ζημία αυτή μπορεί να καλυφθεί από τα έσοδα που συγκεντρώνονται μέσω της φορολογίας. Εάν, όμως, η κυβέρνηση απλώς καθορίσει την τιμή του γάλακτος σε επίπεδο χαμηλότερο από εκείνο της αγοράς, τα αποτελέσματα θα είναι αντίθετα προς τους σκοπούς της. Οι οριακοί παραγωγοί, προκειμένου να αποφύγουν τις ζημίες, θα εγκαταλείψουν την παραγωγή και την πώληση γάλακτος. Θα διατίθεται στους καταναλωτές λιγότερο γάλα, όχι περισσότερο. Το αποτέλεσμα αυτό αντιβαίνει στις προθέσεις της

κυβέρνησης. Η κυβέρνηση παρενέβη επειδή θεωρούσε το γάλα ζωτικής σημασίας αγαθό. Δεν επιθυμούσε να περιορίσει την προσφορά του.

Η κυβέρνηση βρίσκεται τώρα ενώπιον της εξής επιλογής: είτε να εγκαταλείψει κάθε προσπάθεια ελέγχου των τιμών είτε να προσθέσει στο πρώτο της μέτρο ένα δεύτερο, δηλαδή να καθορίσει τις τιμές των συντελεστών παραγωγής που απαιτούνται για την παραγωγή γάλακτος. Τότε η ίδια ιστορία επαναλαμβάνεται σε ένα πιο απομακρυσμένο στάδιο: η κυβέρνηση πρέπει και πάλι να καθορίσει τις τιμές των συντελεστών παραγωγής που είναι αναγκαίοι για την παραγωγή εκείνων των συντελεστών παραγωγής οι οποίοι απαιτούνται για την παραγωγή γάλακτος. Έτσι, η κυβέρνηση πρέπει να προχωρεί ολοένα μακρύτερα, καθορίζοντας τις τιμές όλων των συντελεστών παραγωγής —τόσο των ανθρώπινων, δηλαδή της εργασίας, όσο και των υλικών— και εξαναγκάζοντας κάθε επιχειρηματία και κάθε εργαζόμενο να συνεχίσει να εργάζεται με αυτές τις τιμές και αυτούς τους μισθούς. Κανένας κλάδος παραγωγής δεν μπορεί να εξαιρεθεί από αυτόν τον καθολικό καθορισμό τιμών και μισθών και από αυτή τη γενική διαταγή συνέχισης της παραγωγής. Εάν ορισμένοι κλάδοι παραγωγής παρέμεναν ελεύθεροι, το αποτέλεσμα θα ήταν η μετατόπιση κεφαλαίου και εργασίας προς αυτούς και η αντίστοιχη μείωση της προσφοράς των αγαθών των οποίων τις τιμές είχε καθορίσει η κυβέρνηση. Ωστόσο, ακριβώς αυτά τα αγαθά θεωρεί η κυβέρνηση ιδιαίτερος σημαντικά για την ικανοποίηση των αναγκών των μαζών.

Όταν, όμως, επιτευχθεί αυτή η κατάσταση καθολικού ελέγχου των επιχειρηματικών δραστηριοτήτων, η οικονομία της αγοράς έχει αντικατασταθεί από ένα σύστημα σχεδιασμένης οικονομίας, δηλαδή από τον σοσιαλισμό. Αυτός, βεβαίως, δεν είναι ο σοσιαλισμός της άμεσης

κρατικής διαχείρισης κάθε εργοστασίου από την κυβέρνηση, όπως στη Ρωσία, αλλά ο σοσιαλισμός του γερμανικού ή ναζιστικού προτύπου.

Πολλοί άνθρωποι γοητεύτηκαν από την υποτιθέμενη επιτυχία του γερμανικού ελέγχου των τιμών. Έλεγαν: Αρκεί να είστε τόσο βίαιοι και αδίστακτοι όσο οι ναζί και θα επιτύχετε να ελέγξετε τις τιμές. Εκείνο που δεν αντιλαμβάνονταν αυτοί οι άνθρωποι, οι οποίοι επιθυμούσαν να πολεμήσουν τον ναζισμό υιοθετώντας τις μεθόδους του, ήταν ότι οι ναζί δεν επέβαλαν έλεγχο τιμών στο πλαίσιο μιας κοινωνίας της αγοράς, αλλά εγκαθίδρυσαν ένα πλήρες σοσιαλιστικό σύστημα, μια ολοκληρωτική πολιτειακή τάξη.

Ο έλεγχος των τιμών αντιστρατεύεται τον σκοπό του όταν περιορίζεται σε ορισμένα μόνο εμπορεύματα. Δεν μπορεί να λειτουργήσει ικανοποιητικά στο πλαίσιο μιας οικονομίας της αγοράς. Εάν η κυβέρνηση δεν συναγάγει από αυτή την αποτυχία το συμπέρασμα ότι πρέπει να εγκαταλείψει κάθε απόπειρα ελέγχου των τιμών, είναι αναγκασμένη να προχωρεί ολοένα μακρύτερα, μέχρις ότου αντικαταστήσει την οικονομία της αγοράς με έναν καθολικό σοσιαλιστικό σχεδιασμό.

Η παραγωγή μπορεί είτε να κατευθύνεται από τις τιμές που διαμορφώνονται στην αγορά μέσω των αγορών του κοινού και της αποχής του από αυτές είτε να κατευθύνεται από το κεντρικό συμβούλιο διαχείρισης της παραγωγής της κυβέρνησης. Δεν υπάρχει τρίτη διαθέσιμη λύση. Δεν είναι εφικτό ένα τρίτο κοινωνικό σύστημα το οποίο δεν θα ήταν ούτε οικονομία της αγοράς ούτε σοσιαλισμός. Ο κυβερνητικός έλεγχος ενός μόνο μέρους των τιμών οδηγεί αναγκαστικά σε μια κατάσταση την οποία όλοι, ανεξαιρέτως, θεωρούν παράλογη και αντίθετη προς τον επιδιωκόμενο σκοπό. Αναπόφευκτο αποτέλεσμά του είναι το χάος και η κοινωνική αναταραχή.

Αυτό ακριβώς έχουν κατά νου οι οικονομολόγοι όταν αναφέρονται στον οικονομικό νόμο και υποστηρίζουν ότι ο παρεμβατισμός αντιβαίνει στους οικονομικούς νόμους.

Στην οικονομία της αγοράς οι καταναλωτές είναι κυρίαρχοι. Οι αγορές τους και η αποχή τους από αγορές καθορίζουν σε τελευταία ανάλυση τι θα παραγάγουν οι επιχειρηματίες, καθώς και σε ποια ποσότητα και ποιότητα. Καθορίζουν άμεσα τις τιμές των καταναλωτικών αγαθών και έμμεσα τις τιμές όλων των παραγωγικών αγαθών, δηλαδή της εργασίας και των υλικών συντελεστών παραγωγής. Καθορίζουν την εμφάνιση κερδών και ζημιών και τη διαμόρφωση του επιτοκίου. Καθορίζουν το εισόδημα κάθε ατόμου. Το επίκεντρο της οικονομίας της αγοράς είναι η αγορά, δηλαδή η διαδικασία διαμόρφωσης των τιμών των εμπορευμάτων, των μισθολογικών και των επιτοκιακών συντελεστών, καθώς και των παραγωγών τους, των κερδών και των ζημιών. Η αγορά καθιστά όλους τους ανθρώπους, υπό την ιδιότητά τους ως παραγωγών, υπόλογους στους καταναλωτές. Η εξάρτηση αυτή είναι άμεση για τους επιχειρηματίες, τους κεφαλαιούχους, τους αγρότες και τους ελεύθερους επαγγελματίες, και έμμεση για όσους εργάζονται έναντι μισθού ή ημερομισθίου. Η αγορά προσαρμόζει τις προσπάθειες όλων όσοι ασχολούνται με την ικανοποίηση των αναγκών των καταναλωτών στις επιθυμίες εκείνων για τους οποίους παράγουν, δηλαδή των καταναλωτών. Υποτάσσει την παραγωγή στην κατανάλωση.

Η αγορά είναι μια δημοκρατία στην οποία κάθε χρηματική μονάδα παρέχει δικαίωμα ψήφου. Είναι αλήθεια ότι τα διάφορα άτομα δεν διαθέτουν την ίδια εκλογική δύναμη. Ο πλουσιότερος διαθέτει περισσότερες ψήφους από τον φτωχότερο. Ωστόσο, στην οικονομία της αγοράς, το να είναι κανείς πλούσιος και να αποκτά υψηλότερο εισόδημα

αποτελεί ήδη το αποτέλεσμα μιας προηγούμενης εκλογής. Το μόνο μέσο για την απόκτηση και τη διατήρηση πλούτου σε μια οικονομία της αγοράς, η οποία δεν έχει νοθευτεί από προνόμια και περιορισμούς που έχουν θεσπιστεί από την κυβέρνηση, είναι η εξυπηρέτηση των καταναλωτών με τον καλύτερο και οικονομικότερο τρόπο. Οι κεφαλαιούχοι και οι γαιοκτήμονες που αποτυγχάνουν ως προς αυτό υφίστανται ζημιές. Εάν δεν αλλάξουν τον τρόπο δράσης τους, χάνουν τον πλούτο τους και γίνονται φτωχοί. Οι καταναλωτές είναι εκείνοι που καθιστούν τους φτωχούς πλούσιους και τους πλούσιους φτωχούς. Οι καταναλωτές είναι εκείνοι που καθορίζουν τον μισθό ενός αστέρα του κινηματογράφου ή ενός τραγουδιστή της όπερας σε υψηλότερο επίπεδο από τον μισθό ενός συγκολλητή ή ενός λογιστή.

Κάθε άτομο είναι ελεύθερο να διαφωνεί με το αποτέλεσμα μιας εκλογικής αναμέτρησης ή με το αποτέλεσμα της διαδικασίας της αγοράς. Σε μια δημοκρατία, όμως, δεν διαθέτει κανένα άλλο μέσο για να μεταβάλει την κατάσταση πέρα από την πειθώ. Εάν κάποιος έλεγε: «Δεν μου αρέσει ο δήμαρχος που εξελέγη με την πλειοψηφία των ψήφων · γι' αυτό ζητώ από την κυβέρνηση να τον αντικαταστήσει με τον άνθρωπο που προτιμώ εγώ», δύσκολα θα τον αποκαλούσε κανείς δημοκράτη. Όταν, όμως, προβάλλονται οι ίδιες αξιώσεις σε σχέση με την αγορά, οι περισσότεροι άνθρωποι είναι υπερβολικά αμβλύνοες για να διακρίνουν τις δικτατορικές επιδιώξεις που αυτές εμπεριέχουν.

Οι καταναλωτές έκαναν τις επιλογές τους και καθόρισαν το εισόδημα του κατασκευαστή υποδημάτων, του αστέρα του κινηματογράφου και του συγκολλητή. Ποιος είναι ο καθηγητής Χ ώστε να ιδιοποιείται το προνόμιο της ανατροπής της απόφασής τους; Εάν δεν ήταν επίδοξος δικτάτορας, δεν θα ζητούσε από την κυβέρνηση να παρέμβει. Θα προσπαθούσε να πείσει τους συμπολίτες του να αυξήσουν

τη ζήτησή τους για τα προϊόντα της εργασίας των συγκολλητών και να περιορίσουν τη ζήτησή τους για υποδήματα και κινηματογραφικές ταινίες.

Οι καταναλωτές δεν είναι διατεθειμένοι να πληρώνουν για το βαμβάκι τιμές που θα καθιστούσαν επικερδείς τις οριακές γεωργικές εκμεταλλεύσεις, δηλαδή εκείνες που παράγουν υπό τις λιγότερο ευνοϊκές συνθήκες. Αυτό είναι πράγματι εξαιρετικά δυσάρεστο για τους ενδιαφερόμενους αγρότες· πρέπει να διακόψουν την καλλιέργεια βαμβακιού και να προσπαθήσουν να ενταχθούν με διαφορετικό τρόπο στο συνολικό σύστημα της παραγωγής.

Τι πρέπει, όμως, να σκεφτούμε για τον πολιτικό ο οποίος επεμβαίνει καταναγκαστικά προκειμένου να αυξήσει την τιμή του βαμβακιού πάνω από το επίπεδο στο οποίο θα έφθανε στην ελεύθερη αγορά; Εκείνο που επιδιώκει ο παρεμβατιστής είναι η αντικατάσταση των επιλογών των καταναλωτών από την αστυνομική πίεση. Όλες αυτές οι διατυπώσεις — το κράτος πρέπει να κάνει τούτο ή εκείνο — σημαίνουν σε τελική ανάλυση ότι η αστυνομία πρέπει να εξαναγκάσει τους καταναλωτές να συμπεριφερθούν διαφορετικά από ό,τι θα συμπεριφέρονταν αυθόρμητα. Σε προτάσεις όπως «ας αυξήσουμε τις τιμές των αγροτικών προϊόντων», «ας αυξήσουμε τους μισθούς», «ας μειώσουμε τα κέρδη», «ας περιορίσουμε τις αποδοχές των διευθυντικών στελεχών», το «ας» αναφέρεται τελικά στην αστυνομία. Και όμως, οι εμπνευστές αυτών των σχεδίων διαμαρτύρονται ότι σχεδιάζουν υπέρ της ελευθερίας και της βιομηχανικής δημοκρατίας.

Στις περισσότερες μη σοσιαλιστικές χώρες έχουν παραχωρηθεί ειδικά δικαιώματα στις εργατικές συνδικαλιστικές οργανώσεις. Τους επιτρέπεται να εμποδίζουν τα μη μέλη τους να εργάζονται. Τους επιτρέπεται να προκηρύσσουν απεργία και, κατά τη διάρκειά της, είναι

ουσιαστικά ελεύθερες να ασκούν βία εναντίον όλων όσοι είναι διατεθειμένοι να συνεχίσουν να εργάζονται, δηλαδή εναντίον των απεργοσπαστών. Το σύστημα αυτό παραχωρεί ένα απεριορίστο προνόμιο σε όσους απασχολούνται σε ζωτικούς κλάδους της οικονομίας. Οι εργαζόμενοι των οποίων η απεργία διακόπτει την παροχή νερού, ηλεκτρικού ρεύματος, τροφίμων και άλλων αγαθών πρώτης ανάγκης είναι σε θέση να αποκτήσουν όλα όσα επιθυμούν εις βάρος του υπόλοιπου πληθυσμού. Είναι αλήθεια ότι στις Ηνωμένες Πολιτείες οι συνδικαλιστικές τους οργανώσεις έχουν μέχρι σήμερα επιδειξει κάποια μετριοπάθεια κατά την αξιοποίηση αυτής της δυνατότητας. Άλλα αμερικανικά συνδικάτα και πολλά ευρωπαϊκά έχουν φανεί λιγότερο επιφυλακτικά. Είναι αποφασισμένα να επιβάλλουν αυξήσεις μισθών, χωρίς να ενδιαφέρονται για την καταστροφή που αναπόφευκτα θα προκύψει.

Οι παρεμβατιστές δεν είναι αρκετά οξυδερκείς ώστε να αντιληφθούν ότι η συνδικαλιστική πίεση και ο συνδικαλιστικός καταναγκασμός είναι απολύτως ασυμβίβαστα με οποιοδήποτε σύστημα κοινωνικής οργάνωσης. Το συνδικαλιστικό πρόβλημα δεν σχετίζεται καθόλου με το δικαίωμα των πολιτών να συνέρχονται και να συγκροτούν ενώσεις· καμία δημοκρατική χώρα δεν αρνείται στους πολίτες της αυτό το δικαίωμα. Ούτε αμφισβητεί κανείς το δικαίωμα ενός ανθρώπου να διακόψει την εργασία του και να απεργήσει. Το μόνο ζήτημα είναι κατά πόσον πρέπει να παραχωρείται στα συνδικάτα το προνόμιο να προσφεύγουν ατιμωρητί στη βία. Το προνόμιο αυτό είναι εξίσου ασυμβίβαστο με τον σοσιαλισμό όσο και με τον καπιταλισμό. Καμία κοινωνική συνεργασία στο πλαίσιο του καταμερισμού της εργασίας δεν είναι δυνατή όταν παραχωρείται σε ορισμένους ανθρώπους ή ενώσεις ανθρώπων το δικαίωμα να εμποδίζουν, με τη βία ή με την απειλή βίας, άλλους ανθρώπους να εργάζονται. Όταν επιβάλλεται με τη βία, μια

απεργία σε ζωτικούς κλάδους της παραγωγής ή μια γενική απεργία ισοδυναμεί με επαναστατική καταστροφή της κοινωνίας.

Μια κυβέρνηση παραιτείται από την εξουσία της εάν ανέχεται τη χρήση βίας από οποιονδήποτε μη κυβερνητικό φορέα. Εάν η κυβέρνηση εγκαταλείψει το μονοπώλιό της επί του εξαναγκασμού και του καταναγκασμού, προκύπτουν συνθήκες αναρχίας. Εάν ήταν αλήθεια ότι ένα δημοκρατικό σύστημα διακυβέρνησης είναι ανίκανο να προστατεύσει ανεπιφύλακτα το δικαίωμα κάθε ατόμου να εργάζεται, αφηφώντας τις διαταγές ενός συνδικάτου, τότε η δημοκρατία θα ήταν καταδικασμένη. Σε αυτή την περίπτωση, η δικτατορία θα αποτελούσε το μοναδικό μέσο για τη διατήρηση του καταμερισμού της εργασίας και την αποφυγή της αναρχίας. Εκείνο που γέννησε τη δικτατορία στη Ρωσία και στη Γερμανία ήταν ακριβώς το γεγονός ότι η νοοτροπία αυτών των εθνών καθιστούσε ανέφικτη, υπό δημοκρατικές συνθήκες, την καταστολή της συνδικαλιστικής βίας. Οι δικτάτορες κατήργησαν τις απεργίες και, με αυτόν τον τρόπο, συνέτριψαν τη ραχοκοκαλιά του συνδικαλισμού. Στη σοβιετική αυτοκρατορία δεν τίθεται καν ζήτημα απεργιών.

Είναι αυταπάτη να πιστεύει κανείς ότι η διαιτησία των εργατικών διαφορών θα μπορούσε να εντάξει τα συνδικάτα στο πλαίσιο της οικονομίας της αγοράς και να καταστήσει τη λειτουργία τους συμβατή με τη διατήρηση της εσωτερικής ειρήνης. Η δικαστική επίλυση διαφορών είναι εφικτή όταν υπάρχει ένα σύνολο κανόνων βάσει των οποίων μπορούν να κρίνονται οι επιμέρους υποθέσεις. Εάν, όμως, ένας τέτοιος κώδικας είναι έγκυρος και οι διατάξεις του εφαρμόζονται για τον καθορισμό του ύψους των μισθών, τότε δεν είναι πλέον η αγορά εκείνη που τους καθορίζει, αλλά ο κώδικας και όσοι νομοθετούν σχετικά με αυτόν. Τότε υπέρτατη αρχή είναι η κυβέρνηση και όχι πλέον οι

καταναλωτές που αγοράζουν και πωλούν στην αγορά. Εάν δεν υπάρχει τέτοιος κώδικας, απουσιάζει το κριτήριο βάσει του οποίου θα μπορούσε να κριθεί μια διαφορά μεταξύ εργοδοτών και εργαζομένων. Είναι μάταιο να γίνεται λόγος για «δίκαιους» μισθούς ελλείψει ενός τέτοιου κώδικα. Η έννοια της δικαιοσύνης στερείται νοήματος εάν δεν συσχετίζεται με ένα καθιερωμένο κριτήριο. Στην πράξη, εάν οι εργοδότες δεν υποκύψουν στις απειλές των συνδικάτων, η διαιτησία ισοδυναμεί με τον καθορισμό των μισθών από τον διορισμένο από την κυβέρνηση διαιτητή. Η επιτακτική αυταρχική απόφαση αντικαθιστά την τιμή της αγοράς. Το ζήτημα είναι πάντοτε το ίδιο: η κυβέρνηση ή η αγορά. Τρίτη λύση δεν υπάρχει.

Οι μεταφορές είναι συχνά πολύ χρήσιμες για τη διασαφήνιση πολύπλοκων προβλημάτων και για να γίνονται αυτά κατανοητά από λιγότερο οξυδερκείς ανθρώπους. Καταντούν, όμως, παραπλανητικές και οδηγούν σε παραλογισμούς εάν οι άνθρωποι λησμονούν ότι κάθε σύγκριση είναι ατελής. Είναι ανόητο να εκλαμβάνει κανείς κυριολεκτικά τις μεταφορικές εκφράσεις και να συνάγει από την ερμηνεία τους ιδιότητες του αντικειμένου το οποίο επιδίωκε να καταστήσει περισσότερο κατανοητό μέσω της χρήσης τους. Δεν υπάρχει τίποτε επιλήψιμο στην περιγραφή της λειτουργίας της αγοράς από τους οικονομολόγους ως «αυτόματης» ούτε στη συνήθειά τους να μιλούν για τις «ανώνυμες δυνάμεις» που δρουν στην αγορά. Δεν μπορούσαν να προβλέψουν ότι κάποιος θα ήταν τόσο ανόητος ώστε να εκλάβει αυτές τις μεταφορές κυριολεκτικά.

Καμία «αυτόματη» και «ανώνυμη» δύναμη δεν θέτει σε κίνηση τον «μηχανισμό» της αγοράς. Οι μόνοι παράγοντες που κατευθύνουν την αγορά και καθορίζουν τις τιμές είναι οι σκόπιμες δράσεις των ανθρώπων. Δεν υπάρχει κανένας αυτοματισμός· υπάρχουν άνθρωποι οι οποίοι

επιδιώκουν συνειδητά σκοπούς που οι ίδιοι επέλεξαν και προσφεύγουν εσκεμμένα σε συγκεκριμένα μέσα για την επίτευξή τους. Δεν υπάρχουν μυστηριώδεις μηχανικές δυνάμεις· υπάρχει μόνο η βούληση κάθε ατόμου να ικανοποιήσει τη ζήτησή του για διάφορα αγαθά. Δεν υπάρχει ανωνυμία· υπάρχουν εσείς και εγώ, ο Μπιλ και ο Τζο και όλοι οι υπόλοιποι. Και καθένας μας συμμετέχει τόσο στην παραγωγή όσο και στην κατανάλωση. Ο καθένας συνεισφέρει το μερίδιό του στον καθορισμό των τιμών.

Το δίλημμα δεν βρίσκεται μεταξύ αυτόματων δυνάμεων και σχεδιασμένης δράσης. Βρίσκεται μεταξύ της δημοκρατικής διαδικασίας της αγοράς, στην οποία συμμετέχει κάθε άτομο, και της αποκλειστικής εξουσίας ενός δικτατορικού οργάνου. Οτιδήποτε πράττουν οι άνθρωποι στην οικονομία της αγοράς αποτελεί εκτέλεση των δικών τους σχεδίων. Υπό αυτή την έννοια, κάθε ανθρώπινη δράση σημαίνει σχεδιασμό. Εκείνο που υποστηρίζουν όσοι αυτοαποκαλούνται σχεδιαστές δεν είναι η αντικατάσταση της άνευ σχεδίου εξέλιξης των πραγμάτων από τη σχεδιασμένη δράση. Είναι η αντικατάσταση των σχεδίων των συνανθρώπων τους από το ίδιο το σχέδιο του σχεδιαστή. Ο σχεδιαστής είναι ένας επίδοξος δικτάτορας, ο οποίος θέλει να στερήσει από όλους τους άλλους ανθρώπους την εξουσία να σχεδιάζουν και να ενεργούν σύμφωνα με τα δικά τους σχέδια. Επιδιώκει ένα και μόνο πράγμα: την αποκλειστική και απόλυτη υπεροχή του δικού του σχεδίου.

Δεν είναι λιγότερο εσφαλμένος ο ισχυρισμός ότι μια μη σοσιαλιστική κυβέρνηση δεν διαθέτει σχέδιο. Οτιδήποτε πράττει μια κυβέρνηση αποτελεί εκτέλεση ενός σχεδίου, δηλαδή ενός προγράμματος δράσης. Κάποιος μπορεί να διαφωνεί με ένα τέτοιο σχέδιο. Δεν πρέπει, όμως, να ισχυρίζεται ότι αυτό δεν αποτελεί καθόλου σχέδιο. Ο καθηγητής Γουέσλι Κ. Μίτσελ υποστήριξε ότι η βρετανική φιλελεύθερη κυβέρνηση

«σχεδιάζε να μην έχει σχέδιο». ⁵ Ωστόσο, κατά τη φιλελεύθερη εποχή, η βρετανική κυβέρνηση διέθετε ασφαλώς ένα συγκεκριμένο σχέδιο. Το σχέδιό της ήταν η ιδιωτική ιδιοκτησία των μέσων παραγωγής, η ελεύθερη πρωτοβουλία και η οικονομία της αγοράς. Η Μεγάλη Βρετανία ευημέρησε πράγματι σε εξαιρετικό βαθμό υπό αυτό το σχέδιο, το οποίο, σύμφωνα με τον καθηγητή Μίτσελ, δεν ήταν «σχέδιο».

Οι σχεδιαστές ισχυρίζονται ότι τα σχέδιά τους είναι επιστημονικά και ότι κανένας καλοπροαίρετος και ευπρεπής άνθρωπος δεν θα μπορούσε να διαφωνήσει με αυτά. Δεν υπάρχει, όμως, «επιστημονικό δέον». Η επιστήμη είναι αρμόδια να διαπιστώνει τι υπάρχει. Δεν μπορεί ποτέ να υπαγορεύσει τι πρέπει να υπάρχει ούτε ποιους σκοπούς πρέπει να επιδιώκουν οι άνθρωποι. Είναι γεγονός ότι οι άνθρωποι διαφωνούν ως προς τις αξιολογικές τους κρίσεις. Αποτελεί αυθάδεια να ιδιοποιείται κάποιος το δικαίωμα να παραμερίζει τα σχέδια των άλλων ανθρώπων και να τους εξαναγκάζει να υποταχθούν στο σχέδιο του σχεδιαστή. Ποιανού το σχέδιο πρέπει να εκτελεστεί; Το σχέδιο του CEO ή τα σχέδια κάποιας άλλης ομάδας; Το σχέδιο του Τρότσκι ή εκείνο του Στάλιν; Το σχέδιο του Χίτλερ ή εκείνο του Στράσερ;

Όταν οι άνθρωποι ήταν προσηλωμένοι στην ιδέα ότι, στο πεδίο της θρησκείας, έπρεπε να υιοθετηθεί ένα και μόνο σχέδιο, το αποτέλεσμα ήταν αιματηροί πόλεμοι. Με την αναγνώριση της αρχής της θρησκευτικής ελευθερίας, οι πόλεμοι αυτοί έπαυσαν. Η οικονομία της αγοράς διασφαλίζει την ειρηνική οικονομική συνεργασία επειδή δεν επιβάλλεται διά της βίας στα οικονομικά σχέδια των πολιτών. Εάν ένα ενιαίο γενικό σχέδιο πρόκειται να αντικαταστήσει τα σχέδια κάθε πολίτη, πρέπει αναπόφευκτα να ζεσπάσουν ατέρμονες συγκρούσεις. Όσοι διαφωνούν με το σχέδιο του δικτάτορα δεν διαθέτουν κανένα άλλο μέσο

για να συνεχίσουν τον αγώνα τους παρά να νικήσουν τον δεσπότη με τη δύναμη των όπλων.

Είναι αυταπάτη να πιστεύει κανείς ότι ένα σύστημα σχεδιασμένου σοσιαλισμού θα μπορούσε να λειτουργήσει με δημοκρατικές μεθόδους διακυβέρνησης. Η δημοκρατία είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με τον καπιταλισμό. Δεν μπορεί να υπάρξει εκεί όπου επικρατεί ο κεντρικός σχεδιασμός. Ας αναφερθούμε στα λόγια του επιφανέστερου από τους σύγχρονους υποστηρικτές του σοσιαλισμού. Ο καθηγητής Χάρολντ Λάσκι δήλωσε ότι η άνοδος του Βρετανικού Εργατικού Κόμματος στην εξουσία μέσω της συνήθους κοινοβουλευτικής διαδικασίας πρέπει να οδηγήσει σε ριζικό μετασχηματισμό της κοινοβουλευτικής διακυβέρνησης. Μια σοσιαλιστική κυβέρνηση χρειάζεται «εγγυήσεις» ότι το μετασχηματιστικό της έργο δεν θα «ανατραπεί» μέσω της κατάργησης των μέτρων της, σε περίπτωση εκλογικής της ήττας. Ως εκ τούτου, η αναστολή του Συντάγματος είναι «αναπόφευκτη». [6](#) Πόσο ευτυχείς θα ήταν ο Κάρολος Α΄ και ο Γεώργιος Γ΄ εάν γνώριζαν τα βιβλία του καθηγητή Λάσκι!

Ο Σίντνεϊ και η Μπέατρις Γουέμπ —ο λόρδος και η λαίδη Πάσφιλντ — μας λένε ότι «σε κάθε συλλογική δράση, η πιστή ενότητα της σκέψης είναι τόσο σημαντική ώστε, προκειμένου να επιτευχθεί οτιδήποτε, η δημόσια συζήτηση πρέπει να αναστέλλεται από τη στιγμή της εξαγγελίας της απόφασης μέχρι την ολοκλήρωση του έργου». Ενόσω «το έργο βρίσκεται σε εξέλιξη», οποιαδήποτε έκφραση αμφιβολίας ή ακόμη και φόβου ότι το σχέδιο δεν θα επιτύχει αποτελεί «πράξη απιστίας ή ακόμη και προδοσίας». [7](#) Εφόσον, όμως, η παραγωγική διαδικασία δεν παύει ποτέ, κάποιο έργο βρίσκεται πάντοτε σε εξέλιξη και υπάρχει πάντοτε κάτι που πρέπει να επιτευχθεί, συνάγεται ότι μια σοσιαλιστική κυβέρνηση δεν πρέπει ποτέ να παραχωρεί ελευθερία του λόγου και του

Τύπου. «Πιστή ενότητα της σκέψης»: τι βαρύγδουπη περίφραση για τα ιδεώδη του Φιλίππου Β΄ και της Ιεράς Εξέτασης! Ως προς αυτό, ένας άλλος επιφανής θαυμαστής των Σοβιετικών, ο Τ. Τζ. Κρόουθερ, μιλά χωρίς κανέναν ενδοιασμό. Δηλώνει απερίφραστα ότι η Ιερά Εξέταση είναι «ωφέλιμη για την επιστήμη όταν προστατεύει μια ανερχόμενη τάξη» [8](#), δηλαδή όταν καταφεύγουν σε αυτήν οι φίλοι του κ. Κρόουθερ. Θα μπορούσαν να παρατεθούν εκατοντάδες παρόμοιες αποφάνσεις.

Κατά τη βικτωριανή εποχή, όταν ο Τζον Στιούαρτ Μιλ έγραφε το δοκίμιό του *Περί Ελευθερίας*, απόψεις όπως εκείνες που υποστηρίζουν ο καθηγητής Λάσκι, ο κ. και η κ. Γουέμπ και ο κ. Κρόουθερ χαρακτηρίζονταν αντιδραστικές. Σήμερα αποκαλούνται «προοδευτικές» και «φιλελεύθερες». Από την άλλη πλευρά, οι άνθρωποι που αντιτίθενται στην αναστολή της κοινοβουλευτικής διακυβέρνησης, στην κατάργηση της ελευθερίας του λόγου και του Τύπου και στην εγκαθίδρυση μιας νέας Ιεράς Εξέτασης χλευάζονται ως «αντιδραστικοί», ως «οικονομικοί βασιλείς» και ως «φασίστες».

Εκείνοι οι παρεμβατιστές που θεωρούν τον παρεμβατισμό μέθοδο για τη βαθμιαία εγκαθίδρυση του πλήρους σοσιαλισμού είναι τουλάχιστον συνεπείς. Εάν τα μέτρα που υιοθετούνται αποτυγχάνουν να επιφέρουν τα αναμενόμενα ευεργετικά αποτελέσματα και καταλήγουν σε καταστροφή, ζητούν ολοένα περισσότερες κυβερνητικές παρεμβάσεις, έως ότου η κυβέρνηση αναλάβει τη διεύθυνση όλων των οικονομικών δραστηριοτήτων. Εκείνοι, όμως, οι παρεμβατιστές που αντιμετωπίζουν τον παρεμβατισμό ως μέσο βελτίωσης και, κατ' αυτόν τον τρόπο, διατήρησης του καπιταλισμού βρίσκονται σε πλήρη σύγχυση.

Στα μάτια αυτών των ανθρώπων, όλα τα ανεπιθύμητα και επιβλαβή αποτελέσματα της κυβερνητικής επέμβασης στις επιχειρηματικές δραστηριότητες προκαλούνται από τον καπιταλισμό. Το ίδιο το γεγονός

ότι ένα κυβερνητικό μέτρο έχει δημιουργήσει μια κατάσταση την οποία αποδοκιμάζουν αποτελεί, γι' αυτούς, δικαιολόγηση για τη λήψη περαιτέρω μέτρων. Αδυνατούν, για παράδειγμα, να αντιληφθούν ότι ο ρόλος που διαδραματίζουν στην εποχή μας οι μονοπωλιακές διευθετήσεις είναι αποτέλεσμα κυβερνητικών παρεμβάσεων, όπως οι δασμοί και τα διπλώματα ευρεσιτεχνίας. Υποστηρίζουν την ανάληψη κυβερνητικής δράσης για την αποτροπή των μονοπωλίων. Δύσκολα θα μπορούσε να φανταστεί κανείς μια πιο ανεδαφική ιδέα. Διότι οι κυβερνήσεις από τις οποίες ζητούν να καταπολεμήσουν τα μονοπώλια είναι οι ίδιες κυβερνήσεις που είναι προσηλωμένες στην αρχή του μονοπωλίου. Έτσι, η αμερικανική κυβέρνηση του *New Deal*, μέσω της Εθνικής Διοίκησης Ανάκαμψης (*National Recovery Administration*, NRA), επιδόθηκε σε μια καθολική μονοπωλιακή οργάνωση κάθε κλάδου της αμερικανικής επιχειρηματικής δραστηριότητας και επιδίωξε να οργανώσει την αμερικανική γεωργία ως ένα τεράστιο μονοπωλιακό σύστημα, περιορίζοντας την αγροτική παραγωγή προκειμένου να αντικαταστήσει τις χαμηλότερες τιμές της αγοράς με μονοπωλιακές τιμές. Συμμετείχε σε διάφορες διεθνείς συμφωνίες ελέγχου εμπορευμάτων, αδιαμφισβήτητος σκοπός των οποίων ήταν η εγκαθίδρυση διεθνών μονοπωλίων για διάφορα εμπορεύματα. Το ίδιο ισχύει για όλες τις άλλες κυβερνήσεις. Ακόμη και η Ένωση Σοβιετικών Σοσιαλιστικών Δημοκρατιών συμμετείχε σε ορισμένες από αυτές τις διακυβερνητικές μονοπωλιακές συμβάσεις. [9](#) Η απέχθειά της για τη συνεργασία με τις καπιταλιστικές χώρες δεν ήταν τόσο μεγάλη ώστε να την κάνει να χάσει οποιαδήποτε ευκαιρία προώθησης του μονοπωλίου.

Το πρόγραμμα αυτού του αυτοαντιφατικού παρεμβατισμού είναι η δικτατορία, η οποία υποτίθεται ότι θα καταστήσει τους ανθρώπους ελεύθερους. Η ελευθερία, όμως, την οποία υποστηρίζουν οι οπαδοί του είναι η ελευθερία να πράττει κανείς τα «ορθά» πράγματα, δηλαδή εκείνα

που οι ίδιοι θέλουν να γίνονται. Δεν αγνοούν απλώς το σχετικό οικονομικό πρόβλημα. Στερούνται και της ικανότητας λογικής σκέψης.

Η πιο παράλογη δικαιολόγηση του παρεμβατισμού προέρχεται από εκείνους που αντιμετωπίζουν τη σύγκρουση μεταξύ καπιταλισμού και σοσιαλισμού σαν να επρόκειτο για μια αντιδικία σχετικά με την κατανομή του εισοδήματος. Γιατί να μην είναι πιο υποχωρητικές οι κατέχουσες τάξεις; Γιατί να μην παραχωρήσουν στους φτωχούς εργαζομένους ένα μέρος των άφθονων εισοδημάτων τους; Γιατί να αντιτίθενται στο σχέδιο της κυβέρνησης να αυξήσει το μερίδιο των μη προνομιούχων, θεσπίζοντας κατώτατα μισθολογικά όρια και ανώτατες τιμές και μειώνοντας τα κέρδη και τα επιτόκια σε ένα «δικαιότερο» επίπεδο; Η διαλλακτικότητα σε τέτοια ζητήματα, λένε, θα αφαιρούσε τη δυναμική από τους ριζοσπάστες επαναστάτες και θα διέσωζε τον καπιταλισμό. Οι χειρότεροι εχθροί του καπιταλισμού, υποστηρίζουν, είναι εκείνοι οι αδιάλλακτοι δογματικοί των οποίων η υπερβολική υπεράσπιση της οικονομικής ελευθερίας, του *laissez-faire* και του μαντσεστεριανισμού ματαιώνει κάθε προσπάθεια συμβιβασμού με τις διεκδικήσεις της εργατικής τάξης. Αυτοί οι ανένδοτοι αντιδραστικοί είναι οι μόνοι υπεύθυνοι για την οξύτητα των σύγχρονων κομματικών συγκρούσεων και για το αδιάλλακτο μίσος που αυτές γεννούν. Εκείνο που χρειάζεται είναι η αντικατάσταση της αμιγώς αρνητικής στάσης των «οικονομικών βασιλέων» από ένα εποικοδομητικό πρόγραμμα. Και, βεβαίως, στα μάτια αυτών των ανθρώπων, «εποικοδομητικός» είναι μόνο ο παρεμβατισμός.

Ωστόσο, αυτός ο τρόπος συλλογισμού είναι εξ ολοκλήρου εσφαλμένος. Θεωρεί δεδομένο ότι τα διάφορα μέτρα κυβερνητικής επέμβασης στις επιχειρηματικές δραστηριότητες θα επιτύχουν τα ευεργετικά αποτελέσματα που αναμένουν από αυτά οι υποστηρικτές

τους. Παραβλέπει αμέριμνα όλα όσα διδάσκει η οικονομική επιστήμη σχετικά με την αδυναμία αυτών των μέτρων να επιτύχουν τους επιδιωκόμενους σκοπούς και σχετικά με τις αναπόφευκτες και ανεπιθύμητες συνέπειές τους. Το ζήτημα δεν είναι εάν τα κατώτατα μισθολογικά όρια είναι δίκαια ή άδικα, αλλά εάν προκαλούν ή όχι την ανεργία ενός μέρους όσων επιθυμούν να εργαστούν. Αποκαλώντας τα μέτρα αυτά δίκαια, ο παρεμβατιστής δεν αντικρούει τις ενστάσεις που εγείρουν οι οικονομολόγοι ως προς τη σκοπιμότητά τους. Απλώς αποκαλύπτει ότι αγνοεί το υπό συζήτηση ζήτημα.

Η σύγκρουση μεταξύ καπιταλισμού και σοσιαλισμού δεν αποτελεί διαμάχη μεταξύ δύο ομάδων διεκδικητών ως προς το μέγεθος των μεριδίων που πρέπει να κατανεμηθούν σε καθεμία από μια δεδομένη ποσότητα αγαθών. Είναι μια διαφωνία σχετικά με το ποιο σύστημα κοινωνικής οργάνωσης υπηρετεί καλύτερα την ανθρώπινη ευημερία. Όσοι αντιμάχονται τον σοσιαλισμό δεν τον απορρίπτουν επειδή φθονούν τους εργαζομένους για τα οφέλη τα οποία υποτίθεται ότι θα μπορούσαν να αντλήσουν από τον σοσιαλιστικό τρόπο παραγωγής. Αντιμάχονται τον σοσιαλισμό ακριβώς επειδή είναι πεπεισμένοι ότι θα έβλαπτε τις μάζες, υποβιβάζοντάς τις στη θέση εξαθλιωμένων δουλοπάροικων, ολοκληρωτικά παραδομένων στο έλεος ανεύθυνων δικτατόρων.

Σε αυτή τη σύγκρουση απόψεων, ο καθένας πρέπει να σχηματίσει τη δική του κρίση και να λάβει σαφή θέση. Ο καθένας πρέπει να ταχθεί είτε με τους υποστηρικτές της οικονομικής ελευθερίας είτε με τους υποστηρικτές του ολοκληρωτικού σοσιαλισμού. Δεν μπορεί να αποφύγει αυτό το δίλημμα υιοθετώντας μια υποτιθέμενη ενδιάμεση θέση, δηλαδή τον παρεμβατισμό. Διότι ο παρεμβατισμός δεν αποτελεί ούτε μέση οδό ούτε συμβιβασμό μεταξύ καπιταλισμού και σοσιαλισμού. Είναι ένα τρίτο σύστημα. Είναι ένα σύστημα για τον παραλογισμό και τη ματαιότητα

του οποίου συμφωνούν όχι μόνο όλοι οι οικονομολόγοι αλλά ακόμη και οι μαρξιστές.

Δεν υπάρχει «υπερβολική» υπεράσπιση της οικονομικής ελευθερίας. Από τη μία πλευρά, η παραγωγή μπορεί να κατευθύνεται από τις προσπάθειες κάθε ατόμου να προσαρμόσει τη συμπεριφορά του έτσι ώστε να ικανοποιεί, με τον καταλληλότερο τρόπο, τις πιο επείγουσες ανάγκες των καταναλωτών. Αυτή είναι η οικονομία της αγοράς. Από την άλλη πλευρά, η παραγωγή μπορεί να κατευθύνεται μέσω αυταρχικών διαταγμάτων. Εάν τα διατάγματα αυτά αφορούν μόνο ορισμένα μεμονωμένα στοιχεία της οικονομικής διάρθρωσης, αποτυγχάνουν να επιτύχουν τους επιδιωκόμενους σκοπούς, ενώ ούτε οι ίδιοι οι υποστηρικτές τους είναι ικανοποιημένοι από τα αποτελέσματά τους. Εάν επεκταθούν σε καθολική κανονιστική υπαγωγή της οικονομικής ζωής, ισοδυναμούν με ολοκληρωτικό σοσιαλισμό.

Οι άνθρωποι πρέπει να επιλέξουν μεταξύ της οικονομίας της αγοράς και του σοσιαλισμού. Το κράτος μπορεί να διαφυλάξει την οικονομία της αγοράς, προστατεύοντας τη ζωή, την υγεία και την ιδιωτική ιδιοκτησία από βίαιες ή δόλιες επιθέσεις · ή μπορεί να ελέγχει το ίδιο τη διεξαγωγή όλων των παραγωγικών δραστηριοτήτων. Κάποιος φορέας πρέπει να καθορίζει τι πρόκειται να παραχθεί. Εάν δεν είναι οι καταναλωτές, μέσω της προσφοράς και της ζήτησης στην αγορά, τότε πρέπει να είναι η κυβέρνηση, μέσω του καταναγκασμού.

3. Σοσιαλισμός και κομμουνισμός

Στην ορολογία του Μαρξ και του Ένγκελς, οι λέξεις «κομμουνισμός» και «σοσιαλισμός» είναι συνώνυμες. Χρησιμοποιούνται εναλλάξ, χωρίς να γίνεται καμία διάκριση μεταξύ τους. Το ίδιο ίσχυε και στην πρακτική όλων των μαρξικών ομάδων και αιρέσεων μέχρι το 1917. Τα πολιτικά κόμματα του μαρξισμού, τα οποία θεωρούσαν το *Κομμουνιστικό Μανιφέστο* αναλλοίωτο ευαγγέλιο του δόγματός τους, αυτοαποκαλούνταν σοσιαλιστικά κόμματα. Το ισχυρότερο και πολυπληθέστερο από αυτά, το γερμανικό κόμμα, υιοθέτησε την ονομασία Σοσιαλδημοκρατικό Κόμμα. Στην Ιταλία, στη Γαλλία και σε όλες τις άλλες χώρες στις οποίες τα μαρξιστικά κόμματα διαδραμάτιζαν ήδη ρόλο στην πολιτική ζωή πριν από το 1917, ο όρος «σοσιαλιστής» είχε επίσης εκτοπίσει τον όρο «κομμουνιστής». Πριν από το 1917, κανένας μαρξιστής δεν είχε ποτέ τολμήσει να διακρίνει τον κομμουνισμό από τον σοσιαλισμό.

Το 1875, στην *Κριτική του Προγράμματος της Γκότα* του Γερμανικού Σοσιαλδημοκρατικού Κόμματος, ο Μαρξ διέκρινε μεταξύ μιας κατώτερης, προγενέστερης φάσης και μιας ανώτερης, μεταγενέστερης φάσης της μελλοντικής κομμουνιστικής κοινωνίας. Δεν επιφύλαζε, όμως,

την ονομασία «κομμουνισμός» για την ανώτερη φάση ούτε αποκάλεσε την κατώτερη φάση «σοσιαλισμό», διακρίνοντάς την από τον κομμουνισμό.

Ένα από τα θεμελιώδη δόγματα του Μαρξ είναι ότι ο σοσιαλισμός είναι αναπόφευκτο να έλθει «με το αδυσώπητο ενός φυσικού νόμου». Η καπιταλιστική παραγωγή γεννά την ίδια της την άρνηση και εγκαθιδρύει το σοσιαλιστικό σύστημα της δημόσιας ιδιοκτησίας των μέσων παραγωγής. Η διαδικασία αυτή «συντελείται μέσω της λειτουργίας των εγγενών νόμων της καπιταλιστικής παραγωγής». [10](#) Είναι ανεξάρτητη από τη βούληση των ανθρώπων. [11](#) Είναι αδύνατον οι άνθρωποι να την επιταχύνουν, να την καθυστερήσουν ή να την εμποδίσουν. Διότι «κανένα κοινωνικό σύστημα δεν εξαφανίζεται ποτέ προτού αναπτυχθούν όλες οι παραγωγικές δυνάμεις για την ανάπτυξη των οποίων είναι αρκετά ευρύ, και νέες, ανώτερες μέθοδοι παραγωγής δεν εμφανίζονται ποτέ προτού οι υλικές προϋποθέσεις της ύπαρξής τους εκκολαφθούν στους κόλπους της προηγούμενης κοινωνίας». [12](#)

Το δόγμα αυτό είναι, βεβαίως, ασυμβίβαστο με την ίδια την πολιτική δραστηριότητα του Μαρξ και με τις διδασκαλίες που προέβαλε για να δικαιολογήσει αυτή τη δραστηριότητα. Ο Μαρξ προσπάθησε να οργανώσει ένα πολιτικό κόμμα το οποίο, μέσω της επανάστασης και του εμφυλίου πολέμου, θα πραγματοποιούσε τη μετάβαση από τον καπιταλισμό στον σοσιαλισμό. Στα μάτια του Μαρξ και όλων των μαρξιστών θεωρητικών, χαρακτηριστικό γνώρισμα των κομμάτων τους ήταν ότι αποτελούσαν επαναστατικά κόμματα, αμετάκλητα προσηλωμένα στην ιδέα της βίαιης δράσης. Σκοπός τους ήταν να εξεγερθούν, να εγκαθιδρύσουν τη δικτατορία των προλεταρίων και να εξοντώσουν ανελέητα όλους τους αστούς. Οι πράξεις των Κομμουνάρων του Παρισιού το 1871 θεωρούνταν το τέλειο πρότυπο

ενός τέτοιου εμφυλίου πολέμου. Η παρισινή εξέγερση είχε, βεβαίως, αποτύχει οικτρά. Αναμενόταν, όμως, ότι μεταγενέστερες εξεγέρσεις θα επιτύγχαναν. [13](#)

Ωστόσο, η τακτική που εφάρμοζαν τα μαρξιστικά κόμματα στις διάφορες ευρωπαϊκές χώρες βρισκόταν σε ασυμφιλίωτη αντίθεση και προς τις δύο αυτές αντιφατικές εκδοχές της διδασκαλίας του Καρλ Μαρξ. Δεν εμπιστεύονταν το αναπόφευκτο της έλευσης του σοσιαλισμού. Ούτε πίστευαν στην επιτυχία μιας επαναστατικής ανατροπής. Υιοθέτησαν τις μεθόδους της κοινοβουλευτικής δράσης. Ζητούσαν ψήφους στις προεκλογικές εκστρατείες και έστελναν τους αντιπροσώπους τους στα κοινοβούλια. «Εκφυλίστηκαν» σε δημοκρατικά κόμματα. Στα κοινοβούλια συμπεριφέρονταν όπως όλα τα άλλα κόμματα της αντιπολίτευσης. Σε ορισμένες χώρες συνήπταν προσωρινές συμμαχίες με άλλα κόμματα, ενώ κατά καιρούς σοσιαλιστές συμμετείχαν στα υπουργικά συμβούλια. Αργότερα, μετά το τέλος του Πρώτου Παγκοσμίου Πολέμου, τα σοσιαλιστικά κόμματα απέκτησαν δεσπόζουσα θέση σε πολλά κοινοβούλια. Σε ορισμένες χώρες κυβέρνησαν μόνα τους και σε άλλες σε στενή συνεργασία με «αστικά» κόμματα.

Είναι αλήθεια ότι, πριν από το 1917, αυτοί οι εξημερωμένοι σοσιαλιστές δεν έπαφان ποτέ να αποτίουν στα λόγια φόρο τιμής στις άκαμπτες αρχές του ορθόδοξου μαρξισμού. Επαναλάμβαναν ξανά και ξανά ότι η έλευση του σοσιαλισμού ήταν αναπόφευκτη. Τόνιζαν τον εγγενώς επαναστατικό χαρακτήρα των κομμάτων τους. Τίποτε δεν μπορούσε να προκαλέσει περισσότερο την οργή τους από το να τολμήσει κάποιος να αμφισβητήσει το ανυποχώρητο επαναστατικό τους πνεύμα. Στην πραγματικότητα, όμως, ήταν κοινοβουλευτικά κόμματα όπως όλα τα άλλα.

Από την ορθή μαρξική άποψη, όπως αυτή εκφράστηκε στα μεταγενέστερα γραπτά του Μαρξ και του Ένγκελς —όχι όμως ακόμη στο *Κομμουνιστικό Μανιφέστο*—, όλα τα μέτρα που αποσκοπούσαν στον περιορισμό, στη ρύθμιση και στη βελτίωση του καπιταλισμού δεν ήταν παρά «μικροαστικές» ανοησίες, προερχόμενες από την άγνοια των ενυπαρχόντων νόμων της καπιταλιστικής εξέλιξης. Οι αληθινοί σοσιαλιστές δεν έπρεπε να θέτουν κανένα εμπόδιο στην πορεία της καπιταλιστικής εξέλιξης. Διότι μόνο η πλήρης ωρίμανση του καπιταλισμού μπορούσε να επιφέρει τον σοσιαλισμό. Η προσφυγή σε τέτοια μέτρα δεν είναι απλώς μάταιη αλλά και επιζήμια για τα συμφέροντα των προλεταρίων. Ακόμη και ο συνδικαλισμός δεν αποτελεί κατάλληλο μέσο για τη βελτίωση των συνθηκών των εργαζομένων. [14](#)

Ο Μαρξ δεν πίστευε ότι ο παρεμβατισμός μπορούσε να ωφελήσει τις μάζες. Απέρριπτε με σφοδρότητα την ιδέα ότι μέτρα όπως τα κατώτατα μισθολογικά όρια, οι ανώτατες τιμές, ο περιορισμός των επιτοκίων, η κοινωνική ασφάλιση και άλλα παρόμοια αποτελούν προκαταρκτικά βήματα προς την εγκαθίδρυση του σοσιαλισμού. Αποσκοπούσε στη ριζική κατάργηση του μισθωτού συστήματος, η οποία μπορεί να πραγματοποιηθεί μόνο από τον κομμουνισμό στην ανώτερη φάση του. Θα χλεύαζε σαρκαστικά την ιδέα ότι ο «εμπορευματικός χαρακτήρας» της εργασίας θα μπορούσε να καταργηθεί στο πλαίσιο μιας καπιταλιστικής κοινωνίας με τη θέσπιση ενός νόμου.

Τα σοσιαλιστικά κόμματα, όμως, όπως δρούσαν στις ευρωπαϊκές χώρες, ήταν στην πράξη εξίσου προσηλωμένα στον παρεμβατισμό όσο και η *Sozialpolitik*, δηλαδή η κοινωνική πολιτική της αυτοκρατορικής Γερμανίας, και το αμερικανικό *New Deal*. Εναντίον αυτής της πολιτικής στρέφονταν οι επιθέσεις του Ζωρζ Σορέλ και του επαναστατικού συνδικαλισμού. Ο Σορέλ, ένας άτολμος διανοούμενος αστικής

καταγωγής, αποδοκίμαζε τον «εκφυλισμό» των σοσιαλιστικών κομμάτων, τον οποίο απέδιδε στη διείσδυση αστών διανοουμένων στις τάξεις τους. Επιθυμούσε να δει να αναβιώνει και να απελευθερώνεται από την κηδεμονία των διανοούμενων δειλών το πνεύμα της αδίστακτης επιθετικότητας που θεωρούσε εγγενές στις μάζες. Για τον Σορέλ τίποτε άλλο δεν είχε σημασία παρά μόνο οι ταραχές. Υποστήριζε την *action directe*, δηλαδή την άμεση δράση, το σαμποτάζ και τη γενική απεργία, ως προκαταρκτικά βήματα προς την τελική μεγάλη επανάσταση.

Ο Σορέλ σημείωσε επιτυχία κυρίως μεταξύ σνομπ και αργόσχολων διανοουμένων, καθώς και μεταξύ εξίσου σνομπ και αργόσχολων κληρονόμων πλούσιων επιχειρηματιών. Δεν επηρέασε αισθητά τις μάζες. Για τα μαρξιστικά κόμματα της Δυτικής και της Κεντρικής Ευρώπης, η παθιασμένη κριτική του δεν αποτελούσε παρά μια μικρή ενόχληση. Η ιστορική σημασία του συνίσταται κυρίως στον ρόλο που διαδραμάτισαν οι ιδέες του στην εξέλιξη του ρωσικού μπολσεβικισμού και του ιταλικού φασισμού.

Για να κατανοήσουμε τη νοοτροπία των μπολσεβίκων, πρέπει να ανατρέξουμε και πάλι στα δόγματα του Καρλ Μαρξ. Ο Μαρξ ήταν απολύτως πεπεισμένος ότι ο καπιταλισμός αποτελεί στάδιο της οικονομικής ιστορίας το οποίο δεν περιορίζεται μόνο σε λίγες προηγμένες χώρες. Ο καπιταλισμός έχει την τάση να μετατρέπει όλα τα μέρη του κόσμου σε καπιταλιστικές χώρες. Η αστική τάξη εξαναγκάζει όλα τα έθνη να γίνουν καπιταλιστικά. Όταν σημάνει η τελευταία ώρα του καπιταλισμού, ολόκληρος ο κόσμος θα βρίσκεται ομοιόμορφα στο στάδιο του ώριμου καπιταλισμού και θα είναι έτοιμος για τη μετάβαση στον σοσιαλισμό. Ο σοσιαλισμός θα αναδυθεί ταυτόχρονα σε όλα τα μέρη του κόσμου.

Ο Μαρξ έσφαλε ως προς αυτό το σημείο όχι λιγότερο από όσο σε όλες τις άλλες αποφάνσεις του. Σήμερα, ακόμη και οι μαρξιστές δεν μπορούν και δεν επιχειρούν να αρνηθούν ότι εξακολουθούν να υφίστανται τεράστιες διαφορές ως προς την ανάπτυξη του καπιταλισμού στις διάφορες χώρες. Αντιλαμβάνονται ότι υπάρχουν πολλές χώρες οι οποίες, από την άποψη της μαρξικής ερμηνείας της Ιστορίας, πρέπει να χαρακτηριστούν προκαπιταλιστικές. Στις χώρες αυτές, η αστική τάξη δεν έχει ακόμη κατακτήσει κυρίαρχη θέση και δεν έχει ακόμη εγκαθιδρύσει το ιστορικό στάδιο του καπιταλισμού, το οποίο αποτελεί αναγκαία προϋπόθεση για την εμφάνιση του σοσιαλισμού. Επομένως, οι χώρες αυτές πρέπει πρώτα να ολοκληρώσουν την «αστική επανάστασή» τους και να διέλθουν από όλες τις φάσεις του καπιταλισμού, προτού μπορέσει να τεθεί ζήτημα μετατροπής τους σε σοσιαλιστικές χώρες.

Η μόνη πολιτική την οποία θα μπορούσαν να υιοθετήσουν οι μαρξιστές σε τέτοιες χώρες θα ήταν να υποστηρίζουν ανεπιφύλακτα την αστική τάξη, αρχικά στις προσπάθειές της να καταλάβει την εξουσία και στη συνέχεια στα καπιταλιστικά της εγχειρήματα. Για ένα πολύ μεγάλο χρονικό διάστημα, ένα μαρξικό κόμμα δεν θα μπορούσε να έχει άλλο καθήκον παρά να υπηρετεί τον αστικό φιλελευθερισμό. Αυτή και μόνο είναι η αποστολή την οποία ο ιστορικός υλισμός, εάν εφαρμοζόταν με συνέπεια, θα μπορούσε να αναθέσει στους Ρώσους μαρξιστές. Θα ήταν αναγκασμένοι να περιμένουν ήσυχα έως ότου ο καπιταλισμός καταστήσει το έθνος τους ώριμο για τον σοσιαλισμό.

Οι Ρώσοι μαρξιστές, όμως, δεν ήθελαν να περιμένουν. Κατέφυγαν σε μια νέα τροποποίηση του μαρξισμού, σύμφωνα με την οποία ήταν δυνατόν ένα έθνος να υπερπηδήσει ένα από τα στάδια της ιστορικής εξέλιξης. Έκλεισαν τα μάτια τους στο γεγονός ότι αυτό το νέο δόγμα δεν αποτελούσε τροποποίηση του μαρξισμού, αλλά μάλλον άρνηση και του

τελευταίου υπολείμματός του. Επρόκειτο για απροκάλυπτη επιστροφή στις προμαρξικές και αντιμαρξικές σοσιαλιστικές διδασκαλίες, σύμφωνα με τις οποίες οι άνθρωποι είναι ελεύθεροι να υιοθετήσουν τον σοσιαλισμό οποιαδήποτε στιγμή, εάν τον θεωρούν σύστημα επωφελέστερο για το κοινό καλό από τον καπιταλισμό. Το νέο δόγμα κονιορτοποίησε ολοκληρωτικά όλο τον μυστικισμό που ήταν ενσωματωμένος στον διαλεκτικό υλισμό και στην υποτιθέμενη μαρξική ανακάλυψη των αδυσώπητων νόμων της οικονομικής εξέλιξης της ανθρωπότητας.

Έχοντας απελευθερωθεί από τον μαρξικό ντετερμινισμό, οι Ρώσοι μαρξιστές ήταν πλέον ελεύθεροι να συζητήσουν την καταλληλότερη τακτική για την πραγμάτωση του σοσιαλισμού στη χώρα τους. Δεν τους απασχολούσαν πλέον τα οικονομικά προβλήματα. Δεν χρειαζόταν πλέον να διερευνήσουν εάν είχε έλθει ή όχι η κατάλληλη στιγμή. Είχαν να επιτελέσουν ένα μόνο καθήκον: να καταλάβουν τα ηνία της κυβέρνησης.

Η μία ομάδα υποστήριζε ότι διαρκής επιτυχία μπορούσε να αναμένεται μόνο εάν εξασφαλιζόταν η υποστήριξη επαρκούς αριθμού ανθρώπων, όχι όμως κατ' ανάγκην και της πλειοψηφίας. Η άλλη ομάδα δεν επιδοκίμαζε μια τόσο χρονοβόρα διαδικασία. Πρότεινε ένα τολμηρό αιφνιδιαστικό πλήγμα. Μια μικρή ομάδα φανατικών έπρεπε να οργανωθεί ως πρωτοπορία της επανάστασης. Η αυστηρή πειθαρχία και η άνευ όρων υπακοή στον αρχηγό θα καθιστούσαν αυτούς τους επαγγελματίες επαναστάτες ικανούς να πραγματοποιήσουν μια αιφνιδιαστική επίθεση. Θα έπρεπε να εκτοπίσουν την τσαρική κυβέρνηση και, στη συνέχεια, να κυβερνήσουν τη χώρα σύμφωνα με τις παραδοσιακές μεθόδους της τσαρικής αστυνομίας.

Οι όροι που χρησιμοποιήθηκαν για να δηλώσουν αυτές τις δύο ομάδες —Μπολσεβίκοι, δηλαδή πλειοψηφούντες, για τη δεύτερη, και

Μενσεβίκοι, δηλαδή μειοψηφούντες, για την πρώτη— αναφέρονται σε μια ψηφοφορία που διεξήχθη το 1903, κατά τη διάρκεια μιας συνάντησης αφιερωμένης στη συζήτηση αυτών των ζητημάτων τακτικής. Η μόνη διαφορά που χώριζε τις δύο ομάδες ήταν το ζήτημα των μεθόδων τακτικής. Συμφωνούσαν ως προς τον τελικό σκοπό: τον σοσιαλισμό.

Και οι δύο αιρέσεις προσπάθησαν να δικαιολογήσουν τις αντίστοιχες απόψεις τους παραθέτοντας χωρία από τα γραπτά του Μαρξ και του Ένγκελς. Αυτή είναι, βεβαίως, η μαρξιστική συνήθεια. Και κάθε αίρεση ήταν σε θέση να ανακαλύψει σε αυτά τα ιερά βιβλία αποφάνσεις που επιβεβαίωναν τη δική της θέση.

Ο Λένιν, ο αρχηγός των Μπολσεβίκων, γνώριζε τους συμπατριώτες του πολύ καλύτερα από όσο τους γνώριζαν οι αντίπαλοί του και ο ηγέτης τους, ο Πλεχάνοφ. Δεν διέπραξε, όπως ο Πλεχάνοφ, το σφάλμα να εφαρμόσει στους Ρώσους τα μέτρα και τα σταθμά των δυτικών εθνών. Θυμόταν πώς ξένες γυναίκες είχαν δύο φορές απλώς σφετεριστεί την υπέρτατη εξουσία και είχαν κυβερνήσει ανενόχλητες σε όλη τη διάρκεια της ζωής τους. Γνώριζε ότι οι τρομοκρατικές μέθοδοι της τσαρικής μυστικής αστυνομίας ήταν επιτυχείς και ήταν βέβαιος ότι μπορούσε να τις βελτιώσει σημαντικά. Ήταν ένας αδίστακτος δικτάτορας και γνώριζε ότι οι Ρώσοι δεν διέθεταν το θάρρος να αντισταθούν στην καταπίεση. Όπως ο Κρόμγουελ, ο Ροβεσπιέρος και ο Ναπολέων, ήταν ένας φιλόδοξος σφετεριστής και εμπιστευόταν απόλυτα την απουσία επαναστατικού πνεύματος από τη συντριπτική πλειονότητα. Η απολυταρχία των Ρομανόφ ήταν καταδικασμένη επειδή ο δύσμοιρος Νικόλαος Β΄ ήταν αδύναμος. Ο σοσιαλιστής δικηγόρος Κερένσκι απέτυχε επειδή ήταν προσηλωμένος στην αρχή της κοινοβουλευτικής διακυβέρνησης. Ο Λένιν πέτυχε επειδή δεν επιδίωξε ποτέ τίποτε άλλο

πέρα από τη δική του δικτατορία. Και οι Ρώσοι λαχταρούσαν έναν δικτάτορα, έναν διάδοχο του Ιβάν του Τρομερού.

Η εξουσία του Νικολάου Β΄ δεν τερματίστηκε από μια γνήσια επαναστατική ανατροπή. Κατέρρευσε στα πεδία των μαχών. Ακολούθησε αναρχία, την οποία ο Κερένσκι δεν μπόρεσε να θέσει υπό έλεγχο. Μια συμπλοκή στους δρόμους της Αγίας Πετρούπολης ανέτρεψε τον Κερένσκι. Λίγο αργότερα, ο Λένιν πραγματοποίησε τη δική του 18η Μπρυμαίρ. Παρά την τρομοκρατία που ασκούσαν οι Μπολσεβίκοι, στη Συντακτική Συνέλευση, η οποία εξελέγη με καθολική ψηφοφορία ανδρών και γυναικών, οι Μπολσεβίκοι κατείχαν μόνο περίπου το είκοσι τοις εκατό των εδρών. Ο Λένιν διέλυσε διά της βίας των όπλων τη Συντακτική Συνέλευση. Το βραχύβιο «φιλελεύθερο» διάλειμμα εκκαθαρίστηκε. Η Ρωσία πέρασε από τα χέρια των ανίκανων Ρομανόφ στα χέρια ενός πραγματικού απολυταρχικού ηγεμόνα.

Ο Λένιν δεν αρκέστηκε στην κατάκτηση της Ρωσίας. Ήταν απολύτως πεπεισμένος ότι προοριζόταν να προσφέρει την ευδαιμονία του σοσιαλισμού σε όλα τα έθνη και όχι μόνο στη Ρωσία. Η επίσημη ονομασία που επέλεξε για το κράτος του —Ένωση Σοβιετικών Σοσιαλιστικών Δημοκρατιών— δεν περιέχει καμία αναφορά στη Ρωσία. Το κράτος αυτό σχεδιάστηκε ως ο πυρήνας μιας παγκόσμιας κυβέρνησης. Εξυπακουόταν ότι όλοι οι σύντροφοι στο εξωτερικό όφειλαν δικαιωματικά πίστη σε αυτή την κυβέρνηση και ότι όλοι οι ξένοι αστοί που τολμούσαν να αντισταθούν ήταν ένοχοι εσχάτης προδοσίας και άξιζαν τη θανατική ποινή. Ο Λένιν δεν αμφέβαλλε ούτε στο ελάχιστο ότι όλες οι δυτικές χώρες βρίσκονταν στις παραμονές της μεγάλης τελικής επανάστασης. Περίμενε καθημερινά το ξέσπασμά της.

Κατά τη γνώμη του Λένιν, υπήρχε στην Ευρώπη μία μόνο ομάδα η οποία θα μπορούσε —αν και χωρίς καμία προοπτική επιτυχίας— να

προσπαθήσει να αποτρέψει την επαναστατική ανατροπή: τα εξαχρειωμένα μέλη της διανόησης που είχαν σφετεριστεί την ηγεσία των σοσιαλιστικών κομμάτων. Ο Λένιν μισούσε από καιρό αυτούς τους ανθρώπους για την προσήλωσή τους στις κοινοβουλευτικές διαδικασίες και για την απροθυμία τους να εγκρίνουν τις δικτατορικές του επιδιώξεις. Καταφερόταν μανιωδώς εναντίον τους, επειδή τους θεωρούσε υπεύθυνους για το γεγονός ότι τα σοσιαλιστικά κόμματα είχαν υποστηρίξει την πολεμική προσπάθεια των χωρών τους. Ήδη κατά την εξορία του στην Ελβετία, η οποία έληξε το 1917, ο Λένιν είχε αρχίσει να διασπά τα ευρωπαϊκά σοσιαλιστικά κόμματα. Τώρα ίδρυσε μια νέα, Τρίτη Διεθνή, την οποία έλεγχε με τον ίδιο δικτατορικό τρόπο με τον οποίο διηύθυνε τους Ρώσους Μπολσεβίκους.

Για αυτό το νέο κόμμα, ο Λένιν επέλεξε την ονομασία Κομμουνιστικό Κόμμα. Οι κομμουνιστές έπρεπε να πολεμήσουν μέχρι θανάτου τα διάφορα ευρωπαϊκά σοσιαλιστικά κόμματα, αυτούς τους «σοσιαλπροδότες», και να οργανώσουν την άμεση εκκαθάριση της αστικής τάξης και την κατάληψη της εξουσίας από τους ένοπλους εργάτες. Ο Λένιν δεν διέκρινε τον σοσιαλισμό από τον κομμουνισμό ως κοινωνικά συστήματα. Ο σκοπός στον οποίο απέβλεπε δεν ονομαζόταν κομμουνισμός σε αντιδιαστολή προς τον σοσιαλισμό. Η επίσημη ονομασία του σοβιετικού κράτους είναι Ένωση Σοβιετικών Σοσιαλιστικών —όχι Κομμουνιστικών— Δημοκρατιών. Ως προς αυτό, δεν επιθυμούσε να μεταβάλει την παραδοσιακή ορολογία, η οποία θεωρούσε τους δύο όρους συνώνυμους.

Αποκαλούσε απλώς τους οπαδούς του —τους μόνους ειλικρινείς και συνεπείς υποστηρικτές των επαναστατικών αρχών του ορθόδοξου μαρξισμού— «κομμουνιστές» και τις μεθόδους τακτικής τους «κομμουνισμό», επειδή ήθελε να τους διακρίνει από τους «προδοτικούς

μισθοφόρους των καπιταλιστών εκμεταλλευτών», τους μοχθηρούς σοσιαλδημοκράτες ηγέτες όπως ο Κάουτσκι και ο Αλμπέρ Τορά. Αυτοί οι προδότες, τόνιζε, επιθυμούσαν διακαώς να διατηρήσουν τον καπιταλισμό. Δεν ήταν αληθινοί σοσιαλιστές. Οι μόνοι γνήσιοι μαρξιστές ήταν εκείνοι που απέρριπταν την ονομασία «σοσιαλιστές», η οποία είχε περιπέσει σε ανεπανόρθωτη ανυποληψία.

Έτσι προέκυψε η διάκριση μεταξύ κομμουνιστών και σοσιαλιστών. Όσοι μαρξιστές δεν υποτάχθηκαν στον δικτάτορα της Μόσχας αυτοαποκαλούνταν σοσιαλδημοκράτες ή, εν συντομία, σοσιαλιστές. Χαρακτηριστικό τους ήταν η πεποίθηση ότι η καταλληλότερη μέθοδος για την πραγματοποίηση των σχεδίων τους προς εγκαθίδρυση του σοσιαλισμού —του τελικού σκοπού που ήταν κοινός τόσο σε αυτούς όσο και στους κομμουνιστές— ήταν η εξασφάλιση της υποστήριξης της πλειονότητας των συμπολιτών τους. Εγκατέλειψαν τα επαναστατικά συνθήματα και προσπάθησαν να υιοθετήσουν δημοκρατικές μεθόδους για την κατάληψη της εξουσίας. Δεν προβληματίστηκαν για το κατά πόσον ένα σοσιαλιστικό καθεστώς είναι συμβατό με τη δημοκρατία. Για την επίτευξη, όμως, του σοσιαλισμού ήταν αποφασισμένοι να εφαρμόσουν δημοκρατικές διαδικασίες.

Από την άλλη πλευρά, κατά τα πρώτα χρόνια της Τρίτης Διεθνούς, οι κομμουνιστές παρέμεναν σταθερά προσηλωμένοι στην αρχή της επανάστασης και του εμφυλίου πολέμου. Ήταν πιστοί μόνο στον Ρώσο αρχηγό τους. Απέβαλλαν από τις τάξεις τους οποιονδήποτε θεωρούνταν ύποπτος ότι αισθανόταν δεσμευμένος από οποιονδήποτε νόμο της χώρας του. Συνωμοτούσαν αδιάκοπα και σπαταλούσαν αίμα σε αποτυχημένες εξεγέρσεις.

Ο Λένιν δεν μπορούσε να κατανοήσει γιατί οι κομμουνιστές αποτύγχαναν παντού έξω από τη Ρωσία. Δεν περίμενε πολλά από τους

Αμερικανούς εργάτες. Στις Ηνωμένες Πολιτείες, συμφωνούσαν οι κομμουνιστές, οι εργάτες στερούνταν επαναστατικού πνεύματος επειδή είχαν διαφθαρεί από την ευημερία και είχαν βυθιστεί στο ελάττωμα της χρηματοθηρίας. Ο Λένιν, όμως, δεν αμφέβαλλε ότι οι ευρωπαϊκές μάζες διέθεταν ταξική συνείδηση και, επομένως, ήταν απολύτως προσηλωμένες στις επαναστατικές ιδέες. Κατά τη γνώμη του, ο μόνος λόγος για τον οποίο δεν είχε πραγματοποιηθεί η επανάσταση ήταν η ανεπάρκεια και η δειλία των κομμουνιστικών στελεχών. Καθαιρούσε ζανά και ζανά τους τοποτηρητές του και διόριζε νέους. Δεν σημείωσε, όμως, μεγαλύτερη επιτυχία.

Στις αγγλοσαξονικές και στις λατινοαμερικανικές χώρες, οι σοσιαλιστές ψηφοφόροι εμπιστεύονται τις δημοκρατικές μεθόδους. Εκεί ο αριθμός των ανθρώπων που επιδιώκουν σοβαρά μια κομμουνιστική επανάσταση είναι πολύ μικρός. Οι περισσότεροι από όσους διακηρύσσουν δημοσίως την προσήλωσή τους στις αρχές του κομμουνισμού θα αισθάνονταν εξαιρετικά δυστυχείς εάν ξεσπούσε η επανάσταση και εξέθετε σε κίνδυνο τη ζωή και την περιουσία τους. Εάν οι ρωσικές στρατιές εισέβαλλαν στις χώρες τους ή εάν οι εγχώριοι κομμουνιστές καταλάμβαναν την εξουσία χωρίς να τους εμπλέξουν στον αγώνα, πιθανότατα θα χαίρονταν, με την ελπίδα ότι θα ανταμείβονταν για τη μαρξιστική τους ορθοδοξία. Οι ίδιοι, όμως, δεν λαχταρούν τις επαναστατικές δάφνες.

Είναι γεγονός ότι, σε όλα αυτά τα τριάντα χρόνια παθιασμένης φιλοσοβιετικής προπαγάνδας, καμία χώρα εκτός της Ρωσίας δεν έγινε κομμουνιστική με τη θέληση των ίδιων των πολιτών της. Η Ανατολική Ευρώπη στράφηκε προς τον κομμουνισμό μόνο όταν οι διπλωματικοί διακανονισμοί της διεθνούς πολιτικής ισχύος τη μετέτρεψαν σε σφαίρα αποκλειστικής ρωσικής επιρροής και ηγεμονίας. Είναι απίθανο η Δυτική

Γερμανία, η Γαλλία, η Ιταλία και η Ισπανία να ενστερνιστούν τον κομμουνισμό, εάν οι Ηνωμένες Πολιτείες και η Μεγάλη Βρετανία δεν υιοθετήσουν πολιτική απόλυτης διπλωματικής *désintéressement*, δηλαδή πλήρους αδιαφορίας και αποχής. Εκείνο που προσδίδει ισχύ στο κομμουνιστικό κίνημα σε αυτές και σε ορισμένες άλλες χώρες είναι η πεποίθηση ότι η Ρωσία καθοδηγείται από έναν ακατάβλητο «δυναμισμό», ενώ οι αγγλοσαξονικές δυνάμεις είναι αδιάφορες και δεν ενδιαφέρονται ιδιαίτερα για την τύχη τους.

Ο Μαρξ και οι μαρξιστές έσφαλαν οικτρά όταν υπέθεσαν ότι οι μάζες λαχταρούν την επαναστατική ανατροπή της «αστικής» κοινωνικής τάξης. Οι μαχητικοί κομμουνιστές απαντούν μόνο στις τάξεις εκείνων που βιοπορίζονται από τον κομμουνισμό τους ή προσδοκούν ότι μια επανάσταση θα προωθήσει τις προσωπικές τους φιλοδοξίες. Οι ανατρεπτικές δραστηριότητες αυτών των επαγγελματιών συνωμοτών είναι επικίνδυνες ακριβώς εξαιτίας της αφέλειας εκείνων που απλώς φλερτάρουν με την επαναστατική ιδέα. Αυτοί οι συγκεχυμένοι και παραπλανημένοι συμπαθούντες που αυτοαποκαλούνται «φιλελεύθεροι» και τους οποίους οι κομμουνιστές αποκαλούν «χρήσιμους αθώους», οι συνοδοιπόροι, ακόμη και η πλειονότητα των επισήμως εγγεγραμμένων μελών του κόμματος, θα καταλαμβάνονταν από τρόμο εάν ανακάλυπταν κάποια ημέρα ότι οι ηγέτες τους κυριολεκτούν όταν κηρύσσουν την εξέγερση. Τότε, όμως, ενδέχεται να είναι πλέον πολύ αργά για να αποτραπεί η καταστροφή.

Προς το παρόν, ο δυσοίωνος κίνδυνος που ενέχουν τα κομμουνιστικά κόμματα στη Δύση έγκειται στη στάση τους απέναντι στις εξωτερικές υποθέσεις. Διακριτικό γνώρισμα όλων των σύγχρονων κομμουνιστικών κομμάτων είναι η αφοσίωσή τους στην επιθετική εξωτερική πολιτική των Σοβιετικών. Όποτε πρέπει να επιλέξουν μεταξύ

της Ρωσίας και της δικής τους χώρας, δεν διστάζουν να προτιμήσουν τη Ρωσία. Η αρχή τους είναι: «Είτε έχει δίκιο είτε άδικο, η Ρωσία μου». Υπακούουν αυστηρά σε όλες τις διαταγές που εκδίδονται από τη Μόσχα.

Όταν η Ρωσία ήταν σύμμαχος του Χίτλερ, οι Γάλλοι κομμουνιστές υπονόμευαν την πολεμική προσπάθεια της δικής τους χώρας, ενώ οι Αμερικανοί κομμουνιστές αντιτάσσονταν με πάθος στα σχέδια του προέδρου Ρούζβελτ να βοηθήσει την Αγγλία και τη Γαλλία στον αγώνα τους κατά των ναζί. Οι κομμουνιστές σε ολόκληρο τον κόσμο στιγματίζουν όλους όσοι αμύνονταν κατά των Γερμανών εισβολέων ως «ιμπεριαλιστές πολεμοκάπηλους». Μόλις, όμως, ο Χίτλερ επιτέθηκε στη Ρωσία, ο ιμπεριαλιστικός πόλεμος των καπιταλιστών μεταμορφώθηκε εν μία νυκτί σε δίκαιο αμυντικό πόλεμο. Κάθε φορά που ο Στάλιν κατακτά μία ακόμη χώρα, οι κομμουνιστές δικαιολογούν αυτή την επίθεση ως πράξη αυτοάμυνας απέναντι στους «φασίστες».

Με την τυφλή λατρεία τους για καθετί ρωσικό, οι κομμουνιστές της Δυτικής Ευρώπης και των Ηνωμένων Πολιτειών υπερβαίνουν κατά πολύ τις χειρότερες υπερβολές στις οποίες επιδόθηκαν ποτέ οι σωβινιστές. Εκστασιάζονται με τις ρωσικές κινηματογραφικές ταινίες, τη ρωσική μουσική και τις υποτιθέμενες ανακαλύψεις της ρωσικής επιστήμης. Μιλούν με εκστατικούς όρους για τα οικονομικά επιτεύγματα των Σοβιετικών. Αποδίδουν τη νίκη των Συμμαχικών Εθνών στα κατορθώματα των ρωσικών ενόπλων δυνάμεων. Η Ρωσία, υποστηρίζουν, έσωσε τον κόσμο από τη φασιστική απειλή. Η Ρωσία είναι η μόνη ελεύθερη χώρα, ενώ όλα τα άλλα έθνη υπόκεινται στη δικτατορία των καπιταλιστών. Μόνο οι Ρώσοι είναι ευτυχισμένοι και απολαμβάνουν την ευδαιμονία μιας ολοκληρωμένης ζωής· στις καπιταλιστικές χώρες, η συντριπτική πλειονότητα υποφέρει από ματαιώσεις και ανεκπλήρωτες επιθυμίες. Όπως ο ευσεβής

μουσουλμάνος λαχταρά να προσκυνήσει τον τάφο του Προφήτη στη Μέκκα, έτσι και ο κομμουνιστής διανοούμενος θεωρεί ένα προσκύνημα στους ιερούς τόπους της Μόσχας γεγονός ζωής.

Ωστόσο, η διάκριση κατά τη χρήση των όρων «κομμουνιστές» και «σοσιαλιστές» δεν επηρέασε τη σημασία των όρων «κομμουνισμός» και «σοσιαλισμός», όταν αυτοί εφαρμόζονταν στον τελικό σκοπό των πολιτικών που ήταν κοινές και στους δύο. Μόλις το 1928 το πρόγραμμα της Κομμουνιστικής Διεθνούς, το οποίο εγκρίθηκε από το Έκτο Συνέδριο στη Μόσχα, [15](#) άρχισε να διακρίνει τον κομμουνισμό από τον σοσιαλισμό —και όχι απλώς τους κομμουνιστές από τους σοσιαλιστές.

Σύμφωνα με αυτό το νέο δόγμα, στην οικονομική εξέλιξη της ανθρωπότητας, μεταξύ του ιστορικού σταδίου του καπιταλισμού και εκείνου του κομμουνισμού, παρεμβάλλεται ένα τρίτο στάδιο, το στάδιο του σοσιαλισμού. Ο σοσιαλισμός είναι ένα κοινωνικό σύστημα θεμελιωμένο στον δημόσιο έλεγχο των μέσων παραγωγής και στην πλήρη διεύθυνση όλων των διαδικασιών παραγωγής και διανομής από μια κεντρική αρχή σχεδιασμού. Από αυτή την άποψη, είναι ταυτόσημος με τον κομμουνισμό. Διαφέρει, όμως, από τον κομμουνισμό κατά το ότι δεν υπάρχει ισότητα των μεριδίων που κατανέμονται σε κάθε άτομο για την προσωπική του κατανάλωση. Εξακολουθούν να καταβάλλονται μισθοί στους συντρόφους, και τα μισθολογικά επίπεδα διαβαθμίζονται σύμφωνα με κριτήρια οικονομικής σκοπιμότητας, στον βαθμό που η κεντρική αρχή το θεωρεί αναγκαίο για την εξασφάλιση της μεγαλύτερης δυνατής παραγωγής αγαθών.

Εκείνο που ο Στάλιν αποκαλεί σοσιαλισμό αντιστοιχεί, σε γενικές γραμμές, στην έννοια της «πρώιμης φάσης» του κομμουνισμού κατά τον Μαρξ. Ο Στάλιν επιφυλάσσει τον όρο «κομμουνισμός» αποκλειστικά για εκείνο που ο Μαρξ αποκαλούσε «ανώτερη φάση» του κομμουνισμού. Ο

σοσιαλισμός, με την έννοια που έχει προσδώσει προσφάτως ο Στάλιν στον όρο, κινείται προς τον κομμουνισμό, αλλά δεν αποτελεί ακόμη ο ίδιος κομμουνισμός. Ο σοσιαλισμός θα μετατραπεί σε κομμουνισμό μόλις η αύξηση του πλούτου που αναμένεται να προκύψει από τη λειτουργία των σοσιαλιστικών μεθόδων παραγωγής ανυψώσει το χαμηλό βιοτικό επίπεδο των ρωσικών μαζών στο υψηλότερο επίπεδο το οποίο απολαμβάνουν στη σημερινή Ρωσία οι διακεκριμένοι κάτοχοι σημαντικών αξιωμάτων. [16](#)

Ο απολογητικός χαρακτήρας αυτής της νέας ορολογικής πρακτικής είναι προφανής. Ο Στάλιν θεωρεί αναγκαίο να εξηγήσει στη συντριπτική πλειονότητα των υπηκόων του γιατί το βιοτικό τους επίπεδο είναι εξαιρετικά χαμηλό, πολύ χαμηλότερο από εκείνο των μαζών στις καπιταλιστικές χώρες και ακόμη χαμηλότερο από εκείνο των Ρώσων προλεταρίων κατά την εποχή της τσαρικής διακυβέρνησης. Θέλει να δικαιολογήσει το γεγονός ότι οι μισθοί και οι αποδοχές είναι άνισοι · ότι μια μικρή ομάδα Σοβιετικών αξιωματούχων απολαμβάνει όλες τις πολυτέλειες που μπορεί να προσφέρει η σύγχρονη τεχνολογία · ότι μια δεύτερη ομάδα, πολυπληθέστερη από την πρώτη αλλά ολιγάριθμη σε σύγκριση με τη μεσαία τάξη της αυτοκρατορικής Ρωσίας, ζει με «αστικό» τρόπο · ενώ οι μάζες, ρακένδυτες και ζυπόλυτες, συντηρούνται σε ασφυκτικά πυκνοκατοικημένες παραγκουπόλεις και υποσιτίζονται. Δεν μπορεί πλέον να κατηγορήσει τον καπιταλισμό για αυτή την κατάσταση. Έτσι, αναγκάστηκε να καταφύγει σε ένα νέο ιδεολογικό εφεύρημα ανάγκης.

Το πρόβλημα του Στάλιν ήταν ακόμη πιο πειστικό, επειδή οι Ρώσοι κομμουνιστές, κατά τις πρώτες ημέρες της διακυβέρνησής τους, είχαν διακηρύξει με πάθος την εισοδηματική ισότητα ως αρχή που έπρεπε να εφαρμοστεί από την πρώτη κιόλας στιγμή της κατάληψης της εξουσίας

από τους προλεταρίους. Επιπλέον, στις καπιταλιστικές χώρες, το ισχυρότερο δημαγωγικό τέχνασμα που χρησιμοποιούν τα χρηματοδοτούμενα από τη Ρωσία κομμουνιστικά κόμματα είναι η διέγερση του φθόνου εκείνων που έχουν χαμηλότερα εισοδήματα εναντίον όλων όσοι έχουν υψηλότερα. Το κύριο επιχείρημα που προέβαλλαν οι κομμουνιστές για να υποστηρίξουν τη θέση τους ότι ο εθνικοσοσιαλισμός του Χίτλερ δεν αποτελούσε γνήσιο σοσιαλισμό αλλά, αντιθέτως, τη χειρότερη μορφή καπιταλισμού, ήταν ότι στη ναζιστική Γερμανία υπήρχε ανισότητα ως προς το βιοτικό επίπεδο.

Η νέα διάκριση του Στάλιν μεταξύ σοσιαλισμού και κομμουνισμού βρίσκεται σε απροκάλυπτη αντίθεση με την πολιτική του Λένιν και εξίσου με τις αρχές της προπαγάνδας των κομμουνιστικών κομμάτων εκτός των ρωσικών συνόρων. Τέτοιες αντιφάσεις, όμως, δεν έχουν σημασία στην επικράτεια των Σοβιετικών. Ο λόγος του δικτάτορα αποτελεί την τελική απόφαση και κανείς δεν είναι τόσο παράτολμος ώστε να αποπειραθεί να του αντισταχθεί.

Είναι σημαντικό να γίνει αντιληπτό ότι η σημασιολογική καινοτομία του Στάλιν επηρεάζει μόνο τους όρους «κομμουνισμός» και «σοσιαλισμός». Δεν μετέβαλε τη σημασία των όρων «σοσιαλιστής» και «κομμουνιστής». Το Μπολσεβικικό Κόμμα εξακολουθεί, όπως και προηγουμένως, να αποκαλείται κομμουνιστικό. Τα ρωσόφιλα κόμματα πέρα από τα σύνορα της Σοβιετικής Ένωσης αυτοαποκαλούνται κομμουνιστικά κόμματα και πολεμούν με σφοδρότητα τα σοσιαλιστικά κόμματα, τα οποία, στα μάτια τους, δεν είναι παρά σοσιαλπροδότες. Η επίσημη ονομασία, όμως, της Ένωσης Σοβιετικών Σοσιαλιστικών Δημοκρατιών παραμένει αμετάβλητη.

4. Η επιθετικότητα της Ρωσίας

Οι Γερμανοί, Ιταλοί και Ιάπωνες εθνικιστές δικαιολογούσαν τις επιθετικές πολιτικές τους επικαλούμενοι την έλλειψη *Lebensraum*, δηλαδή ζωτικού χώρου. Οι χώρες τους είναι σχετικά υπερπληθυσμένες. Δεν είναι ιδιαίτερα προικισμένες από τη φύση και εξαρτώνται από την εισαγωγή τροφίμων και πρώτων υλών από το εξωτερικό. Πρέπει να εξάγουν μεταποιημένα προϊόντα προκειμένου να πληρώνουν για αυτές τις απολύτως αναγκαίες εισαγωγές. Όμως οι προστατευτικές πολιτικές που υιοθετούν οι χώρες οι οποίες παράγουν πλεονάσματα τροφίμων και πρώτων υλών κλείνουν τα σύνορά τους στις εισαγωγές μεταποιημένων προϊόντων. Ο κόσμος τείνει εμφανώς προς μια κατάσταση πλήρους οικονομικής αυτάρκειας κάθε έθνους. Σε έναν τέτοιο κόσμο, ποια μοίρα επιφυλάσσεται για τα έθνη που δεν μπορούν ούτε να θρέψουν ούτε να ενδύσουν τους πολίτες τους με εγχώριους πόρους;

Το δόγμα του *Lebensraum* των αυτοαποκαλούμενων «μη προνομιούχων» λαών τονίζει ότι στην Αμερική και στην Αυστραλία υπάρχουν εκατομμύρια στρέμματα ακαλλιέργητης γης, πολύ γονιμότερης από τα άγονα εδάφη που καλλιεργούν οι αγρότες των μη προνομιούχων

εθνών. Οι φυσικές συνθήκες για την εξόρυξη και τη μεταποίηση είναι επίσης πολύ ευνοϊκότερες από ό,τι στις χώρες των μη προνομιούχων. Ωστόσο, οι Γερμανοί, Ιταλοί και Ιάπωνες αγρότες και εργάτες αποκλείονται από την πρόσβαση σε αυτές τις περιοχές που είναι ευνοημένες από τη φύση. Οι μεταναστευτικοί νόμοι των σχετικά αραιοκατοικημένων χωρών εμποδίζουν τη μετανάστευσή τους. Οι νόμοι αυτοί αυξάνουν την οριακή παραγωγικότητα της εργασίας και, ως εκ τούτου, τα μισθολογικά επίπεδα στις αραιοκατοικημένες χώρες, ενώ τα μειώνουν στις υπερπληθυσμένες. Το υψηλό βιοτικό επίπεδο στις Ηνωμένες Πολιτείες και στις Βρετανικές Κτήσεις εξασφαλίζεται με τίμημα τη μείωση του βιοτικού επιπέδου στις ασφυκτικά πυκνοκατοικημένες χώρες της Ευρώπης και της Ασίας.

Οι πραγματικοί επιτιθέμενοι, λένε αυτοί οι Γερμανοί, Ιταλοί και Ιάπωνες εθνικιστές, είναι τα έθνη τα οποία, μέσω εμπορικών και μεταναστευτικών φραγμών, ιδιοποιήθηκαν τη μερίδα του λέοντος από τον φυσικό πλούτο της γης. Δεν διακήρυξε άραγε ο ίδιος ο Πάπας [17](#) ότι οι βαθύτερες αιτίες των Παγκοσμίων Πολέμων είναι «εκείνος ο ψυχρός και υπολογιστικός εγωισμός που τείνει να συσσωρεύει τους οικονομικούς πόρους και τα υλικά τα οποία προορίζονται για τη χρήση όλων, σε τέτοιο βαθμό ώστε να μην επιτρέπεται στα έθνη που είναι λιγότερο ευνοημένα από τη φύση να έχουν πρόσβαση σε αυτά»; [18](#) Από αυτή την άποψη, ο πόλεμος που εξαπέλυσαν ο Χίτλερ, ο Μουσολίνι και ο Χιροχίτο ήταν δίκαιος πόλεμος, διότι ο μόνος σκοπός του ήταν να δώσει στους μη προνομιούχους εκείνο που τους ανήκε δυνάμει του φυσικού και του θεϊκού δικαίου.

Οι Ρώσοι δεν μπορούν να αποτολμήσουν να δικαιολογήσουν την επιθετική πολιτική τους με τέτοια επιχειρήματα. Η Ρωσία είναι μια σχετικά αραιοκατοικημένη χώρα. Το έδαφός της είναι πολύ περισσότερο

προικισμένο από τη φύση από ό,τι εκείνο οποιουδήποτε άλλου έθνους. Προσφέρει τις ευνοϊκότερες συνθήκες για την καλλιέργεια κάθε είδους δημητριακών, καρπών, σπόρων και φυτών. Η Ρωσία διαθέτει απέραντους βοσκοτόπους και σχεδόν ανεξάντλητα δάση. Διαθέτει πλουσιότατους πόρους για την παραγωγή χρυσού, αργύρου, λευκόχρυσου, σιδήρου, χαλκού, νικελίου, μαγγανίου και όλων των άλλων μετάλλων, καθώς και πετρελαίου. Αν δεν υπήρχαν ο δεσποτισμός των τσάρων και η οικτρή ανεπάρκεια του κομμουνιστικού συστήματος, ο πληθυσμός της θα μπορούσε από καιρό να απολαμβάνει το υψηλότερο βιοτικό επίπεδο. Ασφαλώς δεν είναι η έλλειψη φυσικών πόρων εκείνη που ωθεί τη Ρωσία προς τις κατακτήσεις.

Η επιθετικότητα του Λένιν απέρρεε από την πεποίθησή του ότι ήταν ο ηγέτης της τελικής παγκόσμιας επανάστασης. Θεωρούσε τον εαυτό του νόμιμο διάδοχο της Πρώτης Διεθνούς, προορισμένο να εκπληρώσει το έργο στο οποίο είχαν αποτύχει ο Μαρξ και ο Ένγκελς. Η νεκρώσιμη καμπάνα του καπιταλισμού είχε ηχήσει και καμία καπιταλιστική μηχανορραφία δεν μπορούσε πλέον να αναβάλει την απαλλοτρίωση των απαλλοτριωτών. Το μόνο που χρειαζόταν ήταν ο δικτάτορας της νέας κοινωνικής τάξης. Ο Λένιν ήταν έτοιμος να επωμιστεί αυτό το βάρος.

Από την εποχή των μογγολικών εισβολών, η ανθρωπότητα δεν είχε βρεθεί αντιμέτωπη με μια τόσο ανυποχώρητη και ολοκληρωτική επιδίωξη απεριόριστης παγκόσμιας κυριαρχίας. Σε κάθε χώρα, οι Ρώσοι απεσταλμένοι και οι κομμουνιστικές πέμπτες φάλαγγες εργάζονταν φανατικά για την «προσάρτηση» στη Ρωσία. Ο Λένιν, όμως, δεν διέθετε τις πρώτες τέσσερις φάλαγγες. Οι στρατιωτικές δυνάμεις της Ρωσίας ήταν τότε αξιοκαταφρόνητες. Όταν διέσχισαν τα ρωσικά σύνορα, αναχαιτίστηκαν από τους Πολωνούς. Δεν μπόρεσαν να προελάσουν

δυτικότερα. Η μεγάλη εκστρατεία για την κατάκτηση του κόσμου έσβησε άδοξα.

Ήταν απλώς ανούσια συζήτηση το να εξετάζεται εάν ο κομμουνισμός σε μία μόνο χώρα ήταν δυνατός ή επιθυμητός. Οι κομμουνιστές είχαν αποτύχει ολοκληρωτικά έξω από τα σύνορα της Ρωσίας. Αναγκάστηκαν να παραμείνουν στη χώρα τους.

Ο Στάλιν αφιέρωσε όλη του την ενεργητικότητα στην οργάνωση ενός μόνιμου στρατού μεγέθους πρωτοφανούς στην παγκόσμια ιστορία. Δεν σημείωσε, όμως, μεγαλύτερη επιτυχία από όση είχαν σημειώσει ο Λένιν και ο Τρότσκι. Οι ναζί νίκησαν εύκολα αυτόν τον στρατό και κατέλαβαν το σημαντικότερο τμήμα της ρωσικής επικράτειας. Η Ρωσία σώθηκε από τις βρετανικές και, πρωτίστως, από τις αμερικανικές δυνάμεις. Το αμερικανικό πρόγραμμα Εκμίσθωσης και Δανεισμού κατέστησε δυνατό για τους Ρώσους να ακολουθήσουν κατά πόδας τους Γερμανούς, όταν η έλλειψη εξοπλισμού και η επαπειλούμενη αμερικανική εισβολή τούς ανάγκασαν να αποσυρθούν από τη Ρωσία. Μπορούσαν ακόμη και να νικούν περιστασιακά τις οπισθοφυλακές των υποχωρούντων ναζί. Μπόρεσαν να κατακτήσουν το Βερολίνο και τη Βιέννη, όταν τα αμερικανικά αεροπλάνα είχαν συντρίψει τη γερμανική άμυνα. Όταν οι Αμερικανοί είχαν συντρίψει τους Ιάπωνες, οι Ρώσοι μπόρεσαν ανενόχλητοι να τους μαχαιρώσουν πισώπλατα.

Βεβαίως, οι κομμουνιστές εντός και εκτός της Ρωσίας, καθώς και οι συνοδοιπόροι τους, υποστηρίζουν με πάθος ότι η Ρωσία ήταν εκείνη που νίκησε τους ναζί και απελευθέρωσε την Ευρώπη. Αποσιωπούν το γεγονός ότι ο μόνος λόγος για τον οποίο οι ναζί δεν μπόρεσαν να καταλάβουν τη Μόσχα, το Λένινγκραντ και το Στάλινγκραντ ήταν η έλλειψη πυρομαχικών, αεροπλάνων και βενζίνης. Ο αποκλεισμός ήταν εκείνος που κατέστησε αδύνατο για τους ναζί να εφοδιάσουν τις

στρατιές τους με τον αναγκαίο εξοπλισμό και να κατασκευάσουν στην κατεχόμενη ρωσική επικράτεια ένα σύστημα μεταφορών ικανό να μεταφέρει αυτόν τον εξοπλισμό στην πολύ μακρινή γραμμή του μετώπου. Η αποφασιστική μάχη του πολέμου ήταν η Μάχη του Ατλαντικού. Τα μεγάλα στρατηγικά γεγονότα στον πόλεμο κατά της Γερμανίας ήταν η κατάκτηση της Αφρικής και της Σικελίας και η νίκη στη Νορμανδία. Μετρημένο με τα γιγαντιαία δεδομένα αυτού του πολέμου, το Στάλινγκραντ δεν ήταν παρά κάτι ελάχιστα περισσότερο από μια επιτυχία τακτικού επιπέδου. Στον αγώνα κατά των Ιταλών και των Ιαπώνων, η συμβολή της Ρωσίας ήταν μηδενική.

Τα λάφυρα της νίκης, όμως, περιέρχονται αποκλειστικά στη Ρωσία. Ενώ τα άλλα Συμμαχικά Έθνη δεν επιδιώκουν εδαφική επέκταση, οι Ρώσοι βρίσκονται σε πλήρη δράση. Προσάρτησαν τις τρεις Βαλτικές Δημοκρατίες, τη Βεσσαραβία, την επαρχία της Καρπαθορωσίας της Τσεχοσλοβακίας, [19](#) ένα τμήμα της Φινλανδίας, μεγάλο μέρος της Πολωνίας και τεράστιες περιοχές στην Άπω Ανατολή. Διεκδικούν την υπόλοιπη Πολωνία, τη Ρουμανία, την Ουγγαρία, τη Γιουγκοσλαβία, τη Βουλγαρία, την Κορέα και την Κίνα ως αποκλειστική σφαίρα επιρροής τους. Επιθυμούν διακαώς να εγκαθιδρύσουν στις χώρες αυτές «φιλικές» κυβερνήσεις, δηλαδή κυβερνήσεις-ανδρείκελα. Αν δεν υπήρχε η αντίσταση των Ηνωμένων Πολιτειών και της Μεγάλης Βρετανίας, θα κυβερνούσαν σήμερα ολόκληρη την ηπειρωτική Ευρώπη, την ηπειρωτική Ασία και τη Βόρεια Αφρική. Μόνο οι αμερικανικές και βρετανικές φρουρές στη Γερμανία φράσσουν τον δρόμο των Ρώσων προς τις ακτές του Ατλαντικού.

Σήμερα, όπως και μετά τον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο, η πραγματική απειλή για τη Δύση δεν έγκειται στη στρατιωτική ισχύ της Ρωσίας. Η Μεγάλη Βρετανία θα μπορούσε εύκολα να αποκρούσει μια

ρωσική επίθεση και θα ήταν καθαρή παραφροσύνη εκ μέρους των Ρώσων να αναλάβουν πόλεμο κατά των Ηνωμένων Πολιτειών. Δεν είναι οι ρωσικές στρατιές αλλά οι κομμουνιστικές ιδεολογίες που απειλούν τη Δύση. Οι Ρώσοι το γνωρίζουν πολύ καλά και εναποθέτουν την εμπιστοσύνη τους όχι στον δικό τους στρατό αλλά στους οπαδούς τους στο εξωτερικό. Θέλουν να ανατρέψουν τις δημοκρατίες από το εσωτερικό και όχι από το εξωτερικό. Το κύριο όπλο τους είναι οι φιλορωσικές μηχανορραφίες των πέμπτων φαλάγγων τους. Αυτές αποτελούν τις επίλεκτες μεραρχίες του μπολσεβικισμού.

Οι κομμουνιστές συγγραφείς και πολιτικοί εντός και εκτός της Ρωσίας ερμηνεύουν τις επιθετικές πολιτικές της Ρωσίας ως απλή αυτοάμυνα. Δεν είναι, λένε, η Ρωσία εκείνη που σχεδιάζει επίθεση· αντιθέτως, είναι οι παρακμάζουσες καπιταλιστικές δημοκρατίες. Η Ρωσία επιθυμεί απλώς να υπερασπιστεί την ανεξαρτησία της. Πρόκειται για παλαιά και δοκιμασμένη μέθοδο δικαιολόγησης της επιθετικότητας. Ο Λουδοβίκος ΙΔ΄ και ο Ναπολέων Α΄, ο Γουλιέλμος Β΄ και ο Χίτλερ υπήρξαν οι πλέον φιλειρηνικοί από όλους τους ανθρώπους. Όταν εισέβαλλαν σε ξένες χώρες, το έπρατταν μόνο στο πλαίσιο δίκαιης αυτοάμυνας. Η Ρωσία απειλούνταν από την Εσθονία ή τη Λετονία όσο ακριβώς απειλούνταν η Γερμανία από το Λουξεμβούργο ή τη Δανία.

Απότοκος αυτού του μύθου περί αυτοάμυνας είναι ο θρύλος του *cordon sanitaire*, της «υγειονομικής ζώνης». Υποστηρίζεται ότι η πολιτική ανεξαρτησία των μικρών χωρών που γειτονεύουν με τη Ρωσία αποτελεί απλώς ένα καπιταλιστικό τέχνασμα, σχεδιασμένο για να αποτρέψει τη μόλυνση των ευρωπαϊκών δημοκρατιών από το μικρόβιο του κομμουνισμού. Εξ αυτού συνάγεται ότι αυτά τα μικρά έθνη έχουν απολέσει το δικαίωμά τους στην ανεξαρτησία. Διότι η Ρωσία έχει το αναπαλλοτρίωτο δικαίωμα να απαιτεί οι γείτονές της —καθώς και οι

γείτονες των γειτόνων της— να κυβερνώνται αποκλειστικά από «φιλικές», δηλαδή αυστηρά κομμουνιστικές, κυβερνήσεις. Τι θα συνέβαινε στον κόσμο εάν όλες οι μεγάλες δυνάμεις προέβαλλαν την ίδια αξίωση;

Η αλήθεια είναι ότι δεν είναι οι κυβερνήσεις των δημοκρατικών εθνών εκείνες που επιδιώκουν την ανατροπή του υφιστάμενου ρωσικού συστήματος. Δεν υποθάλπουν φιλοδημοκρατικές πέμπτες φάλαγγες στη Ρωσία ούτε υποκινούν τις ρωσικές μάζες εναντίον των κυβερνητών τους. Οι Ρώσοι, όμως, εργάζονται νυχθημερόν για να υποδαυλίσουν αναταραχές σε κάθε χώρα.

Η εξαιρετικά ανεπαρκής και διστακτική επέμβαση των Συμμαχικών Εθνών στον Ρωσικό Εμφύλιο Πόλεμο δεν αποτελούσε φιλοκαπιταλιστικό και αντικομμουνιστικό εγχείρημα. Για τα Συμμαχικά Έθνη, τα οποία διεξήγαγαν έναν αγώνα ζωής και θανάτου κατά των Γερμανών, ο Λένιν ήταν εκείνη την εποχή απλώς όργανο των θανάσιμων εχθρών τους. Ο Λούντεντορφ είχε στείλει τον Λένιν στη Ρωσία προκειμένου να ανατρέψει το καθεστώς του Κερένσκι και να προκαλέσει την αποχώρηση της Ρωσίας από τον πόλεμο. Οι Μπολσεβίκοι πολέμησαν με τα όπλα όλους εκείνους τους Ρώσους που επιθυμούσαν να συνεχιστεί η συμμαχία με τη Γαλλία, τη Μεγάλη Βρετανία και τις Ηνωμένες Πολιτείες. Από στρατιωτική άποψη, ήταν αδύνατον για τα δυτικά έθνη να παραμείνουν ουδέτερα, ενώ οι Ρώσοι σύμμαχοί τους αμύνονταν απεγνωσμένα κατά των Μπολσεβίκων. Για τα Συμμαχικά Έθνη διακυβευόταν το Ανατολικό Μέτωπο. Η υπόθεση των «Λευκών» στρατηγών ήταν και δική τους υπόθεση.

Μόλις έληξε ο πόλεμος κατά της Γερμανίας το 1918, οι Σύμμαχοι έχασαν το ενδιαφέρον τους για τις ρωσικές υποθέσεις. Δεν υπήρχε πλέον ανάγκη για Ανατολικό Μέτωπο. Δεν ενδιαφέρονταν στο ελάχιστο

για τα εσωτερικά προβλήματα της Ρωσίας. Λαχταρούσαν την ειρήνη και επιθυμούσαν διακαώς να αποσυρθούν από τις μάχες. Βρίσκονταν, βεβαίως, σε δύσκολη θέση, επειδή δεν γνώριζαν πώς να τερματίσουν το εγχείρημά τους με τρόπο αξιοπρεπή. Οι στρατηγοί τους ντρέπονταν να εγκαταλείψουν συμπολεμιστές οι οποίοι είχαν αγωνιστεί όσο καλύτερα μπορούσαν για έναν κοινό σκοπό. Κατά τη γνώμη τους, το να αφήσουν αυτούς τους ανθρώπους αβοήθητους δεν απείχε πολύ από τη δειλία και τη λιποταξία. Τέτοιες εκτιμήσεις στρατιωτικής τιμής καθυστέρησαν για κάποιο χρονικό διάστημα την αποχώρηση των ασήμαντων συμμαχικών αποσπασμάτων και τον τερματισμό του ανεφοδιασμού των Λευκών. Όταν αυτό επιτεύχθηκε τελικά, οι Σύμμαχοι πολιτικοί αισθάνθηκαν ανακούφιση. Έκτοτε υιοθέτησαν πολιτική αυστηρής ουδετερότητας απέναντι στις ρωσικές υποθέσεις.

Ήταν πράγματι εξαιρετικά ατυχές το γεγονός ότι τα Συμμαχικά Έθνη είχαν εμπλακεί, θέλοντας και μη, στον Ρωσικό Εμφύλιο Πόλεμο. Θα ήταν προτιμότερο εάν η στρατιωτική κατάσταση του 1917 και του 1918 δεν τα είχε αναγκάσει να επέμβουν. Δεν πρέπει, όμως, να παραβλέπεται το γεγονός ότι η εγκατάλειψη της επέμβασης στη Ρωσία ισοδυναμούσε με την οριστική αποτυχία της πολιτικής του προέδρου Ουίλσον. Οι Ηνωμένες Πολιτείες είχαν εισέλθει στον πόλεμο για «να καταστήσουν τον κόσμο ασφαλή για τη δημοκρατία». Η νίκη είχε συντρίψει τον Κάιζερ και είχε αντικαταστήσει στη Γερμανία τη σχετικά ήπια και περιορισμένη αυτοκρατορική απολυταρχία με μια δημοκρατική κυβέρνηση. Από την άλλη πλευρά, είχε ως αποτέλεσμα την εγκαθίδρυση στη Ρωσία μιας δικτατορίας σε σύγκριση με την οποία ο δεσποτισμός των τσάρων θα μπορούσε να χαρακτηριστεί φιλελεύθερος. Οι Σύμμαχοι, όμως, δεν επιθυμούσαν να καταστήσουν τη Ρωσία ασφαλή για τη δημοκρατία, όπως είχαν προσπαθήσει να πράξουν με τη Γερμανία. Σε τελική ανάλυση, η Γερμανία του Κάιζερ διέθετε κοινοβούλια, υπουργούς

υπεύθυνους έναντι των κοινοβουλίων, δίκη με ενόρκους, ελευθερία της σκέψης, της θρησκείας και του Τύπου, όχι πολύ περισσότερο περιορισμένη από ό,τι στη Δύση, καθώς και πολλούς άλλους δημοκρατικούς θεσμούς. Η Σοβιετική Ρωσία, όμως, ήταν ένας απεριόριστος δεσποτισμός.

Οι Αμερικανοί, οι Γάλλοι και οι Βρετανοί δεν κατόρθωσαν να δουν τα πράγματα από αυτή την οπτική γωνία. Οι αντιδημοκρατικές δυνάμεις στη Γερμανία, στην Ιταλία, στην Πολωνία, στην Ουγγαρία και στα Βαλκάνια, όμως, τα έβλεπαν διαφορετικά. Όπως ερμήνευαν το ζήτημα οι εθνικιστές αυτών των χωρών, η ουδετερότητα των Συμμαχικών Δυνάμεων απέναντι στη Ρωσία αποδείκνυε ότι το ενδιαφέρον τους για τη δημοκρατία δεν ήταν παρά πρόσχημα. Οι Σύμμαχοι, υποστήριζαν, είχαν πολεμήσει τη Γερμανία επειδή φθονούσαν την οικονομική της ευημερία, ενώ άφηναν ανέγγιχτη τη νέα ρωσική απολυταρχία επειδή δεν φοβούνταν την οικονομική ισχύ της Ρωσίας. Η δημοκρατία, συμπεραίνουν αυτοί οι εθνικιστές, δεν ήταν παρά ένα βολικό σύνθημα για την εξαπάτηση των ευκολόπιστων. Και φοβούνταν ότι η συναισθηματική απήχηση αυτού του συνθήματος θα χρησιμοποιούνταν κάποια ημέρα ως προκάλυμμα για ύπουλες επιθέσεις κατά της δικής τους ανεξαρτησίας.

Μετά την εγκατάλειψη της επέμβασης, η Ρωσία ασφαλώς δεν είχε πλέον κανέναν λόγο να φοβάται τις μεγάλες δυτικές δυνάμεις. Ούτε φοβούνταν οι Σοβιετικοί μια ναζιστική επίθεση. Οι αντίθετοι ισχυρισμοί, οι οποίοι ήταν πολύ δημοφιλείς στη Δυτική Ευρώπη και στην Αμερική, προέρχονταν από πλήρη άγνοια των γερμανικών υποθέσεων. Οι Ρώσοι, όμως, γνώριζαν τη Γερμανία και τους ναζί. Είχαν διαβάσει το *Ο Αγών μου*. Από αυτό το βιβλίο έμαθαν όχι μόνο ότι ο Χίτλερ εποφθαλμιούσε την Ουκρανία, αλλά και ότι η θεμελιώδης στρατηγική του ιδέα ήταν να

αρχίσει την κατάκτηση της Ρωσίας μόνο αφού θα είχε εξουδετερώσει οριστικά και για πάντα τη Γαλλία.

Οι Ρώσοι ήταν απολύτως πεπεισμένοι ότι η προσδοκία του Χίτλερ, όπως εκφραζόταν στο *Ο Αγών μου*, ότι η Μεγάλη Βρετανία και οι Ηνωμένες Πολιτείες θα έμεναν έξω από αυτόν τον πόλεμο και θα επέτρεπαν ατάραχες την καταστροφή της Γαλλίας, ήταν μάταιη. Ήταν βέβαιοι ότι ένας τέτοιος νέος παγκόσμιος πόλεμος, στον οποίο οι ίδιοι σχεδίαζαν να παραμείνουν ουδέτεροι, θα κατέληγε σε νέα γερμανική ήττα. Και αυτή η ήττα, συλλογίζονταν, θα καθιστούσε τη Γερμανία —αν όχι ολόκληρη την Ευρώπη— ασφαλή για τον μολσεβικισμό. Καθοδηγούμενος από αυτή την αντίληψη, ο Στάλιν, ήδη από την εποχή της Δημοκρατίας της Βαϊμάρης, βοήθησε τον τότε μυστικό επανεξοπλισμό της Γερμανίας. Οι Γερμανοί κομμουνιστές βοήθησαν τους ναζί όσο περισσότερο μπορούσαν στις προσπάθειές τους να υπονομεύσουν το καθεστώς της Βαϊμάρης. Τελικά, τον Αύγουστο του 1939, ο Στάλιν συνήψε ανοικτή συμμαχία με τον Χίτλερ, προκειμένου να του δώσει ελευθερία κινήσεων κατά της Δύσης.

Εκείνο που ο Στάλιν —όπως και όλοι οι άλλοι— δεν είχε προβλέψει ήταν η συντριπτική επιτυχία των γερμανικών στρατιών το 1940. Ο Χίτλερ επιτέθηκε στη Ρωσία το 1941 επειδή ήταν απολύτως πεπεισμένος ότι όχι μόνο η Γαλλία αλλά και η Μεγάλη Βρετανία είχαν πλέον εξουδετερωθεί και ότι οι Ηνωμένες Πολιτείες, απειλούμενες στα νώτα τους από την Ιαπωνία, δεν θα ήταν αρκετά ισχυρές ώστε να παρέμβουν αποτελεσματικά στις ευρωπαϊκές υποθέσεις.

Η διάλυση της Αυτοκρατορίας των Αψβούργων το 1918 και η ήττα των ναζί το 1945 άνοιξαν τις πύλες της Ευρώπης στη Ρωσία. Η Ρωσία είναι σήμερα η μόνη στρατιωτική δύναμη στην ευρωπαϊκή ήπειρο. Γιατί, όμως, επιδιώκουν οι Ρώσοι τόσο επίμονα να κατακτούν και να

προσαρτούν εδάφη; Ασφαλώς δεν χρειάζονται τους πόρους αυτών των χωρών. Ούτε παρακινείται ο Στάλιν από την ιδέα ότι τέτοιες κατακτήσεις θα μπορούσαν να αυξήσουν τη δημοτικότητα του στις ρωσικές μάζες. Οι υπήκοοί του αδιαφορούν για τη στρατιωτική δόξα.

Δεν είναι οι μάζες εκείνες που θέλει να κατευνάσει ο Στάλιν με την επιθετική πολιτική του, αλλά οι διανοούμενοι. Διότι διακυβεύεται η μαρξιστική ορθοδοξία τους, το ίδιο το θεμέλιο της σοβιετικής ισχύος.

Αυτοί οι Ρώσοι διανοούμενοι ήταν αρκετά στενόμυαλοι ώστε να αποδεχθούν τροποποιήσεις του μαρξικού δόγματος οι οποίες, στην πραγματικότητα, συνιστούσαν εγκατάλειψη των ουσιωδών διδασκαλιών του διαλεκτικού υλισμού, υπό τον όρο ότι οι τροποποιήσεις αυτές κολάκευαν τον ρωσικό σωβινισμό τους. Κατάπιαν το δόγμα ότι η ιερή τους Ρωσία μπορούσε να παρακάμψει ένα από τα αναπόδραστα στάδια της οικονομικής εξέλιξης που είχε περιγράψει ο Μαρξ. Υπερηφανεύονταν ότι αποτελούσαν την πρωτοπορία του προλεταριάτου και της παγκόσμιας επανάστασης, η οποία, πραγματώνοντας πρώτη τον σοσιαλισμό σε μία μόνο χώρα, έδινε ένα ένδοξο παράδειγμα σε όλα τα άλλα έθνη. Είναι, όμως, αδύνατον να τους εξηγηθεί γιατί τα άλλα έθνη δεν φθάνουν επιτέλους τη Ρωσία.

Στα γραπτά του Μαρξ και του Ένγκελς, τα οποία δεν μπορεί κανείς να τους στερήσει, ανακαλύπτουν ότι οι πατέρες του μαρξισμού θεωρούσαν τη Μεγάλη Βρετανία και τη Γαλλία, ακόμη και τη Γερμανία, ως τις χώρες που βρίσκονταν στην πλέον προηγμένη βαθμίδα πολιτισμού και καπιταλιστικής εξέλιξης. Αυτοί οι σπουδαστές των μαρξιστικών πανεπιστημίων μπορεί να είναι υπερβολικά αμβλύνοες για να κατανοήσουν τα φιλοσοφικά και οικονομικά δόγματα του μαρξικού ευαγγελίου. Δεν είναι, όμως, τόσο αμβλύνοες ώστε να μην

αντιλαμβάνονται ότι ο Μαρξ θεωρούσε αυτές τις δυτικές χώρες πολύ πιο προηγμένες από τη Ρωσία.

Ορισμένοι από αυτούς τους σπουδαστές οικονομικής πολιτικής και στατιστικής αρχίζουν τότε να υποψιάζονται ότι το βιοτικό επίπεδο των μαζών είναι πολύ υψηλότερο στις καπιταλιστικές χώρες από ό,τι στη δική τους. Πώς είναι δυνατόν να συμβαίνει αυτό; Γιατί είναι οι συνθήκες πολύ ευνοϊκότερες στις Ηνωμένες Πολιτείες, οι οποίες —μολονότι πρωτοπορούν στην καπιταλιστική παραγωγή— είναι οι πλέον καθυστερημένες ως προς την αφύπνιση της ταξικής συνείδησης των προλεταρίων;

Το συμπέρασμα που προκύπτει από αυτά τα γεγονότα φαίνεται αναπόφευκτο. Εάν οι πλέον προηγμένες χώρες δεν υιοθετούν τον κομμουνισμό και ευημερούν αρκετά υπό τον καπιταλισμό, εάν ο κομμουνισμός περιορίζεται σε μια χώρα την οποία ο Μαρξ θεωρούσε καθυστερημένη και δεν επιφέρει πλούτο για όλους, μήπως η ορθή ερμηνεία είναι ότι ο κομμουνισμός αποτελεί γνώρισμα των καθυστερημένων χωρών και οδηγεί σε γενικευμένη φτώχεια; Δεν πρέπει ένας Ρώσος πατριώτης να αισθάνεται ντροπή για το γεγονός ότι η χώρα του είναι προσηλωμένη σε αυτό το σύστημα;

Τέτοιες σκέψεις είναι εξαιρετικά επικίνδυνες σε μια δεσποτική χώρα. Όποιος τολμούσε να τις εκφράσει θα εκκαθαριζόταν ανελέητα από την GPU. Ακόμη και αν παραμένουν ανείπωτες, όμως, βρίσκονται στην άκρη της γλώσσας κάθε ευφυούς ανθρώπου. Διαταράσσουν τον ύπνο των ανώτατων αξιωματούχων και ίσως ακόμη και του ίδιου του μεγάλου δικτάτορα. Αυτός διαθέτει ασφαλώς τη δύναμη να συντρίψει κάθε αντίπαλο. Λόγοι σκοπιμότητας, όμως, καθιστούν ασύνετο το να εξοντώσει όλους τους σχετικά συνετούς ανθρώπους και να διοικεί τη χώρα αποκλειστικά με ανόητους και ανεγκέφαλους.

Αυτή είναι η πραγματική κρίση του ρωσικού μαρξισμού. Κάθε ημέρα που περνά χωρίς να φέρνει την παγκόσμια επανάσταση την επιδεινώνει. Οι Σοβιετικοί πρέπει να κατακτήσουν τον κόσμο, διαφορετικά απειλούνται στην ίδια τους τη χώρα από την αποσκίρτηση της διανοήσης. Η ανησυχία για την ιδεολογική κατάσταση των οξυδερκέστερων πνευμάτων της Ρωσίας είναι εκείνη που ωθεί τη Ρωσία του Στάλιν προς την ανυποχώρητη επιθετικότητα.

5. Η αίρεση του Τρότσκι

Το δικτατορικό δόγμα, όπως διδάχθηκε από τους Ρώσους Μπολσεβίκους, τους Ιταλούς Φασίστες και τους Γερμανούς ναζί, υπονοεί σιωπηρά ότι δεν μπορεί να προκύψει καμία διαφωνία ως προς το ποιος πρέπει να είναι ο δικτάτορας. Οι μυστικιστικές δυνάμεις που κατευθύνουν την πορεία των ιστορικών γεγονότων υποδεικνύουν τον εκ Θείας Πρόνοιας ηγέτη. Όλοι οι ενάρετοι άνθρωποι είναι υποχρεωμένοι να υποταχθούν στα ανεξιχνίαστα προστάγματα της Ιστορίας και να γονατίσουν ενώπιον του θρόνου του ανθρώπου του πεπρωμένου. Όσοι αρνούνται να το πράξουν είναι αιρετικοί, άθλιοι κακούργοι που πρέπει να «εκκαθαριστούν».

Στην πραγματικότητα, τη δικτατορική εξουσία καταλαμβάνει εκείνος ο υποψήφιος που κατορθώνει να εξοντώσει εγκαίρως όλους τους αντιπάλους του και τους υποστηρικτές τους. Ο δικτάτορας ανοίγει τον δρόμο του προς την υπέρτατη εξουσία σφαγιάζοντας όλους τους ανταγωνιστές του. Διατηρεί την εξέχουσα θέση του κατακρεουργώντας όλους εκείνους που θα μπορούσαν ενδεχομένως να την αμφισβητήσουν.

Τόσο η ιστορία όλων των ανατολικών δεσποτισμών όσο και η εμπειρία των σύγχρονων δικτατοριών μαρτυρούν αυτή την πραγματικότητα.

Όταν πέθανε ο Λένιν το 1924, ο Στάλιν παραμέρισε τον επικινδυνότερο αντίπαλό του, τον Τρότσκι. Ο Τρότσκι διέφυγε, πέρασε χρόνια στο εξωτερικό, σε διάφορες χώρες της Ευρώπης, της Ασίας και της Αμερικής, και τελικά δολοφονήθηκε στην Πόλη του Μεξικού. Ο Στάλιν παρέμεινε ο απόλυτος κυβερνήτης της Ρωσίας.

Ο Τρότσκι ήταν διανοούμενος του ορθόδοξου μαρξιστικού τύπου. Ως τέτοιος, προσπάθησε να παρουσιάσει την προσωπική του διαμάχη με τον Στάλιν ως σύγκρουση αρχών. Προσπάθησε να συγκροτήσει ένα τροτσκιστικό δόγμα διακριτό από το σταλινικό. Χαρακτήριζε τις πολιτικές του Στάλιν αποστασία από την ιερή κληρονομιά του Μαρξ και του Λένιν. Ο Στάλιν απαντούσε με τον ίδιο τρόπο. Στην πραγματικότητα, όμως, η σύγκρουση ήταν ανταγωνισμός μεταξύ δύο ανδρών και όχι σύγκρουση ανταγωνιστικών ιδεών και αρχών. Υπήρχαν ορισμένες ήσσονος σημασίας διαφωνίες ως προς τις μεθόδους τακτικής. Σε όλα τα ουσιώδη ζητήματα, όμως, ο Στάλιν και ο Τρότσκι συμφωνούσαν.

Πριν από το 1917, ο Τρότσκι είχε ζήσει επί πολλά χρόνια σε ξένες χώρες και ήταν ως έναν βαθμό εξοικειωμένος με τις κυριότερες γλώσσες των δυτικών λαών. Παρουσιαζόταν ως ειδικός στις διεθνείς υποθέσεις. Στην πραγματικότητα, δεν γνώριζε τίποτε για τον δυτικό πολιτισμό, τις πολιτικές ιδέες και τις οικονομικές συνθήκες της Δύσης. Ως περιπλανώμενος εξόριστος, κινούνταν σχεδόν αποκλειστικά στους κύκλους άλλων εξόριστων. Οι μόνοι ξένοι τους οποίους συναντούσε περιστασιακά στα καφενεία και στις αίθουσες των λεσχών της Δυτικής και της Κεντρικής Ευρώπης ήταν ριζοσπάστες δογματικοί, τους οποίους οι μαρξιστικές προκαταλήψεις τους απέκοπταν από την πραγματικότητα.

Τα κύρια αναγνώσματά του ήταν μαρξιστικά βιβλία και περιοδικά. Περιφρονούσε όλα τα άλλα συγγράμματα ως «αστική» φιλολογία. Ήταν απολύτως ανίκανος να εξετάσει τα γεγονότα από οποιαδήποτε άλλη οπτική γωνία πέρα από εκείνη του μαρξισμού. Όπως ο Μαρξ, ήταν έτοιμος να ερμηνεύσει κάθε μεγάλη απεργία και κάθε μικρή ταραχή ως σημείο της έκρηξης της τελικής μεγάλης επανάστασης.

Ο Στάλιν ήταν ένας ανεπαρκώς μορφωμένος Γεωργιανός. Δεν είχε την παραμικρή γνώση οποιασδήποτε δυτικής γλώσσας. Δεν γνώριζε την Ευρώπη ή την Αμερική. Ακόμη και τα επιτεύγματά του ως μαρξιστή συγγραφέα είναι αμφισβητήσιμα. Ακριβώς, όμως, το γεγονός ότι, μολονότι ήταν ανένδοτος υποστηρικτής του κομμουνισμού, δεν είχε υποστεί τη δογματική κατήχηση του μαρξισμού ήταν εκείνο που τον κατέστησε ανώτερο από τον Τρότσκι. Ο Στάλιν δεν είχε εξαπατηθεί από τις κίβδηλες αρχές του διαλεκτικού υλισμού. Όταν αντιμετώπιζε ένα πρόβλημα, δεν αναζητούσε την ερμηνεία του στα γραπτά του Μαρξ και του Ένγκελς. Εμπιστευόταν την κοινή του λογική. Ήταν αρκετά συνετός ώστε να διακρίνει ότι η πολιτική της παγκόσμιας επανάστασης, την οποία είχαν εγκαινιάσει ο Λένιν και ο Τρότσκι το 1917, είχε αποτύχει ολοκληρωτικά έξω από τα σύνορα της Ρωσίας.

Στη Γερμανία, οι κομμουνιστές, υπό την ηγεσία του Καρλ Λίμπκνεχτ και της Ρόζας Λούξεμπουργκ, συντρίφθηκαν από αποσπάσματα του τακτικού στρατού και από εθνικιστές εθελοντές σε αιματηρές μάχες που διεξήχθησαν τον Ιανουάριο του 1919 στους δρόμους του Βερολίνου. Η κατάληψη της εξουσίας από τους κομμουνιστές στο Μόναχο την άνοιξη του 1919 και η εξέγερση του Χέλτς [20](#) τον Μάρτιο του 1921 κατέληξαν επίσης σε καταστροφή. Στην Ουγγαρία, το 1919, οι κομμουνιστές ηττήθηκαν από τον Χόρτι, τον Γκέμπες και τον ρουμανικό στρατό. Στην Αυστρία, διάφορες κομμουνιστικές συνωμοσίες απέτυχαν το 1918 και το

1919· μια βίαιη εξέγερση τον Ιούλιο του 1927 καταπνίγηκε εύκολα από την αστυνομία της Βιέννης. Στην Ιταλία, το 1920, η κατάληψη των εργοστασίων απέτυχε πλήρως. Στη Γαλλία και στην Ελβετία, η κομμουνιστική προπαγάνδα φαινόταν πολύ ισχυρή κατά τα πρώτα χρόνια μετά την Ανακωχή του 1918, αλλά πολύ σύντομα εξανεμίστηκε. Στη Μεγάλη Βρετανία, η γενική απεργία που κήρυξαν τα εργατικά συνδικάτα το 1926 κατέληξε σε οικτρή αποτυχία.

Ο Τρότσκι ήταν τόσο τυφλωμένος από την ορθοδοξία του ώστε αρνούνταν να παραδεχθεί ότι οι μπολσεβικικές μέθοδοι είχαν αποτύχει. Ο Στάλιν, όμως, το αντιλαμβανόταν πολύ καλά. Δεν εγκατέλειψε την ιδέα της υποκίνησης επαναστατικών εξεγέρσεων σε όλες τις ξένες χώρες και της κατάκτησης ολόκληρου του κόσμου για λογαριασμό των Σοβιετικών. Είχε, όμως, πλήρη επίγνωση ότι ήταν αναγκαίο να αναβληθεί η επιθετική ενέργεια για μερικά χρόνια και να χρησιμοποιηθούν νέες μέθοδοι για την εκτέλεσή της. Ο Τρότσκι έσφαλε όταν κατηγορούσε τον Στάλιν ότι στραγγάλιζε το κομμουνιστικό κίνημα εκτός Ρωσίας. Εκείνο που έκανε πραγματικά ο Στάλιν ήταν να εφαρμόσει διαφορετικά μέσα για την επίτευξη σκοπών κοινών σε αυτόν και σε όλους τους άλλους μαρξιστές.

Ως ερμηνευτής των μαρξικών δογμάτων, ο Στάλιν ήταν ασφαλώς κατώτερος από τον Τρότσκι. Ως πολιτικός, όμως, υπερείχε κατά πολύ του αντιπάλου του. Ο μπολσεβικισμός οφείλει τις επιτυχίες του στην παγκόσμια πολιτική στον Στάλιν και όχι στον Τρότσκι.

Στο πεδίο της εσωτερικής πολιτικής, ο Τρότσκι κατέφυγε στα πατροπαράδοτα και δοκιμασμένα τεχνάσματα που χρησιμοποιούσαν ανέκαθεν οι μαρξιστές όταν επέκριναν σοσιαλιστικά μέτρα τα οποία είχαν υιοθετήσει άλλα κόμματα. Οτιδήποτε έκανε ο Στάλιν δεν ήταν, κατά τον Τρότσκι, αληθινός σοσιαλισμός και κομμουνισμός αλλά,

αντιθέτως, το ακριβώς αντίθετό τους: μια τερατώδης διαστροφή των υψηλών αρχών του Μαρξ και του Λένιν. Όλα τα καταστροφικά γνωρίσματα του δημόσιου ελέγχου της παραγωγής και της διανομής, όπως εμφανίστηκαν στη Ρωσία, είχαν προκληθεί, κατά την ερμηνεία του Τρότσκι, από τις πολιτικές του Στάλιν. Δεν αποτελούσαν αναπόφευκτες συνέπειες των κομμουνιστικών μεθόδων. Ήταν συνοδά φαινόμενα του σταλινισμού και όχι του κομμουνισμού.

Ήταν αποκλειστικά σφάλμα του Στάλιν ότι κυριαρχούσε μια απολυταρχική και ανεύθυνη γραφειοκρατία · ότι μια τάξη προνομιούχων ολιγαρχών απολάμβανε πολυτέλειες, ενώ οι μάζες ζούσαν στα όρια της λιμοκτονίας · ότι ένα τρομοκρατικό καθεστώς εκτελούσε την παλαιά φρουρά των επαναστατών και καταδίκασε εκατομμύρια ανθρώπους σε καταναγκαστική εργασία στα στρατόπεδα συγκέντρωσης · ότι η μυστική αστυνομία ήταν παντοδύναμη · ότι τα εργατικά συνδικάτα ήταν ανίσχυρα · και ότι οι μάζες είχαν στερηθεί όλα τα δικαιώματα και όλες τις ελευθερίες τους. Ο Στάλιν δεν ήταν υπέρμαχος της εξισωτικής αταξικής κοινωνίας. Ήταν ο πρωτοπόρος μιας επιστροφής στις χειρότερες μεθόδους ταξικής κυριαρχίας και εκμετάλλευσης. Μια νέα άρχουσα τάξη, αποτελούμενη από περίπου το δέκα τοις εκατό του πληθυσμού, καταπίεζε και εκμεταλλευόταν ανελέητα τη συντριπτική πλειονότητα των εργαζόμενων προλεταρίων.

Ο Τρότσκι αδυνατούσε να εξηγήσει πώς μπορούσαν όλα αυτά να έχουν επιτευχθεί από έναν μόνο άνθρωπο και τους λιγοστούς κόλακές του. Πού βρίσκονταν οι «υλικές παραγωγικές δυνάμεις», για τις οποίες γίνεται τόσος λόγος στον μαρξιστικό ιστορικό υλισμό και οι οποίες —«ανεξάρτητα από τη βούληση των ατόμων»— καθορίζουν την πορεία των ανθρώπινων γεγονότων «με το αδυσώπητο ενός φυσικού νόμου»; Πώς ήταν δυνατόν ένας άνθρωπος να βρίσκεται σε θέση να μεταβάλλει

το «νομικό και πολιτικό εποικοδόμημα», το οποίο καθορίζεται κατά τρόπο μοναδικό και αμετάβλητο από την οικονομική διάρθρωση της κοινωνίας;

Ακόμη και ο Τρότσκι συμφωνούσε ότι δεν υπήρχε πλέον ιδιωτική ιδιοκτησία των μέσων παραγωγής στη Ρωσία. Στην αυτοκρατορία του Στάλιν, η παραγωγή και η διανομή ελέγχονταν εξ ολοκλήρου από την «κοινωνία». Θεμελιώδες δόγμα του μαρξισμού είναι ότι το εποικοδόμημα ενός τέτοιου συστήματος πρέπει αναγκαστικά να είναι η ευδαιμονία του επίγειου παραδείσου. Στα μαρξικά δόγματα δεν υπάρχει περιθώριο για μια ερμηνεία που αποδίδει σε άτομα την ευθύνη για μια διαδικασία εκφυλισμού, η οποία θα μπορούσε να μετατρέψει την ευλογία του δημόσιου ελέγχου της οικονομικής δραστηριότητας σε δεινό. Ένας συνεπής μαρξιστής —εάν η συνέπεια ήταν συμβατή με τον μαρξισμό— θα έπρεπε να παραδεχθεί ότι το πολιτικό σύστημα του Στάλιν ήταν το αναγκαίο εποικοδόμημα του κομμουνισμού.

Όλα τα ουσιώδη σημεία του προγράμματος του Τρότσκι βρίσκονταν σε πλήρη συμφωνία με τις πολιτικές του Στάλιν. Ο Τρότσκι υποστήριζε την εκβιομηχάνιση της Ρωσίας. Σε αυτήν ακριβώς απέβλεπαν τα Πενταετή Προγράμματα του Στάλιν. Ο Τρότσκι υποστήριζε την κολεκτιβοποίηση της γεωργίας. Ο Στάλιν εγκαθίδρυσε τα κολχόζ και εξόντωσε τους κουλάκους. Ο Τρότσκι τασσόταν υπέρ της οργάνωσης ενός μεγάλου στρατού. Ο Στάλιν οργάνωσε έναν τέτοιο στρατό. Ούτε ο Τρότσκι ήταν φίλος της δημοκρατίας όταν βρισκόταν ακόμη στην εξουσία. Αντιθέτως, ήταν φανατικός υποστηρικτής της δικτατορικής καταπίεσης όλων των «σαμποτέρ». Είναι αλήθεια ότι δεν είχε προβλέψει πως ο δικτάτορας θα μπορούσε να θεωρήσει εκείνον, τον Τρότσκι, συγγραφέα μαρξιστικών πραγματειών και βετεράνο της ένδοξης εξόντωσης των Ρομανόφ, ως τον πλέον μοχθηρό σαμποτέρ. Όπως όλοι

οι άλλοι υποστηρικτές της δικτατορίας, υπέθετε ότι δικτάτορας θα ήταν ο ίδιος ή κάποιος στενός του φίλος.

Ο Τρότσκι επέκρινε τη γραφειοκρατία. Δεν πρότεινε, όμως, καμία άλλη μέθοδο για τη διεκπεραίωση των υποθέσεων στο πλαίσιο ενός σοσιαλιστικού συστήματος. Η μόνη εναλλακτική λύση απέναντι στην ιδιωτική επιχειρηματική δραστηριότητα που επιδιώκει το κέρδος είναι η γραφειοκρατική διαχείριση. [21](#)

Η αλήθεια είναι ότι ο Τρότσκι εντόπιζε ένα μόνο σφάλμα στον Στάλιν: ότι δικτάτορας ήταν εκείνος, ο Στάλιν, και όχι ο ίδιος, ο Τρότσκι. Στη μεταξύ τους διαμάχη είχαν και οι δύο δίκιο. Ο Στάλιν είχε δίκιο όταν υποστήριζε ότι το καθεστώς του αποτελούσε την ενσάρκωση των σοσιαλιστικών αρχών. Ο Τρότσκι είχε δίκιο όταν ισχυριζόταν ότι το καθεστώς του Στάλιν είχε μετατρέψει τη Ρωσία σε κόλαση.

Ο τροτσκισμός δεν εξαφανίστηκε ολοκληρωτικά με τον θάνατο του Τρότσκι. Και ο μπουλανζισμός στη Γαλλία επέζησε για κάποιο διάστημα μετά το τέλος του στρατηγού Μπουλανζέ. Στην Ισπανία εξακολουθούν να υπάρχουν καρλιστές, μολονότι η δυναστική γραμμή του Δον Κάρλος έχει εκλείψει. Τέτοια μεταθανάτια κινήματα είναι, βεβαίως, καταδικασμένα.

Σε όλες τις χώρες, όμως, υπάρχουν άνθρωποι οι οποίοι, μολονότι είναι οι ίδιοι φανατικά προσηλωμένοι στην ιδέα του καθολικού σχεδιασμού, δηλαδή της δημόσιας ιδιοκτησίας των μέσων παραγωγής, τρομοκρατούνται όταν έρχονται αντιμέτωποι με το πραγματικό πρόσωπο του κομμουνισμού. Οι άνθρωποι αυτοί αισθάνονται απογοητευμένοι. Ονειρεύονται έναν Κήπο της Εδέμ. Για εκείνους, κομμουνισμός ή σοσιαλισμός σημαίνει άνετη ζωή μέσα στον πλούτο και πλήρη απόλαυση όλων των ελευθεριών και των ηδονών. Αδυνατούν να

αντιληφθούν τις αντιφάσεις που ενυπάρχουν στην εικόνα την οποία έχουν σχηματίσει για την κομμουνιστική κοινωνία. Έχουν αποδεχθεί άκριτα όλες τις παράφρονες φαντασιοκοπίες του Σαρλ Φουριέ και όλους τους παραλογισμούς του Βέμπλεν. Πιστεύουν ακράδαντα στον ισχυρισμό του Ένγκελς ότι ο σοσιαλισμός θα αποτελέσει ένα βασίλειο απεριόριστης ελευθερίας. Κατηγορούν τον καπιταλισμό για οτιδήποτε τους δυσχεραίνει και είναι απολύτως πεπεισμένοι ότι ο σοσιαλισμός θα τους απαλλάξει από κάθε κακό.

Αποδίδουν τις αποτυχίες και τις απογοητεύσεις τους στην αδικία αυτού του «παράφρονος» ανταγωνιστικού συστήματος και προσδοκούν ότι ο σοσιαλισμός θα τους απονείμει την εξέχουσα θέση και το υψηλό εισόδημα που δικαιωματικά, κατά τη γνώμη τους, τους ανήκουν. Είναι Σταχτοπούτες που λαχταρούν τον πρίγκιπα-σωτήρα ο οποίος θα αναγνωρίσει τα προτερήματα και τις αρετές τους. Η απέχθεια προς τον καπιταλισμό και η λατρεία του κομμουνισμού λειτουργούν γι' αυτούς ως παρηγοριά. Τους βοηθούν να αποκρύπτουν από τον ίδιο τους τον εαυτό την κατωτερότητά τους και να κατηγορούν το «σύστημα» για τις δικές τους ανεπάρκειες.

Όταν υποστηρίζουν τη δικτατορία, τέτοιοι άνθρωποι υποστηρίζουν πάντοτε τη δικτατορία της δικής τους κλίκας. Όταν ζητούν σχεδιασμό, αυτό που έχουν πάντοτε κατά νου είναι το δικό τους σχέδιο και όχι το σχέδιο των άλλων. Δεν θα παραδεχθούν ποτέ ότι ένα σοσιαλιστικό ή κομμουνιστικό καθεστώς αποτελεί αληθινό και γνήσιο σοσιαλισμό ή κομμουνισμό, εάν δεν απονέμει στους ίδιους την επιφανέστερη θέση και το υψηλότερο εισόδημα. Για εκείνους, το ουσιώδες γνώρισμα του αληθινού και γνήσιου κομμουνισμού είναι να διεξάγονται όλες οι υποθέσεις ακριβώς σύμφωνα με τη δική τους βούληση και να εξαναγκάζονται σε υποταγή όλοι όσοι διαφωνούν.

Είναι γεγονός ότι η πλειονότητα των συγχρόνων μας είναι διαποτισμένη από σοσιαλιστικές και κομμουνιστικές ιδέες. Αυτό, ωστόσο, δεν σημαίνει ότι υπάρχει ομοφωνία ως προς τις προτάσεις τους για την κοινωνικοποίηση των μέσων παραγωγής και τον δημόσιο έλεγχο της παραγωγής και της διανομής. Το αντίθετο συμβαίνει. Κάθε σοσιαλιστική κλίκα αντιτίθεται φανατικά στα σχέδια όλων των άλλων σοσιαλιστικών ομάδων. Οι διάφορες σοσιαλιστικές αιρέσεις αλληλοπολεμούνται με τη μεγαλύτερη δυνατή σφοδρότητα.

Εάν η περίπτωση του Τρότσκι και η ανάλογη περίπτωση του Γκρέγκορ Στράσερ στη ναζιστική Γερμανία ήταν μεμονωμένες περιπτώσεις, δεν θα υπήρχε λόγος να ασχοληθούμε μαζί τους. Δεν πρόκειται, όμως, για περιστασιακά συμβάντα. Πρόκειται για χαρακτηριστικές περιπτώσεις. Η μελέτη τους αποκαλύπτει τα ψυχολογικά αίτια τόσο της δημοτικότητας του σοσιαλισμού όσο και του ανεφάρμοστου χαρακτήρα του.

6. Η απελευθέρωση των δαιμόνων

Η ιστορία της ανθρωπότητας είναι η ιστορία των ιδεών. Διότι οι ιδέες, οι θεωρίες και τα δόγματα είναι εκείνα που καθοδηγούν την ανθρώπινη δράση, καθορίζουν τους τελικούς σκοπούς προς τους οποίους αποβλέπουν οι άνθρωποι και προσδιορίζουν την επιλογή των μέσων που χρησιμοποιούνται για την επίτευξη αυτών των σκοπών. Τα εντυπωσιακά γεγονότα που διεγείρουν τα συναισθήματα και προσελκύουν το ενδιαφέρον των επιφανειακών παρατηρητών δεν είναι παρά η ολοκλήρωση ιδεολογικών μεταβολών. Δεν υπάρχουν αιφνίδιοι και σαρωτικοί μετασχηματισμοί των ανθρώπινων υποθέσεων. Εκείνο που αποκαλείται, με μάλλον παραπλανητικό τρόπο, «σημείο καμπής της ιστορίας» είναι η εμφάνιση στο προσκήνιο δυνάμεων οι οποίες δρούσαν ήδη επί μακρόν στο παρασκήνιο. Νέες ιδεολογίες, οι οποίες είχαν από καιρό εκτοπίσει τις παλαιές, αποβάλλουν το τελευταίο τους προσωπείο, και ακόμη και οι πιο αμβλύνους αντιλαμβάνονται τις μεταβολές που προηγουμένως δεν είχαν προσέξει.

Υπό αυτή την έννοια, η κατάληψη της εξουσίας από τον Λένιν τον Οκτώβριο του 1917 αποτέλεσε ασφαλώς σημείο καμπής. Η σημασία της, όμως, ήταν πολύ διαφορετική από εκείνη που της αποδίδουν οι κομμουνιστές.

Η σοβιετική νίκη διαδραμάτισε μόνο δευτερεύοντα ρόλο στην εξέλιξη προς τον σοσιαλισμό. Πολύ σημαντικότερες από αυτή την άποψη ήταν οι φιλοσοσιαλιστικές πολιτικές των βιομηχανικών χωρών της Κεντρικής και της Δυτικής Ευρώπης. Το σύστημα κοινωνικής ασφάλισης του Μπίσμαρκ αποτέλεσε σημαντικότερο πρωτοποριακό βήμα στην πορεία προς τον σοσιαλισμό από ό,τι η απαλλοτρίωση των καθυστερημένων ρωσικών μεταποιητικών επιχειρήσεων. Οι Πρωσικοί Κρατικοί Σιδηρόδρομοι είχαν προσφέρει το μοναδικό παράδειγμα μιας κρατικά διαχειριζόμενης επιχείρησης η οποία, τουλάχιστον για κάποιο χρονικό διάστημα, είχε αποφύγει την έκδηλη οικονομική αποτυχία. Ήδη πριν από το 1914, οι Βρετανοί είχαν υιοθετήσει ουσιώδη τμήματα του γερμανικού συστήματος κοινωνικής ασφάλισης. Σε όλες τις βιομηχανικές χώρες, οι κυβερνήσεις είχαν δεσμευθεί σε παρεμβατικές πολιτικές οι οποίες ήταν αναπόφευκτο να καταλήξουν τελικά στον σοσιαλισμό. Κατά τη διάρκεια του πολέμου, οι περισσότερες από αυτές υιοθέτησαν εκείνο που αποκαλούνταν πολεμικός σοσιαλισμός. Το γερμανικό Πρόγραμμα Χίντενμπουργκ, το οποίο βεβαίως δεν μπόρεσε να εφαρμοστεί πλήρως εξαιτίας της ήττας της Γερμανίας, δεν ήταν λιγότερο ριζοσπαστικό, αλλά ήταν πολύ καλύτερα σχεδιασμένο από τα πολυσυζητημένα ρωσικά Πενταετή Προγράμματα.

Για τους σοσιαλιστές των κατεζοχών βιομηχανικών χωρών της Δύσης, οι ρωσικές μέθοδοι δεν μπορούσαν να φανούν χρήσιμες. Για τις χώρες αυτές, η παραγωγή μεταποιημένων προϊόντων προς εξαγωγή ήταν απαραίτητη. Δεν μπορούσαν να υιοθετήσουν το ρωσικό σύστημα

οικονομικής αυτάρκειας. Η Ρωσία δεν είχε ποτέ εξάγει μεταποιημένα προϊόντα σε ποσότητες άξιες λόγου. Υπό το σοβιετικό σύστημα αποσύρθηκε σχεδόν ολοκληρωτικά από την παγκόσμια αγορά δημητριακών και πρώτων υλών. Ακόμη και οι φανατικοί σοσιαλιστές δεν μπορούσαν παρά να παραδεχθούν ότι η Δύση δεν είχε τίποτε να διδαχθεί από τη Ρωσία. Είναι προφανές ότι τα τεχνολογικά επιτεύγματα για τα οποία υπερηφανεύονταν οι μπολσεβίκοι δεν ήταν παρά αδέξιες απομιμήσεις όσων είχαν επιτευχθεί στη Δύση. Ο Λένιν όρισε τον κομμουνισμό ως «τη σοβιετική εξουσία συν τον εξηλεκτρισμό». Ο εξηλεκτρισμός, όμως, ασφαλώς δεν ήταν ρωσικής προέλευσης, και τα δυτικά έθνη υπερτερούσαν της Ρωσίας στον τομέα αυτόν όχι λιγότερο από όσο σε κάθε άλλον κλάδο της βιομηχανίας.

Η πραγματική σημασία της λενινιστικής επανάστασης πρέπει να αναζητηθεί στο γεγονός ότι αποτέλεσε την εκρηκτική εκδήλωση της αρχής της απεριόριστης βίας και καταπίεσης. Αποτέλεσε την άρνηση όλων των πολιτικών ιδεωδών τα οποία είχαν καθοδηγήσει επί τρεις χιλιάδες χρόνια την εξέλιξη του δυτικού πολιτισμού.

Το κράτος και η κυβέρνηση αποτελούν τον κοινωνικό μηχανισμό του βίαιου εξαναγκασμού και της καταστολής. Ένας τέτοιος μηχανισμός, η αστυνομική εξουσία, είναι απαραίτητος προκειμένου να εμποδίζονται αντικοινωνικά άτομα και ομάδες από το να καταστρέφουν την κοινωνική συνεργασία. Η βίαιη αποτροπή και καταστολή των αντικοινωνικών δραστηριοτήτων ωφελεί το σύνολο της κοινωνίας και καθένα από τα μέλη της. Η βία και η καταπίεση, όμως, δεν παύουν γι' αυτόν τον λόγο να αποτελούν δεινά, τα οποία διαφθείρουν εκείνους που είναι επιφορτισμένοι με την άσκησή τους. Είναι αναγκαίο να περιορίζεται η εξουσία των κυβερνώντων, ώστε να μην καταστούν απόλυτοι δεσπότες. Η κοινωνία δεν μπορεί να υπάρξει χωρίς έναν μηχανισμό βίαιου

εξαναγκασμού. Δεν μπορεί, όμως, να υπάρξει ούτε εάν οι φορείς της εξουσίας είναι ανεύθυνοι τύραννοι, ελεύθεροι να βλάπτουν όσους αντιπαθούν.

Η κοινωνική λειτουργία των νόμων συνίσταται στον περιορισμό της αυθαιρεσίας της αστυνομικής εξουσίας. Το κράτος δικαίου περιορίζει όσο το δυνατόν περισσότερο την αυθαιρεσία των κρατικών οργάνων. Περιορίζει αυστηρά τη διακριτική τους ευχέρεια και, κατ' αυτόν τον τρόπο, εξασφαλίζει στους πολίτες μια σφαίρα εντός της οποίας είναι ελεύθεροι να ενεργούν χωρίς να παρεμποδίζονται από κυβερνητικές επεμβάσεις.

Ελευθερία σημαίνει πάντοτε ελευθερία από την επέμβαση της αστυνομικής εξουσίας. Στη φύση δεν υπάρχουν πράγματα όπως η ελευθερία. Υπάρχει μόνο η άκαμπτη ακαμψία των φυσικών νόμων, στους οποίους ο άνθρωπος πρέπει να υποτάσσεται άνευ όρων εάν θέλει να επιτύχει οποιονδήποτε σκοπό. Ούτε υπήρχε ελευθερία στις φανταστικές παραδείσιες συνθήκες οι οποίες, σύμφωνα με τις φαντασιοκοπίες πολλών συγγραφέων, προηγήθηκαν της συγκρότησης κοινωνικών δεσμών. Όπου δεν υπάρχει κυβέρνηση, ο καθένας βρίσκεται στο έλεος του ισχυρότερου γείτονά του. Η ελευθερία μπορεί να πραγματοποιηθεί μόνο στο πλαίσιο ενός εγκαθιδρυμένου κράτους, έτοιμου να εμποδίσει έναν κακοποιό να σκοτώσει και να ληστέψει τους ασθενέστερους συνανθρώπους του. Μόνο, όμως, το κράτος δικαίου εμποδίζει τους κυβερνώντες να μετατραπούν στους χειρότερους κακοποιούς.

Οι νόμοι θεσπίζουν κανόνες νόμιμης δράσης. Καθορίζουν τις διαδικασίες που απαιτούνται για την κατάργηση ή την τροποποίηση των υφιστάμενων νόμων και για τη θέσπιση νέων. Καθορίζουν επίσης τις διαδικασίες που απαιτούνται για την εφαρμογή των νόμων σε συγκεκριμένες περιπτώσεις, δηλαδή τη δέουσα νομική διαδικασία.

Ιδρύουν δικαστήρια και δικαιοδοτικά όργανα. Κατ' αυτόν τον τρόπο αποσκοπούν στην αποτροπή μιας κατάστασης στην οποία τα άτομα θα βρίσκονταν στο έλεος των κυβερνώντων.

Οι θνητοί άνθρωποι υπόκεινται σε σφάλματα, και οι νομοθέτες και οι δικαστές είναι θνητοί άνθρωποι. Μπορεί να συμβεί επανειλημμένα οι ισχύοντες νόμοι ή η ερμηνεία τους από τα δικαστήρια να εμποδίζουν τα εκτελεστικά όργανα να προσφύγουν σε ορισμένα μέτρα τα οποία θα μπορούσαν να είναι επωφελή. Ωστόσο, δεν μπορεί να προκύψει μεγάλη βλάβη από αυτό. Εάν οι νομοθέτες αναγνωρίσουν τις ατέλειες των ισχυόντων νόμων, μπορούν να τους τροποποιήσουν. Είναι ασφαλώς κακό το γεγονός ότι ένας εγκληματίας μπορεί ενίοτε να αποφεύγει την τιμωρία επειδή υπάρχει κάποιο κενό στον νόμο ή επειδή ο εισαγγελέας παρέλειψε ορισμένες διατυπώσεις. Πρόκειται, όμως, για το μικρότερο κακό, συγκρινόμενο με τις συνέπειες της απεριόριστης διακριτικής εξουσίας του «καλοπροαίρετου» δεσπότη.

Αυτό ακριβώς είναι το σημείο που αδυνατούν να αντιληφθούν τα αντικοινωνικά άτομα. Τέτοιοι άνθρωποι καταδικάζουν την τυπικότητα της δέουσας νομικής διαδικασίας. Γιατί, ρωτούν, πρέπει οι νόμοι να εμποδίζουν την κυβέρνηση να λαμβάνει ευεργετικά μέτρα; Δεν είναι φετιχισμός να τίθενται υπεράνω όλων οι νόμοι και όχι η σκοπιμότητα; Υποστηρίζουν την αντικατάσταση του κράτους δικαίου (*Rechtsstaat*) από το κράτος ευημερίας (*Wohlfahrtsstaat*). Σε αυτό το κράτος ευημερίας, η πατερναλιστική κυβέρνηση πρέπει να είναι ελεύθερη να πραγματοποιεί οτιδήποτε θεωρεί επωφελές για το κοινό καλό. Κανένα «παλιόχαρτο» δεν πρέπει να περιορίζει έναν πεφωτισμένο ηγεμόνα στις προσπάθειές του να προάγει τη γενική ευημερία. Όλοι οι αντίπαλοι πρέπει να συντρίβονται ανελέητα, ώστε να μην παρεμποδίζουν την ευεργετική

δράση της κυβέρνησης. Καμία κενή τυπικότητα δεν πρέπει πλέον να τους προστατεύει από την τιμωρία που τους αξίζει.

Είναι σύνηθες η οπτική των υποστηρικτών του κράτους ευημερίας να αποκαλείται «κοινωνική», σε αντιδιαστολή προς την «ατομικιστική» και «εγωιστική» οπτική των υπερασπιστών του κράτους δικαίου. Στην πραγματικότητα, όμως, οι υποστηρικτές του κράτους ευημερίας είναι απολύτως αντικοινωνικοί και μισαλλόδοξοι ζηλωτές. Διότι η ιδεολογία τους υπονοεί σιωπηρά ότι η κυβέρνηση θα εκτελεί επακριβώς όσα οι ίδιοι θεωρούν ορθά και ωφέλιμα. Παραβλέπουν ολοκληρωτικά την πιθανότητα να προκύψει διαφωνία ως προς το τι είναι ορθό και σκόπιμο και τι δεν είναι. Υποστηρίζουν την πεφωτισμένη δεσποτεία, είναι όμως πεπεισμένοι ότι ο πεφωτισμένος δεσπότης θα συμμορφώνεται σε κάθε λεπτομέρεια με τις δικές τους απόψεις σχετικά με τα μέτρα που πρέπει να λαμβάνονται. Τάσσονται υπέρ του σχεδιασμού, αλλά εκείνο που έχουν κατά νου είναι αποκλειστικά το δικό τους σχέδιο και όχι τα σχέδια άλλων ανθρώπων. Θέλουν να εξοντώσουν όλους τους αντιπάλους τους, δηλαδή όλους όσους διαφωνούν μαζί τους. Είναι απολύτως μισαλλόδοξοι και δεν είναι διατεθειμένοι να επιτρέψουν καμία συζήτηση.

Κάθε υποστηρικτής του κράτους ευημερίας και του σχεδιασμού είναι ένας επίδοξος δικτάτορας. Εκείνο που σχεδιάζει είναι να στερήσει από όλους τους άλλους ανθρώπους όλα τα δικαιώματά τους και να εγκαθιδρύσει την απεριόριστη παντοδυναμία του ιδίου και των φίλων του. Αρνείται να πείσει τους συμπολίτες του. Προτιμά να τους «εκκαθαρίσει». Περιφρονεί την «αστική» κοινωνία, η οποία σέβεται τον νόμο και τη νόμιμη διαδικασία. Ο ίδιος λατρεύει τη βία και την αιματοχυσία.

Η ασυμφιλίωτη σύγκρουση μεταξύ αυτών των δύο δογμάτων —του κράτους δικαίου αφενός και του κράτους ευημερίας αφετέρου—

αποτέλεσε το διακύβευμα όλων των αγώνων που διεξήγαγαν οι άνθρωποι για την ελευθερία. Υπήρξε μια μακρά και επίπονη εξέλιξη. Επανειλημμένα θριάμβευσαν οι υπέρμαχοι της απολυταρχίας. Τελικά, όμως, το κράτος δικαίου επικράτησε στο πεδίο του δυτικού πολιτισμού. Το κράτος δικαίου, ή η περιορισμένη διακυβέρνηση, όπως διασφαλίζεται από τα συντάγματα και τους καταστατικούς χάρτες δικαιωμάτων, αποτελεί το χαρακτηριστικό γνώρισμα αυτού του πολιτισμού. Το κράτος δικαίου ήταν εκείνο που κατέστησε δυνατά τα θαυμαστά επιτεύγματα του σύγχρονου καπιταλισμού και του —όπως θα έλεγαν οι συνεπείς μαρξιστές— «εποικοδομήματός» του, της δημοκρατίας. Εξασφάλισε σε έναν διαρκώς αυξανόμενο πληθυσμό πρωτοφανή ευημερία. Οι μάζες στις καπιταλιστικές χώρες απολαμβάνουν σήμερα βιοτικό επίπεδο πολύ ανώτερο από εκείνο των ευκατάστατων τάξεων παλαιότερων εποχών.

Όλα αυτά τα επιτεύγματα δεν ανέκοψαν τους υποστηρικτές της δεσποτείας και του σχεδιασμού. Θα ήταν, ωστόσο, παράλογο για τους υπέρμαχους του ολοκληρωτισμού να αποκαλύψουν ανοιχτά τις αναπόσπαστα δικτατορικές συνέπειες των επιδιώξεών τους. Κατά τον δέκατο ένατο αιώνα, οι ιδέες της ελευθερίας και του κράτους δικαίου είχαν αποκτήσει τέτοιο κύρος ώστε θα φαινόταν παράφρον να τους επιτεθεί κανείς απροκάλυπτα. Η κοινή γνώμη ήταν ακράδαντα πεπεισμένη ότι η δεσποτεία είχε παρέλθει οριστικά και δεν μπορούσε ποτέ να αποκατασταθεί. Δεν είχε εξαναγκαστεί ακόμη και ο τσάρος της βάρβαρης Ρωσίας να καταργήσει τη δουλοπαροικία, να καθιερώσει τη δίκη με ενόρκους, να παραχωρήσει περιορισμένη ελευθερία στον Τύπο και να σέβεται τους νόμους;

Έτσι, οι σοσιαλιστές κατέφυγαν σε ένα τέχνασμα. Στους εσωτερικούς τους κύκλους εξακολούθησαν να συζητούν την επικείμενη δικτατορία του προλεταριάτου, δηλαδή τη δικτατορία των ιδεών κάθε

σοσιαλιστή συγγραφέα. Στο ευρύ κοινό, όμως, μιλούσαν διαφορετικά. Ο σοσιαλισμός, ισχυρίζονταν, θα φέρει αληθινή και πλήρη ελευθερία και δημοκρατία. Θα εξαλείψει κάθε μορφή εξαναγκασμού και καταναγκασμού. Το κράτος θα «μαραζώσει». Στη μελλοντική σοσιαλιστική κοινοπολιτεία δεν θα υπάρχουν ούτε δικαστές και αστυνομικοί ούτε φυλακές και αγχόνες.

Οι μπολσεβίκοι, όμως, αφαίρεσαν το προσωπείο. Ήταν απολύτως πεπεισμένοι ότι είχε ανατείλει η ημέρα της οριστικής και ακλόνητης νίκης τους. Η περαιτέρω προσποίηση δεν ήταν ούτε δυνατή ούτε αναγκαία. Το ευαγγέλιο της αιματοχυσίας μπορούσε πλέον να κηρύσσεται ανοιχτά. Βρήκε ενθουσιώδη ανταπόκριση μεταξύ όλων των εκφυλισμένων λογίων και διανοουμένων των σαλονιών, οι οποίοι επί πολλά ήδη χρόνια παραληρούσαν με τα έργα του Σορέλ και του Νίτσε. Οι καρποί της «προδοσίας των διανοουμένων» [22](#) είχαν ωριμάσει. Οι νέοι που είχαν ανατραφεί με τις ιδέες του Καρλάιλ και του Ράσκιν ήταν έτοιμοι να αρπάζουν τα ηνία.

Ο Λένιν δεν ήταν ο πρώτος σφετεριστής. Είχαν προηγηθεί πολλοί τύραννοι. Οι προκάτοχοί του, όμως, βρίσκονταν σε σύγκρουση με τις ιδέες που ασπάζονταν οι επιφανέστεροι σύγχρονοί τους. Η κοινή γνώμη τούς αντιτασσόταν, επειδή οι αρχές διακυβέρνησής τους αντέβαιναν στις αποδεκτές αρχές του δικαίου και της νομιμότητας. Περιφρονούνταν και προκαλούσαν αποστροφή ως σφετεριστές. Ο σφετερισμός του Λένιν, όμως, αντιμετωπίστηκε υπό διαφορετικό πρίσμα. Ήταν ο βίαιος υπεράνθρωπος του οποίου την έλευση λαχταρούσαν οι ψευδοφιλόσοφοι. Ήταν ο κίβδηλος σωτήρας τον οποίο είχε επιλέξει η Ιστορία για να φέρει τη σωτηρία μέσω της αιματοχυσίας. Δεν ήταν άραγε ο πλέον ορθόδοξος οπαδός του μαρξικού «επιστημονικού» σοσιαλισμού; Δεν ήταν ο άνθρωπος που προοριζόταν να πραγματοποιήσει τα σοσιαλιστικά

σχέδια, για την εκτέλεση των οποίων οι αδύναμοι πολιτικοί των παρακμαζουσών δημοκρατιών ήταν υπερβολικά δειλοί; Όλοι οι καλοπροαίρετοι άνθρωποι ζητούσαν σοσιαλισμό· η επιστήμη, διά στόματος των αλάθητων καθηγητών, τον συνιστούσε· οι εκκλησίες κήρυτταν τον χριστιανικό σοσιαλισμό· οι εργάτες λαχταρούσαν την κατάργηση του συστήματος της μισθωτής εργασίας. Ιδού, λοιπόν, ο άνθρωπος που θα εκπλήρωνε όλες αυτές τις επιθυμίες. Ήταν αρκετά συνετός ώστε να γνωρίζει ότι δεν μπορεί κανείς να φτιάξει ομελέτα χωρίς να σπάσει αυγά.

Μισό αιώνα νωρίτερα, όλοι οι πολιτισμένοι άνθρωποι είχαν κατακρίνει τον Μπίσμαρκ όταν διακήρυξε ότι τα μεγάλα προβλήματα της Ιστορίας πρέπει να επιλυθούν με αίμα και σίδηρο. Τώρα, η πλειονότητα των κατ' επίφαση πολιτισμένων ανθρώπων υποκλινόταν στον δικτάτορα που ήταν έτοιμος να χύσει πολύ περισσότερο αίμα από όσο είχε χύσει ποτέ ο Μπίσμαρκ.

Αυτό ήταν το αληθινό νόημα της λενινιστικής επανάστασης. Όλες οι παραδοσιακές ιδέες περί δικαίου και νομιμότητας ανατράπηκαν. Η κυριαρχία της ανεξέλεγκτης βίας και του σφετερισμού αντικατέστησε το κράτος δικαίου. Ο «στενός ορίζοντας της αστικής νομιμότητας», όπως τον είχε αποκαλέσει ο Μαρξ, εγκαταλείφθηκε. Στο εξής, κανένας νόμος δεν μπορούσε πλέον να περιορίσει την εξουσία των εκλεκτών. Ήταν ελεύθεροι να σκοτώνουν *ad libitum*, κατά βούληση. Οι έμφυτες παρορμήσεις του ανθρώπου προς τη βίαιη εξόντωση όλων όσων του είναι αντιπαθείς, οι οποίες είχαν κατασταλεί μέσω μιας μακράς και επίπονης εξέλιξης, ξέσπασαν. Οι δαίμονες απελευθερώθηκαν. Ανέτειλε μια νέα εποχή, η εποχή των σφετεριστών. Οι κακοποιοί κλήθηκαν σε δράση και υπάκουσαν στη Φωνή.

Ο Λένιν, βεβαίως, δεν εννοούσε κάτι τέτοιο. Δεν ήθελε να παραχωρήσει σε άλλους ανθρώπους τα προνόμια τα οποία αζίωνε για τον εαυτό του. Δεν ήθελε να αναγνωρίσει σε άλλους το προνόμιο να εκκαθαρίζουν τους αντιπάλους τους. Η Ιστορία είχε επιλέξει αποκλειστικά εκείνον και του είχε εμπιστευθεί τη δικτατορική εξουσία. Εκείνος ήταν ο μόνος «νόμιμος» δικτάτορας, διότι —έτσι του είχε πει μια εσωτερική φωνή. Ο Λένιν δεν ήταν αρκετά οξυδερκής ώστε να προβλέψει ότι και άλλοι άνθρωποι, διαποτισμένοι από διαφορετικά δόγματα, θα μπορούσαν να αποδειχθούν αρκετά τολμηροί ώστε να ισχυριστούν ότι είχαν και εκείνοι κληθεί από μια εσωτερική φωνή. Εντούτοις, μέσα σε λίγα μόλις χρόνια, τέτοιοι άνθρωποι —ο Μουσολίνι και ο Χίτλερ— εμφανίστηκαν με ιδιαίτερα αισθητό τρόπο.

Είναι σημαντικό να γίνει αντιληπτό ότι ο φασισμός και ο ναζισμός αποτελούσαν σοσιαλιστικές δικτατορίες. Οι κομμουνιστές, τόσο τα εγγεγραμμένα μέλη των κομμουνιστικών κομμάτων όσο και οι συνοδοιπόροι τους, στιγματίζουν τον φασισμό και τον ναζισμό ως το ανώτατο, έσχατο και πλέον εξαχρειωμένο στάδιο του καπιταλισμού. Αυτό βρίσκεται σε πλήρη συμφωνία με τη συνήθειά τους να αποκαλούν κάθε κόμμα που δεν υποτάσσεται άνευ όρων στις επιταγές της Μόσχας —ακόμη και τους Γερμανούς Σοσιαλδημοκράτες, το κλασικό κόμμα του μαρξισμού— όργανο του καπιταλισμού.

Πολύ μεγαλύτερη σημασία έχει το γεγονός ότι οι κομμουνιστές κατόρθωσαν να μεταβάλουν τη σημασιολογική συνδήλωση του όρου «φασισμός». Ο φασισμός, όπως θα καταδειχθεί αργότερα, αποτελούσε μια παραλλαγή του ιταλικού σοσιαλισμού. Ήταν προσαρμοσμένος στις ιδιαίτερες συνθήκες των μαζών της υπερπληθυσμιακής Ιταλίας. Δεν ήταν προϊόν της σκέψης του Μουσολίνι και θα επιβίωνε μετά την πτώση του. Από τις απαρχές τους, οι εξωτερικές πολιτικές του φασισμού και του

ναζισμού ήταν μάλλον αντίθετες μεταξύ τους. Το γεγονός ότι οι ναζί και οι φασίστες συνεργάστηκαν στενά μετά τον πόλεμο της Αιθιοπίας και υπήρξαν σύμμαχοι στον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο δεν εξάλειψε τις διαφορές μεταξύ αυτών των δύο δογμάτων, όπως ακριβώς η συμμαχία μεταξύ της Ρωσίας και των Ηνωμένων Πολιτειών δεν εξάλειψε τις διαφορές μεταξύ του σοβιετισμού και του αμερικανικού οικονομικού συστήματος. Τόσο ο φασισμός όσο και ο ναζισμός ήταν προσηλωμένοι στη σοβιετική αρχή της δικτατορίας και της βίαιης καταπίεσης των αντιφρονούντων. Εάν θέλει κανείς να κατατάξει τον φασισμό και τον ναζισμό στην ίδια κατηγορία πολιτικών συστημάτων, πρέπει να αποκαλέσει αυτή την κατηγορία «δικτατορικά καθεστώτα» και δεν πρέπει να παραλείψει να κατατάξει και τους Σοβιετικούς στην ίδια κατηγορία.

Κατά τα τελευταία χρόνια, οι σημασιολογικοί νεωτερισμοί των κομμουνιστών έχουν προχωρήσει ακόμη περισσότερο. Αποκαλούν «φασίστα» οποιονδήποτε αντιπαθούν, κάθε υποστηρικτή του συστήματος της ελεύθερης επιχειρηματικής δράσης. Ο μπολσεβικισμός, λένε, είναι το μόνο αληθινά δημοκρατικό σύστημα. Όλες οι μη κομμουνιστικές χώρες και όλα τα μη κομμουνιστικά κόμματα είναι κατ' ουσίαν αντιδημοκρατικά και φασιστικά.

Είναι αλήθεια ότι, κατά καιρούς, ακόμη και μη σοσιαλιστές —τα τελευταία κατάλοιπα της παλαιάς αριστοκρατίας— έπαιζαν με την ιδέα μιας αριστοκρατικής επανάστασης, διαμορφωμένης σύμφωνα με το πρότυπο της σοβιετικής δικτατορίας. Ο Λένιν τούς είχε ανοίξει τα μάτια. «Τι εύπιστοι που υπήρξαμε!» θρηνολογούσαν. «Επιτρέψαμε να εξαπατηθούμε από τα ψευδεπίγραφα συνθήματα της φιλελεύθερης αστικής τάξης. Πιστεύαμε ότι δεν επιτρεπόταν να παρεκκλίνουμε από το κράτος δικαίου και να συντρίβουμε ανελέητα όσους αμφισβητούσαν τα

δικαιώματά μας. Πόσο ανόητοι ήταν αυτοί οι Ρομανόφ που παραχωρούσαν στους θανάσιμους εχθρούς τους τα ευεργετήματα μιας δίκαιης δίκης! Εάν κάποιος κινήσει τις υποφίες του Λένιν, είναι τελειωμένος. Ο Λένιν δεν διστάζει να εξοντώσει χωρίς καμία δίκη όχι μόνο κάθε ύποπτο, αλλά και όλους τους συγγενείς και τους φίλους του. Οι τσάροι, όμως, φοβούνταν από δεισιδαιμονία να παραβιάσουν τους κανόνες που είχαν θεσπιστεί από εκείνα τα παλιόχαρτα που αποκαλούνται νόμοι. Όταν ο Αλεξάντρ Ουλιάνοφ συνωμότησε κατά της ζωής του τσάρου, εκτελέστηκε μόνο ο ίδιος· ο αδελφός του Βλαντίμιρ αφέθηκε ελεύθερος. Έτσι, ο ίδιος ο Αλέξανδρος Γ' διαφύλαξε τη ζωή του Ουλιάνοφ-Λένιν, του ανθρώπου που εξόντωσε ανελέητα τον γιο του, τη νύφη του και τα παιδιά τους, καθώς και όλα τα υπόλοιπα μέλη της οικογένειας που κατόρθωσε να συλλάβει. Δεν ήταν αυτή η πλέον ανόητη και αυτοκτονική πολιτική;»

Ωστόσο, καμία δράση δεν μπορούσε να προκύψει από τις ονειροπολήσεις αυτών των παλαιών Συντηρητικών. Αποτελούσαν μια μικρή ομάδα ανίσχυρων μεμφίμοιρων. Δεν υποστηρίζονταν από καμία ιδεολογική δύναμη και δεν διέθεταν οπαδούς.

Η ιδέα μιας τέτοιας αριστοκρατικής επανάστασης ενέπνευσε το γερμανικό *Stahlhelm* και τους Γάλλους *Cagoullards*. [23](#) Το *Stahlhelm* διαλύθηκε απλώς με διαταγή του Χίτλερ. Η γαλλική κυβέρνηση μπόρεσε εύκολα να φυλακίσει τους *Cagoullards* προτού τους δοθεί οποιαδήποτε ευκαιρία να προκαλέσουν βλάβη.

Η πλησιέστερη προσέγγιση προς μια αριστοκρατική δικτατορία είναι το καθεστώς του Φράνκο. Ο Φράνκο, όμως, ήταν απλώς ανδρείκελο του Μουσολίνι και του Χίτλερ, οι οποίοι ήθελαν να εξασφαλίσουν την ισπανική συνδρομή στον επικείμενο πόλεμο κατά της Γαλλίας ή, τουλάχιστον, τη «φιλική» ουδετερότητα της Ισπανίας. Μετά την

εξαφάνιση των προστατών του, θα πρέπει είτε να υιοθετήσει δυτικές μεθόδους διακυβέρνησης είτε να αντιμετωπίσει την απομάκρυνσή του.

Η δικτατορία και η βίαιη καταπίεση όλων των αντιφρονούντων αποτελούν σήμερα αποκλειστικά σοσιαλιστικούς θεσμούς. Αυτό καθίσταται σαφές εάν εξετάσουμε προσεκτικότερα τον φασισμό και τον ναζισμό.

7. Ο φασισμός

Όταν ξέσπασε ο πόλεμος το 1914, το Ιταλικό Σοσιαλιστικό Κόμμα διχάστηκε ως προς την πολιτική που έπρεπε να ακολουθηθεί. Η μία ομάδα παρέμεινε προσηλωμένη στις άκαμπτες αρχές του μαρξισμού. Αυτός ο πόλεμος, υποστήριζε, είναι πόλεμος των καπιταλιστών. Δεν αρμόζει στους προλεταρίους να ταχθούν με το μέρος οποιουδήποτε από τους εμπολέμους. Οι προλετάριοι πρέπει να περιμένουν τη μεγάλη επανάσταση, τον εμφύλιο πόλεμο των ενωμένων σοσιαλιστών εναντίον των ενωμένων εκμεταλλευτών. Πρέπει να υποστηρίξουν την ουδετερότητα της Ιταλίας.

Η δεύτερη ομάδα επηρεαζόταν βαθύτατα από το παραδοσιακό μίσος κατά της Αυστρίας. Κατά τη γνώμη της, το πρώτο καθήκον των Ιταλών ήταν να απελευθερώσουν τους αλύτρωτους αδελφούς τους. Μόνο τότε θα ανέτειλε η ημέρα της σοσιαλιστικής επανάστασης.

Σε αυτή τη σύγκρουση, ο Μπενίτο Μουσολίνι, η εξέχουσα προσωπικότητα του ιταλικού σοσιαλισμού, επέλεξε αρχικά την ορθόδοξη μαρξική θέση. Κανείς δεν μπορούσε να ξεπεράσει τον Μουσολίνι σε μαρξιστικό ζήλο. Ήταν ο αδιάλλακτος υπέρμαχος του ανόθευτου δόγματος, ο ανυποχώρητος υπερασπιστής των δικαιωμάτων των εκμεταλλευόμενων προλεταρίων, ο εύγλωττος προφήτης της

επερχόμενης σοσιαλιστικής μακαριότητας. Ήταν ανένδοτος αντίπαλος του πατριωτισμού, του εθνικισμού, του ιμπεριαλισμού, της μοναρχικής διακυβέρνησης και όλων των θρησκευτικών δογμάτων. Όταν, το 1911, η Ιταλία εγκαινίασε τη μεγάλη σειρά πολέμων της με μια ύπουλη επίθεση κατά της Τουρκίας, ο Μουσολίνι οργάνωσε βίαιες διαδηλώσεις κατά της αναχώρησης στρατευμάτων για τη Λιβύη. Τώρα, το 1914, χαρακτήριζε τον πόλεμο κατά της Γερμανίας και της Αυστρίας ιμπεριαλιστικό πόλεμο. Την εποχή εκείνη εξακολουθούσε να βρίσκεται υπό την κυρίαρχη επιρροή της Αντζέλικα Μπαλαμπάνοφ, κόρης ενός εύπορου Ρώσου γαιοκτήμονα. Η δεσποινίς Μπαλαμπάνοφ τον είχε μνήσει στις λεπτές αποχρώσεις του μαρξισμού. Στα μάτια της, η ήττα των Ρομανόφ είχε μεγαλύτερη σημασία από την ήττα των Αφβούργων. Δεν έτρεφε καμία συμπάθεια για τα ιδεώδη του *Risorgimento*.

Οι Ιταλοί διανοούμενοι, όμως, ήταν πρωτίστως εθνικιστές. Όπως και σε όλες τις άλλες ευρωπαϊκές χώρες, οι περισσότεροι μαρξιστές λαχταρούσαν τον πόλεμο και τις κατακτήσεις. Ο Μουσολίνι δεν ήταν διατεθειμένος να χάσει τη δημοτικότητά του. Εκείνο που μισούσε περισσότερο από καθετί ήταν να μη βρίσκεται στο πλευρό της νικήτριας παράταξης. Άλλαξε γνώμη και έγινε ο πλέον φανατικός υποστηρικτής της ιταλικής επίθεσης κατά της Αυστρίας. Με γαλλική χρηματοδοτική υποστήριξη ίδρυσε μια εφημερίδα για να αγωνιστεί υπέρ της εισόδου στον πόλεμο.

Οι αντιφασίστες κατηγορούν τον Μουσολίνι γι' αυτή την αποστασία από τις διδασκαλίες του άκαμπτου μαρξισμού. Δωροδοκήθηκε από τους Γάλλους, λένε. Ακόμη και αυτοί οι άνθρωποι, όμως, θα έπρεπε να γνωρίζουν ότι η έκδοση μιας εφημερίδας απαιτεί κεφάλαια. Οι ίδιοι δεν μιλούν για δωροδοκία όταν ένας πλούσιος Αμερικανός παρέχει σε κάποιον τα χρήματα που απαιτούνται για την έκδοση μιας εφημερίδας

των συνοδοιπόρων του κομμουνισμού ή όταν κεφάλαια εισρέουν μυστηριωδώς σε κομμουνιστικούς εκδοτικούς οίκους. Είναι γεγονός ότι ο Μουσολίνι εισήλθε στη σκηνή της παγκόσμιας πολιτικής ως σύμμαχος των δημοκρατιών, ενώ ο Λένιν εισήλθε σε αυτήν ως ουσιαστικός σύμμαχος της αυτοκρατορικής Γερμανίας.

Περισσότερο από οποιονδήποτε άλλον, ο Μουσολίνι συνέβαλε στην είσοδο της Ιταλίας στον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο. Η δημοσιογραφική του προπαγάνδα κατέστησε δυνατό για την κυβέρνηση να κηρύξει τον πόλεμο κατά της Αυστρίας. Μόνο οι λίγοι εκείνοι άνθρωποι που αντιλαμβάνονται ότι η διάλυση της Αυστροουγγρικής Αυτοκρατορίας σήμανε την καταδίκη της Ευρώπης έχουν δικαίωμα να επικρίνουν τη στάση του κατά τα έτη 1914 έως 1918. Μόνο εκείνοι οι Ιταλοί που αρχίζουν να αντιλαμβάνονται ότι το μοναδικό μέσο προστασίας των ιταλόφωνων μειονοτήτων στις παράκτιες περιοχές της Αυστρίας από την επαπειλούμενη εξάλειψή τους εκ μέρους των σλαβικών πλειονοτήτων ήταν η διατήρηση της ακεραιότητας του αυστριακού κράτους, του οποίου το σύνταγμα εγγυόταν ίσα δικαιώματα σε όλες τις γλωσσικές ομάδες, είναι ελεύθεροι να κατηγορούν τον Μουσολίνι. Ο Μουσολίνι υπήρξε μία από τις πλέον αξιοθρήνητες μορφές της Ιστορίας. Παραμένει, όμως, γεγονός ότι η πρώτη μεγάλη πολιτική πράξη του εξακολουθεί να απολαμβάνει την επιδοκimasία όλων των συμπατριωτών του και της συντριπτικής πλειονότητας των ξένων επικριτών του.

Όταν τελείωσε ο πόλεμος, η δημοτικότητα του Μουσολίνι υποχώρησε. Οι κομμουνιστές, τους οποίους τα γεγονότα στη Ρωσία είχαν αναδείξει σε δημοφιλή δύναμη, συνέχισαν την πορεία τους. Το μεγάλο κομμουνιστικό εγχείρημα, όμως, η κατάληψη των εργοστασίων το 1920, κατέληξε σε ολοκληρωτική αποτυχία, και οι απογοητευμένες μάζες θυμήθηκαν τον πρώην ηγέτη του Σοσιαλιστικού Κόμματος.

Συνέρρευσαν στο νέο κόμμα του Μουσολίνι, στους Φασίστες. Η νεολαία υποδέχθηκε με θυελλώδη ενθουσιασμό τον αυτοανακηρυγμένο διάδοχο των Καισάρων. Κατά τα επόμενα χρόνια, ο Μουσολίνι καυχόταν ότι είχε σώσει την Ιταλία από τον κίνδυνο του κομμουνισμού. Οι εχθροί του αμφισβητούν με πάθος τον ισχυρισμό του. Ο κομμουνισμός, λένε, δεν αποτελούσε πλέον πραγματικό παράγοντα στην Ιταλία όταν ο Μουσολίνι κατέλαβε την εξουσία. Η αλήθεια είναι ότι η αποτυχία του κομμουνισμού διόγκωσε τις τάξεις των Φασιστών και τους έδωσε τη δυνατότητα να καταστρέφουν όλα τα άλλα κόμματα. Η συντριπτική νίκη των Φασιστών δεν ήταν η αιτία αλλά η συνέπεια του κομμουνιστικού φιάσκου.

Το πρόγραμμα των Φασιστών, όπως διατυπώθηκε το 1919, ήταν σφοδρά αντικαπιταλιστικό. [24](#) Οι πλέον ριζοσπάστες οπαδοί του *New Deal*, ακόμη και οι κομμουνιστές, θα μπορούσαν να συμφωνήσουν με αυτό. Όταν οι Φασίστες ανήλθαν στην εξουσία, είχαν λησμονήσει εκείνα τα σημεία του προγράμματός τους που αναφέρονταν στην ελευθερία της σκέψης και του Τύπου και στο δικαίωμα του συνέρχεσθαι. Από αυτή την άποψη υπήρξαν ευσυνείδητοι μαθητές του Μπουχάριν και του Λένιν. Επιπλέον, δεν κατήργησαν, όπως είχαν υποσχεθεί, τις βιομηχανικές και χρηματοπιστωτικές εταιρείες. Η Ιταλία είχε μεγάλη ανάγκη από ξένες πιστώσεις για την ανάπτυξη της βιομηχανίας της. Κατά τα πρώτα χρόνια της φασιστικής διακυβέρνησης, το κύριο πρόβλημα του φασισμού ήταν να κερδίσει την εμπιστοσύνη των ξένων τραπεζιτών. Η καταστροφή των ιταλικών εταιρειών θα ισοδυναμούσε με αυτοκτονία.

Στην αρχή, η φασιστική οικονομική πολιτική δεν διέφερε ουσιωδώς από τις πολιτικές όλων των άλλων δυτικών εθνών. Ήταν πολιτική παρεμβατισμού. Με την πάροδο των ετών προσέγγιζε ολοένα

περισσότερο το ναζιστικό πρότυπο σοσιαλισμού. Όταν η Ιταλία, μετά την ήττα της Γαλλίας, εισήλθε στον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο, η οικονομία της είχε ήδη διαμορφωθεί, σε γενικές γραμμές, σύμφωνα με το ναζιστικό πρότυπο. Η κύρια διαφορά ήταν ότι οι Φασίστες ήταν λιγότερο αποτελεσματικοί και ακόμη περισσότερο διεφθαρμένοι από τους ναζί.

Ο Μουσολίνι, όμως, δεν μπορούσε να παραμείνει για πολύ χωρίς μια οικονομική φιλοσοφία δικής του επινόησης. Ο φασισμός εμφανιζόταν ως μια νέα φιλοσοφία, η οποία δεν είχε ακουστεί ποτέ προηγουμένως και ήταν άγνωστη σε όλα τα άλλα έθνη. Ισχυριζόταν ότι αποτελούσε το ευαγγέλιο το οποίο το αναστημένο πνεύμα της αρχαίας Ρώμης κόμιζε στους παρακμάζοντες δημοκρατικούς λαούς, των οποίων οι βάρβαροι πρόγονοι είχαν κάποτε καταστρέψει τη Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία. Παρουσιαζόταν, από κάθε άποψη, ως η ολοκλήρωση τόσο του *Rinascimento* όσο και του *Risorgimento*, ως η οριστική απελευθέρωση της λατινικής μεγαλοφυΐας από τον ζυγό των ξένων ιδεολογιών. Ο λαμπρός ηγέτης του, ο ασύγκριτος *Duce*, είχε κληθεί να ανακαλύψει την οριστική λύση στα φλέγοντα προβλήματα της οικονομικής οργάνωσης της κοινωνίας και της κοινωνικής δικαιοσύνης.

Από τον σκουπιδότοπο των εγκαταλελειμμένων σοσιαλιστικών ουτοπιών, οι φασίστες θεωρητικοί ανέσυραν το σχέδιο του συντεχνιακού σοσιαλισμού. Ο συντεχνιακός σοσιαλισμός ήταν ιδιαίτερα δημοφιλής μεταξύ των Βρετανών σοσιαλιστών κατά τα τελευταία χρόνια του Πρώτου Παγκοσμίου Πολέμου και τα πρώτα χρόνια μετά την Ανακωχή. Ήταν τόσο ανεφάρμοστος ώστε εξαφανίστηκε πολύ γρήγορα από τη σοσιαλιστική φιλολογία. Κανένας σοβαρός πολιτικός δεν έδωσε ποτέ προσοχή στα αντιφατικά και συγκεχυμένα σχέδια του συντεχνιακού σοσιαλισμού. Είχε σχεδόν λησμονηθεί όταν οι Φασίστες τού

προσέδωσαν μια νέα ονομασία και διακήρυξαν με τυμπανοκρουσίες τον κορπορατισμό ως τη νέα κοινωνική πανάκεια. Το κοινό, εντός και εκτός της Ιταλίας, γοητεύτηκε. Γράφτηκαν αναρίθμητα βιβλία, φυλλάδια και άρθρα προς έπαινο του *stato corporativo*, του κορπορατικού κράτους. Οι κυβερνήσεις της Αυστρίας και της Πορτογαλίας διακήρυξαν πολύ σύντομα την προσήλωσή τους στις ευγενείς αρχές του κορπορατισμού. Η παπική εγκύκλιος *Quadragesimo Anno* του 1931 περιείχε ορισμένες παραγράφους οι οποίες μπορούσαν —χωρίς αυτό να είναι αναγκαίο— να ερμηνευθούν ως επιδοκιμασία του κορπορατισμού. Στη Γαλλία, οι ιδέες του βρήκαν πολλούς εύγλωττους υποστηρικτές.

Δεν επρόκειτο παρά για κενή φλυαρία. Οι Φασίστες δεν επιχείρησαν ποτέ να υλοποιήσουν το κορπορατιστικό πρόγραμμα της βιομηχανικής αυτοδιοίκησης. Μετονόμασαν τα εμπορικά επιμελητήρια σε κορπορατιστικά συμβούλια. Αποκάλεσαν *corporazioni* τις υποχρεωτικές οργανώσεις των διαφόρων βιομηχανικών κλάδων, οι οποίες αποτελούσαν τις διοικητικές μονάδες για την εφαρμογή του γερμανικού προτύπου σοσιαλισμού που είχαν υιοθετήσει. Δεν ετίθετο, όμως, καν ζήτημα αυτοδιοίκησης των *corporazioni*. Το φασιστικό υπουργικό συμβούλιο δεν ανεχόταν καμία ανάμειξη στον απόλυτο αυταρχικό έλεγχο του επί της παραγωγής. Όλα τα σχέδια για την εγκαθίδρυση του κορπορατιστικού συστήματος παρέμειναν νεκρό γράμμα.

Το κύριο πρόβλημα της Ιταλίας είναι ο σχετικός υπερπληθυσμός της. Σε αυτή την εποχή των φραγμών στο εμπόριο και στη μετανάστευση, οι Ιταλοί είναι καταδικασμένοι να συντηρούνται μονίμως με βιοτικό επίπεδο χαμηλότερο από εκείνο των κατοίκων χωρών που είναι περισσότερο ευνοημένες από τη φύση. Οι Φασίστες διέκριναν ένα μόνο μέσο για τη θεραπεία αυτής της δυσμενούς κατάστασης: την κατάκτηση. Ήταν υπερβολικά στενόμυαλοι για να αντιληφθούν ότι η

θεραπεία που συνιστούσαν ήταν απατηλή και χειρότερη από το ίδιο το κακό. Ήταν, επιπλέον, τόσο ολοκληρωτικά τυφλωμένοι από την αυταρέσκεια και τη ματαιοδοξία ώστε αδυνατούσαν να αντιληφθούν ότι οι προκλητικές ομιλίες τους ήταν απλώς γελοίες. Οι ξένοι, τους οποίους προκαλούσαν με τόση θρασύτητα, γνώριζαν πολύ καλά πόσο αμελητέες ήταν οι στρατιωτικές δυνάμεις της Ιταλίας.

Ο φασισμός δεν αποτελούσε, όπως καυχιούνταν οι υποστηρικτές του, πρωτότυπο προϊόν της ιταλικής σκέψης. Ξεκίνησε με μια διάσπαση στις τάξεις του μαρξικού σοσιαλισμού, ο οποίος ασφαλώς αποτελούσε εισαγόμενο δόγμα. Το οικονομικό του πρόγραμμα είχε δανειστεί από τον γερμανικό μη μαρξιστικό σοσιαλισμό, ενώ και η επιθετικότητά του είχε αντιγραφεί από τους Γερμανούς *Alldeutsche*, τους πανγερμανιστές προδρόμους των ναζί. Η διαχείριση των κυβερνητικών υποθέσεων από τον φασισμό αποτελούσε αντίγραφο της δικτατορίας του Λένιν. Ο κορπορατισμός, το πολυδιαφημισμένο ιδεολογικό του στολίδι, ήταν βρετανικής προέλευσης. Το μόνο γηγενές συστατικό του φασισμού ήταν το θεατρικό ύφος των παρελάσεων, των θεαμάτων και των εορτασμών του.

Το βραχύβιο φασιστικό επεισόδιο έληξε μέσα στο αίμα, την εξαθλίωση και την ατίμωση. Οι δυνάμεις, όμως, που γέννησαν τον φασισμό δεν έχουν πεθάνει. Ο φανατικός εθνικισμός αποτελεί κοινό γνώρισμα όλων των σημερινών Ιταλών. Οι κομμουνιστές ασφαλώς δεν είναι διατεθειμένοι να αποκηρύξουν την αρχή τους περί δικτατορικής καταπίεσης όλων των αντιφρονούντων. Ούτε τα καθολικά κόμματα υποστηρίζουν την ελευθερία της σκέψης, του Τύπου ή της θρησκείας. Στην Ιταλία υπάρχουν πράγματι ελάχιστοι άνθρωποι που αντιλαμβάνονται ότι η οικονομική ελευθερία αποτελεί απαραίτητη προϋπόθεση της δημοκρατίας και των δικαιωμάτων του ανθρώπου.

Είναι πιθανό ο φασισμός να αναβιώσει υπό νέα ονομασία και με νέα συνθήματα και σύμβολα. Εάν, όμως, συμβεί αυτό, οι συνέπειες θα είναι ολέθριες. Διότι ο φασισμός δεν είναι, όπως διατυμπάνιζαν οι Φασίστες, «ένας νέος τρόπος ζωής» [25](#)· είναι ένας αρκετά παλαιός δρόμος προς την καταστροφή και τον θάνατο.

8. Ο ναζισμός

Η φιλοσοφία των ναζί, του Γερμανικού Εθνικοσοσιαλιστικού Εργατικού Κόμματος, αποτελεί την καθαρότερη και συνεπέστερη εκδήλωση του αντικαπιταλιστικού και σοσιαλιστικού πνεύματος της εποχής μας. Οι θεμελιώδεις ιδέες της δεν είναι γερμανικής ή «άριας» προέλευσης ούτε αποτελούν ιδιαιτερότητα των σημερινών Γερμανών. Στο γενεαλογικό δέντρο του ναζιστικού δόγματος, Λατίνοι όπως ο Σισμοντί και ο Ζωρζ Σορέλ και Αγγλοσάξονες όπως ο Καρλάιλ, ο Ράσκιν και ο Χιούστον Στιούαρτ Τσάμπερλεν κατέχουν επιφανέστερη θέση από οποιονδήποτε Γερμανό. Ακόμη και το γνωστότερο ιδεολογικό περίβλημα του ναζισμού, ο μύθος περί ανωτερότητας της άριας κυρίαρχης φυλής, δεν ήταν γερμανικής προέλευσης· δημιουργός του ήταν ένας Γάλλος, ο Γκομπινό. Γερμανοί εβραϊκής καταγωγής, όπως ο Λασάλ, ο Λάσον, ο Σταλ και ο Βάλτερ Ρατενάου, συνεισέφεραν περισσότερο στις ουσιώδεις αρχές του ναζισμού από ό,τι άνθρωποι όπως ο Ζόμπαρτ, ο Σπαν και ο Φέρντιναντ Φριντ.

Το σύνθημα στο οποίο οι ναζί συμπύκνωσαν την οικονομική φιλοσοφία τους, δηλαδή το *Gemeinnutz geht vor Eigennutz* —το κοινό συμφέρον υπερέχει του ιδιωτικού οφέλους— αποτελεί επίσης τη θεμελιώδη ιδέα τόσο του αμερικανικού *New Deal* όσο και της σοβιετικής διεύθυνσης των οικονομικών υποθέσεων. Υποδηλώνει ότι η

επιχειρηματική δραστηριότητα που αποβλέπει στο κέρδος βλάπτει τα ζωτικά συμφέροντα της συντριπτικής πλειονότητας και ότι αποτελεί ιερό καθήκον μιας λαϊκής κυβέρνησης να αποτρέπει την εμφάνιση κερδών μέσω του δημόσιου ελέγχου της παραγωγής και της διανομής.

Το μόνο ειδικώς γερμανικό συστατικό του ναζισμού ήταν η επιδίωξή του να κατακτήσει *Lebensraum*, δηλαδή ζωτικό χώρο. Και αυτή, όμως, απέρρεε από τη συμφωνία των ναζί με τις ιδέες που καθοδηγούσαν τις πολιτικές των ισχυρότερων πολιτικών κομμάτων όλων των άλλων χωρών. Τα κόμματα αυτά διακηρύσσουν ότι το κυριότερο ζήτημα είναι η εισοδηματική ισότητα. Το ίδιο κάνουν και οι ναζί. Εκείνο που χαρακτηρίζει τους ναζί είναι το γεγονός ότι δεν είναι διατεθειμένοι να αποδεχθούν μια κατάσταση στην οποία οι Γερμανοί είναι καταδικασμένοι να παραμένουν για πάντα «φυλακισμένοι», όπως λένε, σε μια σχετικά μικρή και υπερπληθυσμένη περιοχή, όπου η παραγωγικότητα της εργασίας πρέπει να είναι χαμηλότερη από ό,τι στις σχετικά αραιοκατοικημένες χώρες που είναι καλύτερα προικισμένες με φυσικούς πόρους και κεφαλαιουχικά αγαθά.

Αποβλέπουν σε μια δικαιότερη κατανομή των φυσικών πόρων της γης. Ως «μη προνομιούχο» έθνος, αντιμετωπίζουν τον πλούτο των ευπορότερων εθνών με τα ίδια αισθήματα με τα οποία πολλοί άνθρωποι στις δυτικές χώρες αντιμετωπίζουν τα υψηλότερα εισοδήματα ορισμένων συμπατριωτών τους. Οι «προοδευτικοί» στις αγγλοσαξονικές χώρες ισχυρίζονται ότι «η ελευθερία δεν έχει καμία αξία» για εκείνους που αδικούνται λόγω της συγκριτικά μικρής έκτασης των εισοδημάτων τους. Οι ναζί λένε το ίδιο όσον αφορά τις διεθνείς σχέσεις. Κατά τη γνώμη τους, η μόνη ελευθερία που έχει σημασία είναι η *Nahrungsfreiheit*, δηλαδή η απαλλαγή από την ανάγκη εισαγωγής τροφίμων. Επιδιώκουν την απόκτηση μιας επικράτειας τόσο εκτεταμένης και πλούσιας σε

φυσικούς πόρους, ώστε να μπορούν να ζουν υπό συνθήκες οικονομικής αυτάρκειας και με βιοτικό επίπεδο όχι χαμηλότερο από εκείνο οποιουδήποτε άλλου έθνους. Θεωρούν τους εαυτούς τους επαναστάτες που αγωνίζονται για τα αναπαλλοτρίωτα φυσικά τους δικαιώματα εναντίον των κατεστημένων συμφερόντων ενός πλήθους αντιδραστικών εθνών.

Είναι εύκολο για τους οικονομολόγους να καταρρίψουν τις πλάνες που εμπεριέχονται στα ναζιστικά δόγματα. Όσοι, όμως, απαξιώνουν την οικονομική επιστήμη ως «ορθόδοξη και αντιδραστική» και υποστηρίζουν φανατικά τα κίβδηλα δόγματα του σοσιαλισμού και του οικονομικού εθνικισμού αδυνατούσαν να τα αντικρούσουν. Διότι ο ναζισμός δεν ήταν παρά η λογική εφαρμογή των δικών τους αρχών στις ιδιαίτερες συνθήκες της σχετικά υπερπληθυσμένης Γερμανίας.

Επί περισσότερα από εβδομήντα χρόνια, οι Γερμανοί καθηγητές πολιτικής επιστήμης, ιστορίας, νομικής, γεωγραφίας και φιλοσοφίας διαπότιζαν με ζήλο τους μαθητές τους με ένα υστερικό μίσος κατά του καπιταλισμού και κήρυτταν τον πόλεμο της «απελευθέρωσης» εναντίον της καπιταλιστικής Δύσης. Οι Γερμανοί «σοσιαλιστές της πανεπιστημιακής έδρας», οι οποίοι έχαιραν μεγάλου θαυμασμού σε όλες τις ξένες χώρες, υπήρξαν οι προπομποί των δύο Παγκοσμίων Πολέμων. Στις αρχές του εικοστού αιώνα, η συντριπτική πλειονότητα των Γερμανών υποστήριζε ήδη τον ριζοσπαστικό σοσιαλισμό και τον επιθετικό εθνικισμό. Ήταν ήδη σταθερά προσηλωμένη στις αρχές του ναζισμού. Εκείνο που έλειπε και προστέθηκε αργότερα ήταν απλώς ένας νέος όρος για να δηλώσει το δόγμα τους.

Όταν οι σοβιετικές πολιτικές μαζικής εξόντωσης όλων των αντιφρονούντων και αδίστακτης βίας παραμέρισαν τους ενδοιασμούς απέναντι στις μαζικές δολοφονίες, οι οποίοι εξακολουθούσαν να

προβληματίζουν ορισμένους Γερμανούς, τίποτε δεν μπορούσε πλέον να ανακόψει την προέλαση του ναζισμού. Οι ναζί έσπευσαν να υιοθετήσουν τις σοβιετικές μεθόδους. Εισήγαγαν από τη Ρωσία το μονοκομματικό σύστημα και την υπεροχή του κόμματος αυτού στην πολιτική ζωή· την κυρίαρχη θέση που αποδιδόταν στη μυστική αστυνομία· τα στρατόπεδα συγκέντρωσης· τη διοικητική εκτέλεση ή φυλάκιση όλων των αντιπάλων· την εξόντωση των οικογενειών των υπόπτων και των εξόριστων· τις μεθόδους προπαγάνδας· την οργάνωση συνδεδεμένων κομμάτων στο εξωτερικό και τη χρησιμοποίησή τους για την καταπολέμηση των εγχώριων κυβερνήσεών τους, καθώς και για κατασκοπεία και δολιοφθορά· τη χρησιμοποίηση των διπλωματικών και προξενικών υπηρεσιών για την υποδαύλιση επαναστάσεων· και πολλά άλλα. Πουθενά δεν υπήρξαν πιο υπάκουοι μαθητές του Λένιν, του Τρότσκι και του Στάλιν από ό,τι οι ναζί.

Ο Χίτλερ δεν ήταν ο ιδρυτής του ναζισμού· ήταν προϊόν του. Όπως και οι περισσότεροι συνεργάτες του, ήταν ένας σαδιστής κακοποιός. Ήταν αμόρφωτος και αμαθής· είχε αποτύχει ακόμη και στις κατώτερες τάξεις της μέσης εκπαίδευσης. Δεν είχε ποτέ του έντιμη εργασία. Αποτελεί μύθο ότι υπήρξε ποτέ ελαιοχρωματιστής. Η στρατιωτική του σταδιοδρομία κατά τον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο ήταν μάλλον μέτρια. Ο Σιδηρούς Σταυρός Πρώτης Τάξεως τού απονεμήθηκε μετά το τέλος του πολέμου ως ανταμοιβή για τις δραστηριότητές του ως πολιτικού πράκτορα. Ήταν ένας μανιακός κυριευμένος από μεγαλομανία.

Λόγιοι καθηγητές, όμως, εξέθρεψαν την έπαρσή του. Ο Βέρνερ Ζόμπαρτ, ο οποίος είχε κάποτε καυχηθεί ότι η ζωή του ήταν αφιερωμένη στον αγώνα για τις ιδέες του Μαρξ, [26](#) ο Ζόμπαρτ, τον οποίο η Αμερικανική Οικονομική Ένωση είχε εκλέξει επίτιμο μέλος και στον οποίο πολλά μη γερμανικά πανεπιστήμια είχαν απονείμει επίτιμους

τίτλους, διακήρυξε απερίφραστα ότι το *Führertum*, δηλαδή η αρχή της ηγεσίας, σημαίνει μια διαρκή αποκάλυψη και ότι ο *Führer* λάμβανε τις εντολές του απευθείας από τον Θεό, τον υπέρτατο *Führer* του Σύμπαντος. [27](#)

Το ναζιστικό σχέδιο ήταν περιεκτικότερο και, ως εκ τούτου, ολεθριότερο από εκείνο των μαρξιστών. Αποσκοπούσε στην κατάργηση του *laissez-faire* όχι μόνο στην παραγωγή υλικών αγαθών αλλά εξίσου και στην παραγωγή ανθρώπων. Ο *Führer* δεν ήταν μόνο ο γενικός διευθυντής όλων των βιομηχανιών· ήταν επίσης ο γενικός διευθυντής ενός εκτροφείου, προσηλωμένου στην αναπαραγωγή ανώτερων ανθρώπων και στην εξάλειψη του κατώτερου ανθρώπινου αποθέματος. Ένα μεγαλεπήβολο σχέδιο ευγονικής επρόκειτο να τεθεί σε εφαρμογή σύμφωνα με «επιστημονικές» αρχές.

Είναι μάταιο να διαμαρτύρονται οι υπέρμαχοι της ευγονικής ότι δεν εννοούσαν όσα έθεσαν σε εφαρμογή οι ναζί. Η ευγονική αποβλέπει στο να θέσει ορισμένους ανθρώπους, υποστηριζόμενους από την αστυνομική εξουσία, υπό πλήρη έλεγχο της ανθρώπινης αναπαραγωγής. Προτείνει να εφαρμοστούν στους ανθρώπους οι μέθοδοι που εφαρμόζονται στα οικόσιτα ζώα. Αυτό ακριβώς προσπάθησαν να κάνουν οι ναζί. Η μόνη ένσταση την οποία μπορεί να προβάλει ένας συνεπής ευγονιστής είναι ότι το δικό του σχέδιο διαφέρει από εκείνο των ναζί θεωρητικών και ότι επιθυμεί να αναπαραγάγει διαφορετικό τύπο ανθρώπων από εκείνον που επιθυμούσαν οι ναζί. Όπως κάθε υποστηρικτής του οικονομικού σχεδιασμού αποβλέπει αποκλειστικά στην εκτέλεση του δικού του σχεδίου, έτσι και κάθε υπέρμαχος του ευγονικού σχεδιασμού αποβλέπει στην εκτέλεση του δικού του σχεδίου και επιθυμεί να ενεργεί ο ίδιος ως εκτροφέας του ανθρώπινου γένους.

Οι ευγονιστές ισχυρίζονται ότι θέλουν να εξαλείψουν τα εγκληματικά άτομα. Ο χαρακτηρισμός, όμως, ενός ανθρώπου ως εγκληματία εξαρτάται από τους εκάστοτε ισχύοντες νόμους της χώρας και μεταβάλλεται μαζί με τις κοινωνικές και πολιτικές ιδεολογίες. Ο Γιαν Χους, ο Τζορντάνο Μπρούνο και ο Γαλιλαίος Γαλιλέι ήταν εγκληματίες από την άποψη των νόμων που εφάρμοσαν οι δικαστές τους. Όταν ο Στάλιν λήστεψε τη Ρωσική Κρατική Τράπεζα αποσπώντας αρκετά εκατομμύρια ρούβλια, διέπραξε έγκλημα. Σήμερα αποτελεί αδίκημα στη Ρωσία το να διαφωνεί κανείς με τον Στάλιν. Στη ναζιστική Γερμανία, οι σεξουαλικές σχέσεις μεταξύ «Αρίων» και μελών μιας «κατώτερης» φυλής αποτελούσαν έγκλημα. Ποιον θέλουν να εξαλείψουν οι ευγονιστές, τον Βρούτο ή τον Καίσαρα; Και οι δύο παραβίασαν τους νόμους της χώρας τους. Εάν οι ευγονιστές του δέκατου όγδοου αιώνα είχαν εμποδίσει τους εθισμένους στο αλκοόλ να αποκτούν παιδιά, ο σχεδιασμός τους θα είχε εξαλείψει τον Μπετόβεν.

Πρέπει να τονιστεί εκ νέου: δεν υπάρχει «επιστημονικό δέον». Το ποιοι άνθρωποι είναι ανώτεροι και ποιοι κατώτεροι μπορεί να αποφασιστεί μόνο βάσει προσωπικών αξιολογικών κρίσεων, οι οποίες δεν επιδέχονται επαλήθευση ή διάψευση. Οι ευγονιστές αυταπατώνται όταν υποθέτουν ότι οι ίδιοι θα κληθούν να αποφασίσουν ποιες ιδιότητες πρέπει να διατηρηθούν στο ανθρώπινο γένος. Είναι υπερβολικά αμβλύνοες ώστε να λάβουν υπόψη το ενδεχόμενο άλλοι άνθρωποι να προβούν στην επιλογή σύμφωνα με τις δικές τους αξιολογικές κρίσεις. [28](#) Στα μάτια των ναζί, ο κτηνώδης φονιάς, το «ζανθό κτήνος», αποτελεί το τελειότερο δείγμα της ανθρωπότητας.

Οι μαζικές σφαγές που διαπράχθηκαν στα ναζιστικά στρατόπεδα φρίκης είναι υπερβολικά αποτρόπαιες για να περιγραφούν επαρκώς με λόγια. Αποτελούσαν, όμως, τη λογική και συνεπή εφαρμογή δογμάτων

και πολιτικών που εμφανίζονταν ως εφαρμοσμένη επιστήμη και είχαν υποτίθεται αποδειχθεί από ορισμένους ανθρώπους οι οποίοι, σε έναν τομέα των φυσικών επιστημών, είχαν επιδείξει οξυδέρκεια και τεχνική επιδεξιότητα στην εργαστηριακή έρευνα.

9. Τα διδάγματα της σοβιετικής εμπειρίας

Πολλοί άνθρωποι σε ολόκληρο τον κόσμο υποστηρίζουν ότι το σοβιετικό «πείραμα» παρέσχε αδιάσειστες αποδείξεις υπέρ του σοσιαλισμού και αναίρεσε όλες ή, τουλάχιστον, τις περισσότερες ενστάσεις που είχαν διατυπωθεί εναντίον του. Τα γεγονότα, λένε, μιλούν από μόνα τους. Δεν επιτρέπεται πλέον να δίνεται οποιαδήποτε προσοχή στους κίβδηλους απριωριστικούς συλλογισμούς των οικονομολόγων του γραφείου που επικρίνουν τα σοσιαλιστικά σχέδια. Ένα αποφασιστικό πείραμα έχει καταρρίψει τις πλάνες τους.

Πρώτα απ' όλα, είναι αναγκαίο να γίνει κατανοητό ότι στο πεδίο της σκόπιμης ανθρώπινης δράσης και των κοινωνικών σχέσεων δεν μπορούν να διεξαχθούν πειράματα και ότι ουδέποτε έχουν διεξαχθεί τέτοια πειράματα. Η πειραματική μέθοδος, στην οποία οι φυσικές επιστήμες οφείλουν όλα τα επιτεύγματά τους, δεν είναι εφαρμόσιμη στις κοινωνικές επιστήμες. Οι φυσικές επιστήμες είναι σε θέση να παρατηρούν, στο πλαίσιο ενός εργαστηριακού πειράματος, τις συνέπειες

της μεμονωμένης μεταβολής ενός μόνο στοιχείου, ενώ τα υπόλοιπα στοιχεία παραμένουν αμετάβλητα. Η πειραματική τους παρατήρηση αναφέρεται, σε τελική ανάλυση, σε ορισμένα απομονώσιμα στοιχεία της αισθητηριακής εμπειρίας. Εκείνο που οι φυσικές επιστήμες αποκαλούν γεγονότα είναι οι αιτιώδεις σχέσεις που καταδεικνύονται σε τέτοια πειράματα. Οι θεωρίες και οι υποθέσεις τους πρέπει να συμφωνούν με αυτά τα γεγονότα.

Η εμπειρία, όμως, με την οποία ασχολούνται οι επιστήμες της ανθρώπινης δράσης είναι ουσιαδώς διαφορετική. Είναι ιστορική εμπειρία. Είναι εμπειρία σύνθετων φαινομένων, των συνδυασμένων αποτελεσμάτων που προκαλούνται από την αλληλεπίδραση πολλών επιμέρους στοιχείων. Οι κοινωνικές επιστήμες δεν είναι ποτέ σε θέση να ελέγχουν τις συνθήκες των μεταβολών και να τις απομονώνουν τη μία από την άλλη, όπως πράττει ο πειραματιστής κατά τη διευθέτηση των πειραμάτων του. Δεν έχουν ποτέ το πλεονέκτημα να παρατηρούν τις συνέπειες μιας μεταβολής σε ένα μόνο στοιχείο, με όλες τις άλλες συνθήκες να παραμένουν αμετάβλητες. Δεν βρίσκονται ποτέ αντιμέτωπες με «γεγονότα» υπό την έννοια με την οποία χρησιμοποιούν τον όρο αυτό οι φυσικές επιστήμες. Κάθε γεγονός και κάθε εμπειρία με τα οποία ασχολούνται οι κοινωνικές επιστήμες επιδέχονται ποικίλες ερμηνείες. Τα ιστορικά γεγονότα και η ιστορική εμπειρία δεν μπορούν ποτέ να αποδείξουν ή να διαψεύσουν μια απόφαση κατά τον τρόπο με τον οποίο ένα πείραμα την αποδεικνύει ή τη διαψεύδει.

Η ιστορική εμπειρία ουδέποτε ερμηνεύει η ίδια τον εαυτό της. Χρειάζεται να ερμηνευθεί από την οπτική γωνία θεωριών που έχουν συγκροτηθεί χωρίς τη συνδρομή πειραματικών παρατηρήσεων. Δεν είναι αναγκαίο να υπεισέλθουμε σε επιστημολογική ανάλυση των σχετικών λογικών και φιλοσοφικών προβλημάτων. Αρκεί να

αναφερθούμε στο γεγονός ότι κανείς —είτε επιστήμονας είτε απλός άνθρωπος— δεν ενεργεί ποτέ διαφορετικά όταν εξετάζει την ιστορική εμπειρία. Κάθε συζήτηση σχετικά με τη συνάφεια και τη σημασία των ιστορικών γεγονότων καταλήγει πολύ σύντομα σε συζήτηση αφηρημένων γενικών αρχών, οι οποίες προηγούνται λογικά των γεγονότων που πρέπει να διασαφηνιστούν και να ερμηνευθούν. Η επίκληση της ιστορικής εμπειρίας δεν μπορεί ποτέ να επιλύσει οποιοδήποτε πρόβλημα ή να απαντήσει σε οποιοδήποτε ερώτημα. Τα ίδια ιστορικά γεγονότα και τα ίδια στατιστικά στοιχεία προβάλλονται ως επιβεβαιώσεις αντιφατικών θεωριών.

Εάν η Ιστορία μπορούσε να αποδείξει και να μας διδάξει οτιδήποτε, αυτό θα ήταν ότι η ιδιωτική ιδιοκτησία των μέσων παραγωγής αποτελεί αναγκαία προϋπόθεση του πολιτισμού και της υλικής ευημερίας. Όλοι οι πολιτισμοί μέχρι σήμερα βασίστηκαν στην ιδιωτική ιδιοκτησία. Μόνο τα έθνη που ήταν προσηλωμένα στην αρχή της ιδιωτικής ιδιοκτησίας κατόρθωσαν να ανυψωθούν πάνω από την ένδεια και να δημιουργήσουν επιστήμη, τέχνη και λογοτεχνία. Δεν υπάρχει καμία εμπειρία που να καταδεικνύει ότι κάποιο άλλο κοινωνικό σύστημα θα μπορούσε να προσφέρει στην ανθρωπότητα οποιοδήποτε από τα επιτεύγματα του πολιτισμού. Παρ' όλα αυτά, ελάχιστοι μόνον άνθρωποι θεωρούν το γεγονός αυτό επαρκή και αδιαμφισβήτητη αναίρεση του σοσιαλιστικού προγράμματος.

Αντιθέτως, υπάρχουν ακόμη και άνθρωποι που επιχειρηματολογούν προς την αντίθετη κατεύθυνση. Συχνά υποστηρίζεται ότι το σύστημα της ιδιωτικής ιδιοκτησίας έχει εξαντληθεί, ακριβώς επειδή ήταν το σύστημα που εφάρμοσαν οι άνθρωποι στο παρελθόν. Όσο ευεργετικό και αν υπήρξε ένα κοινωνικό σύστημα κατά το παρελθόν, λένε, δεν μπορεί να είναι εξίσου ευεργετικό και στο μέλλον · μια νέα εποχή απαιτεί

έναν νέο τρόπο κοινωνικής οργάνωσης. Η ανθρωπότητα έχει πλέον ωριμάσει· θα ήταν ολέθριο να παραμένει προσκολλημένη στις αρχές στις οποίες προσέφυγε κατά τα προγενέστερα στάδια της εξέλιξής της. Αυτή είναι ασφαλώς η ριζικότερη εγκατάλειψη του εμπειρισμού. Η πειραματική μέθοδος μπορεί να υποστηρίζει ότι, επειδή το παρήγαγε κατά το παρελθόν το αποτέλεσμα, θα το παραγάγει και στο μέλλον. Δεν πρέπει ποτέ να υποστηρίζει ότι, επειδή το παρήγαγε κατά το παρελθόν το αποτέλεσμα, έχει αποδειχθεί ότι δεν μπορεί πλέον να το παραγάγει.

Παρά το γεγονός ότι η ανθρωπότητα δεν είχε καμία εμπειρία του σοσιαλιστικού τρόπου παραγωγής, οι σοσιαλιστές συγγραφείς κατασκεύασαν διάφορα σχέδια σοσιαλιστικών συστημάτων, βασισμένα σε απριорιστικούς συλλογισμούς. Μόλις, όμως, τολμήσει κάποιος να αναλύσει αυτά τα σχέδια και να τα εξετάσει ως προς την πρακτική τους δυνατότητα και την ικανότητά τους να προαγάγουν την ανθρώπινη ευημερία, οι σοσιαλιστές αντιδρούν με σφοδρότητα. Αυτές οι αναλύσεις, λένε, δεν είναι παρά ανούσιες απριорιστικές εικασίες. Δεν μπορούν να διαφεύσουν την ορθότητα των ισχυρισμών μας ούτε τη σκοπιμότητα των σχεδίων μας. Δεν είναι πειραματικές. Πρέπει να δοκιμάσουμε τον σοσιαλισμό και τότε τα αποτελέσματα θα μιλήσουν από μόνα τους.

Αυτό που ζητούν οι σοσιαλιστές αυτοί είναι παράλογο. Εάν οδηγηθεί στις έσχατες λογικές του συνέπειες, ο ισχυρισμός τους συνεπάγεται ότι οι άνθρωποι δεν είναι ελεύθεροι να αντικρούσουν διά του ορθού λόγου οποιοδήποτε σχέδιο —όσο παράλογο, αυτοαντιφατικό και ανεφάρμοστο και αν είναι— το οποίο ευαρεστείται να προτείνει κάποιος μεταρρυθμιστής. Σύμφωνα με την άποψή τους, η μόνη επιτρεπτή μέθοδος αναίρεσης ενός τέτοιου —κατ' ανάγκην αφηρημένου και απριорιστικού— σχεδίου είναι να δοκιμαστεί μέσω της αναδιοργάνωσης ολόκληρης της κοινωνίας σύμφωνα με τις υποδείξεις του. Μόλις κάποιος

σκιαγραφίσει το σχέδιο μιας καλύτερης κοινωνικής τάξης, όλα τα έθνη υποχρεούνται να το δοκιμάσουν και να δουν τι θα συμβεί.

Ακόμη και οι πλέον αδιάλλακτοι σοσιαλιστές δεν μπορούν παρά να παραδεχθούν ότι υπάρχουν διάφορα, αμοιβαίως ασύμβατα σχέδια για την οικοδόμηση της μελλοντικής ουτοπίας. Υπάρχει το σοβιετικό πρότυπο της καθολικής κοινωνικοποίησης όλων των επιχειρήσεων και της απροκάλυπτης γραφειοκρατικής τους διαχείρισης· υπάρχει το γερμανικό πρότυπο της *Zwangswirtschaft*, δηλαδή της καταναγκαστικά διευθυνόμενης οικονομίας, προς την πλήρη υιοθέτηση του οποίου τείνουν εμφανώς οι αγγλοσαξονικές χώρες· υπάρχει ο συντεχνιακός σοσιαλισμός, ο οποίος, υπό την ονομασία του κορπορατισμού, εξακολουθεί να είναι πολύ δημοφιλής σε ορισμένες καθολικές χώρες. Υπάρχουν και πολλές άλλες παραλλαγές.

Οι υποστηρικτές των περισσότερων από αυτά τα ανταγωνιστικά σχέδια ισχυρίζονται ότι τα ευεργετικά αποτελέσματα που αναμένουν από το δικό τους σχέδιο θα εμφανιστούν μόνο όταν το υιοθετήσουν όλα τα έθνη· αρνούνται ότι ο σοσιαλισμός σε μία μόνο χώρα μπορεί ήδη να επιφέρει τις ευλογίες που αποδίδουν στον σοσιαλισμό. Οι μαρξιστές διακηρύσσουν ότι η ευδαιμονία του σοσιαλισμού θα εμφανιστεί μόνο κατά την «ανώτερη φάση» του, η οποία, όπως υπαινίσσονται, θα έλθει μόνον αφού η εργατική τάξη περάσει «μέσα από μακροχρόνιους αγώνες, μέσα από μια ολόκληρη σειρά ιστορικών διαδικασιών που θα μετασχηματίσουν ολοκληρωτικά τόσο τις περιστάσεις όσο και τους ανθρώπους». [29](#)

Το συμπέρασμα που προκύπτει από όλα αυτά είναι ότι πρέπει να εγκαθιδρυθεί ο σοσιαλισμός και κατόπιν να αναμένουμε υπομονετικά επί πολύ μεγάλο χρονικό διάστημα έως ότου εμφανιστούν τα υποσχόμενα οφέλη του. Καμία δυσάρεστη εμπειρία κατά τη μεταβατική περίοδο, όσο

μακρά και αν είναι αυτή, δεν μπορεί να διαφεύσει τον ισχυρισμό ότι ο σοσιαλισμός είναι ο καλύτερος από όλους τους νοητούς τρόπους κοινωνικής οργάνωσης. Όποιος πιστεύει θα σωθεί.

Ποιο, όμως, από τα πολλά αλληλοαναιρούμενα σοσιαλιστικά σχέδια πρέπει να υιοθετηθεί; Κάθε σοσιαλιστική αίρεση διακηρύσσει με πάθος ότι η δική της εκδοχή είναι ο μόνος γνήσιος σοσιαλισμός και ότι όλες οι άλλες αιρέσεις υποστηρίζουν κίβδηλα και εξ ολοκλήρου ολέθρια μέτρα. Κατά τις μεταξύ τους συγκρούσεις, οι διάφορες σοσιαλιστικές παρατάξεις καταφεύγουν στις ίδιες μεθόδους αφηρημένου συλλογισμού τις οποίες στιγματίζουν ως μάταιο απριорισμό κάθε φορά που αυτές εφαρμόζονται εναντίον της ορθότητας των δικών τους ισχυρισμών και της σκοπιμότητας και πρακτικής δυνατότητας των δικών τους σχεδίων. Δεν υπάρχει, βεβαίως, καμία άλλη διαθέσιμη μέθοδος. Οι πλάνες που εμπεριέχονται σε ένα σύστημα αφηρημένου συλλογισμού —όπως είναι ο σοσιαλισμός— δεν μπορούν να ανασκευαστούν παρά μόνο μέσω αφηρημένου συλλογισμού.

Η θεμελιώδης ένσταση που προβάλλεται κατά της πρακτικής δυνατότητας του σοσιαλισμού αφορά την αδυναμία του οικονομικού υπολογισμού. Έχει αποδειχθεί με αδιάσειστο τρόπο ότι μια σοσιαλιστική κοινοπολιτεία δεν θα ήταν σε θέση να εφαρμόσει οικονομικό υπολογισμό. Όπου δεν υπάρχουν αγοραίες τιμές για τους συντελεστές παραγωγής, επειδή αυτοί ούτε αγοράζονται ούτε πωλούνται, είναι αδύνατον να χρησιμοποιηθεί ο υπολογισμός για τον σχεδιασμό της μελλοντικής δράσης και για τον προσδιορισμό των αποτελεσμάτων της παρελθούσας δράσης. Η σοσιαλιστική διεύθυνση της παραγωγής απλούστατα δεν θα γνώριζε εάν όσα σχεδιάζει και εκτελεί αποτελούν τα καταλληλότερα μέσα για την επίτευξη των επιδιωκόμενων σκοπών. Θα ενεργούσε, τρόπον τινά, στο σκοτάδι. Θα κατασπαταλούσε τους

σπάνιους συντελεστές παραγωγής, τόσο τους υλικούς όσο και τους ανθρώπινους, δηλαδή την εργασία. Αναπόφευκτο αποτέλεσμα θα ήταν το χάος και η φτώχεια για όλους.

Όλοι οι προγενέστεροι σοσιαλιστές ήταν υπερβολικά στενόμυαλοι ώστε να αντιληφθούν αυτό το ουσιώδες σημείο. Ούτε οι παλαιότεροι οικονομολόγοι είχαν συλλάβει την πλήρη σημασία του. Όταν ο συγγραφέας του παρόντος έργου κατέδειξε, το 1920, την αδυναμία του οικονομικού υπολογισμού υπό τον σοσιαλισμό, οι απολογητές του σοσιαλισμού επιδόθηκαν στην αναζήτηση μιας μεθόδου υπολογισμού που θα μπορούσε να εφαρμοστεί σε ένα σοσιαλιστικό σύστημα. Απέτυχαν ολοκληρωτικά σε αυτές τις προσπάθειες. Η ματαιότητα των σχεδίων που παρουσίασαν μπορούσε εύκολα να καταδειχθεί. Όσοι κομμουνιστές δεν είχαν τρομοκρατηθεί πλήρως από τον φόβο των Σοβιετικών δημίων, όπως ο Τρότσκι, παραδέχθηκαν ελεύθερα ότι ο οικονομικός υπολογισμός είναι αδιανόητος χωρίς σχέσεις αγοράς. [30](#)

Η πνευματική χρεοκοπία του σοσιαλιστικού δόγματος δεν μπορεί πλέον να συγκαλυφθεί. Παρά την πρωτοφανή δημοτικότητά του, ο σοσιαλισμός έχει χρεοκοπήσει. Κανένας οικονομολόγος δεν μπορεί πλέον να αμφισβητεί το ανεφάρμοστό του. Η διακήρυξη σοσιαλιστικών ιδεών αποτελεί σήμερα απόδειξη πλήρους άγνοιας των θεμελιωδών προβλημάτων της οικονομικής επιστήμης. Οι αξιώσεις των σοσιαλιστών είναι εξίσου μάταιες με εκείνες των αστρολόγων και των μάγων.

Όσον αφορά αυτό το ουσιώδες πρόβλημα του σοσιαλισμού, δηλαδή τον οικονομικό υπολογισμό, το ρωσικό «πείραμα» δεν προσφέρει καμία βοήθεια. Οι Σοβιετικοί λειτουργούν μέσα σε έναν κόσμο, το μεγαλύτερο μέρος του οποίου εξακολουθεί να παραμένει προσηλωμένο στην οικονομία της αγοράς. Θεμελιώνουν τους υπολογισμούς βάσει των οποίων λαμβάνουν τις αποφάσεις τους στις τιμές που διαμορφώνονται

στο εξωτερικό. Χωρίς τη συνδρομή αυτών των τιμών, οι ενέργειές τους θα στερούνταν σκοπού και σχεδίου. Μόνο στον βαθμό που αναφέρονται σε αυτό το ξένο σύστημα τιμών είναι σε θέση να προβαίνουν σε υπολογισμούς, να τηρούν λογιστικά βιβλία και να καταρτίζουν τα σχέδιά τους.

Από αυτή την άποψη, μπορεί κανείς να συμφωνήσει με τη δήλωση διαφόρων σοσιαλιστών και κομμουνιστών συγγραφέων ότι ο σοσιαλισμός σε μία ή σε λίγες μόνο χώρες δεν είναι ακόμη αληθινός σοσιαλισμός. Οι συγγραφείς αυτοί, βεβαίως, αποδίδουν εντελώς διαφορετικό νόημα στον ισχυρισμό τους. Θέλουν να πουν ότι οι πλήρεις ευλογίες του σοσιαλισμού μπορούν να αποκομιστούν μόνο στο πλαίσιο μιας παγκόσμιας σοσιαλιστικής κοινότητας. Όσοι γνωρίζουν τις διδασκαλίες της οικονομικής επιστήμης πρέπει, αντιθέτως, να αναγνωρίσουν ότι ο σοσιαλισμός θα οδηγήσει σε πλήρες χάος ακριβώς εάν εφαρμοστεί στο μεγαλύτερο μέρος του κόσμου.

Η δεύτερη κύρια ένσταση που προβάλλεται κατά του σοσιαλισμού είναι ότι αποτελεί λιγότερο αποτελεσματικό τρόπο παραγωγής από τον καπιταλισμό και ότι θα μειώσει την παραγωγικότητα της εργασίας. Κατά συνέπεια, σε μια σοσιαλιστική κοινοπολιτεία, το βιοτικό επίπεδο των μαζών θα είναι χαμηλό σε σύγκριση με τις συνθήκες που επικρατούν υπό τον καπιταλισμό. Δεν υπάρχει καμία αμφιβολία ότι η ένσταση αυτή δεν έχει διαψευστεί από τη σοβιετική εμπειρία. Το μόνο βέβαιο γεγονός ως προς τις συνθήκες στη Ρωσία υπό το σοβιετικό καθεστώς, για το οποίο συμφωνούν όλοι, είναι ότι το βιοτικό επίπεδο των ρωσικών μαζών είναι πολύ χαμηλότερο από εκείνο των μαζών στη χώρα που θεωρείται παγκοσμίως πρότυπο του καπιταλισμού, τις Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής. Εάν επρόκειτο να αντιμετωπίσουμε το σοβιετικό καθεστώς ως

πείραμα, θα έπρεπε να πούμε ότι το πείραμα κατέδειξε σαφώς την ανωτερότητα του καπιταλισμού και την κατωτερότητα του σοσιαλισμού.

Είναι αλήθεια ότι οι υποστηρικτές του σοσιαλισμού επιδιώκουν να ερμηνεύσουν διαφορετικά το χαμηλό βιοτικό επίπεδο της Ρωσίας. Όπως αντιλαμβάνονται εκείνοι τα πράγματα, αυτό δεν προκλήθηκε από τον σοσιαλισμό, αλλά δημιουργήθηκε —παρά τον σοσιαλισμό— από άλλους παράγοντες. Αναφέρονται σε διάφορες αιτίες, όπως στη φτώχεια της Ρωσίας υπό τους τσάρους, στις καταστροφικές συνέπειες των πολέμων, στην υποτιθέμενη εχθρότητα των καπιταλιστικών δημοκρατικών εθνών και στην υποτιθέμενη δολιοφθορά των καταλοίπων της ρωσικής αριστοκρατίας και αστικής τάξης, καθώς και των κουλάκων.

Δεν είναι αναγκαίο να εξετάσουμε αυτά τα ζητήματα. Διότι δεν υποστηρίζουμε ότι οποιαδήποτε ιστορική εμπειρία μπορεί να αποδείξει ή να διαψεύσει μια θεωρητική πρόταση με τον τρόπο με τον οποίο ένα αποφασιστικό πείραμα μπορεί να επαληθεύσει ή να διαψεύσει μια πρόταση σχετική με φυσικά φαινόμενα. Δεν είναι οι επικριτές του σοσιαλισμού αλλά οι φανατικοί υποστηρικτές του εκείνοι που ισχυρίζονται ότι το σοβιετικό «πείραμα» αποδεικνύει κάτι ως προς τα αποτελέσματα του σοσιαλισμού. Εκείνο που πράττουν στην πραγματικότητα, όταν εξετάζουν τα πρόδηλα και αδιαμφισβήτητα δεδομένα της ρωσικής εμπειρίας, είναι να τα παραμερίζουν μέσω ανεπίτρεπτων τεχνασμάτων και εσφαλμένων συλλογισμών. Αρνούνται τα προφανή γεγονότα σχολιάζοντάς τα με τέτοιο τρόπο, ώστε να απορρίπτουν τη συνάφεια και τη σημασία τους για το υπό εξέταση ζήτημα.

Ας υποθέσουμε, χάριν της συζήτησης, ότι η ερμηνεία τους είναι ορθή. Ακόμη και τότε, όμως, θα ήταν παράλογο να ισχυριστεί κανείς ότι το σοβιετικό πείραμα απέδειξε την ανωτερότητα του σοσιαλισμού. Το

μόνο που θα μπορούσε να ειπωθεί είναι το εξής: το γεγονός ότι το βιοτικό επίπεδο των μαζών είναι χαμηλό στη Ρωσία δεν παρέχει αδιάσειστη απόδειξη ότι ο σοσιαλισμός είναι κατώτερος από τον καπιταλισμό.

Μια σύγκριση με τον πειραματισμό στο πεδίο των φυσικών επιστημών μπορεί να αποσαφηνίσει το ζήτημα. Ένας βιολόγος θέλει να δοκιμάσει μια νέα, κατοχυρωμένη τροφή. Τη χορηγεί σε ορισμένα ινδικά χοιρίδια. Όλα χάνουν βάρος και τελικά πεθαίνουν. Ο πειραματιστής πιστεύει ότι η εξασθένηση και ο θάνατός τους δεν προκλήθηκαν από τη δοκιμαζόμενη τροφή αλλά από μια απλώς συμπτωματική προσβολή τους από πνευμονία. Θα ήταν, παρ' όλα αυτά, παράλογο να διακηρύξει ότι το πείραμά του απέδειξε τη θρεπτική αξία του παρασκευάσματος, με το επιχείρημα ότι το δυσμενές αποτέλεσμα πρέπει να αποδοθεί σε τυχαία συμβάντα που δεν συνδέονταν αιτιωδώς με την πειραματική διάταξη. Το περισσότερο που θα μπορούσε να υποστηρίξει είναι ότι το αποτέλεσμα του πειράματος δεν ήταν τελεσίδικο και ότι δεν αποδεικνύει τίποτε κατά της θρεπτικής αξίας της τροφής που δοκιμάστηκε. Θα μπορούσε να ισχυριστεί ότι η κατάσταση είναι σαν να μην είχε διεξαχθεί κανένα απολύτως πείραμα.

Ακόμη και αν το βιοτικό επίπεδο των ρωσικών μαζών ήταν πολύ υψηλότερο από εκείνο των καπιταλιστικών χωρών, και πάλι αυτό δεν θα αποτελούσε τελεσίδικη απόδειξη της ανωτερότητας του σοσιαλισμού. Μπορεί να γίνει δεκτό ότι το αδιαμφισβήτητο γεγονός πως το βιοτικό επίπεδο στη Ρωσία είναι χαμηλότερο από εκείνο στην καπιταλιστική Δύση δεν αποδεικνύει τελεσίδικα την κατωτερότητα του σοσιαλισμού. Αλλά δεν είναι τίποτε λιγότερο από παραλογισμός να διακηρύσσεται ότι η εμπειρία της Ρωσίας απέδειξε την ανωτερότητα του δημόσιου ελέγχου της παραγωγής.

Ούτε το γεγονός ότι οι ρωσικές στρατιές, αφού υπέστησαν πολλές ήττες, μπόρεσαν τελικά —με εξοπλισμό που είχε κατασκευαστεί από τις μεγάλες αμερικανικές επιχειρήσεις και τους είχε παραχωρηθεί από τους Αμερικανούς φορολογουμένους— να βοηθήσουν τους Αμερικανούς στην κατάκτηση της Γερμανίας αποδεικνύει την υπεροχή του κομμουνισμού. Όταν οι βρετανικές δυνάμεις υπέστησαν μια προσωρινή ανατροπή στη Βόρεια Αφρική, ο καθηγητής Χάρολντ Λάσκι, εκείνος ο πλέον ριζοσπάστης υποστηρικτής του σοσιαλισμού, έσπευσε να διακηρύξει την οριστική αποτυχία του καπιταλισμού. Δεν υπήρξε αρκετά συνεπής ώστε να ερμηνεύσει τη γερμανική κατάκτηση της Ουκρανίας ως οριστική αποτυχία του ρωσικού κομμουνισμού. Ούτε ανακάλεσε την καταδίκη του βρετανικού συστήματος όταν η χώρα του εξήλθε νικήτρια από τον πόλεμο. Εάν τα στρατιωτικά γεγονότα πρέπει να θεωρηθούν απόδειξη της υπεροχής οποιουδήποτε κοινωνικού συστήματος, τότε συνηγορούν μάλλον υπέρ του αμερικανικού παρά υπέρ του ρωσικού συστήματος.

Τίποτε από όσα συνέβησαν στη Ρωσία από το 1917 και έπειτα δεν αντιφάσκει προς οποιαδήποτε από τις διαπιστώσεις των επικριτών του σοσιαλισμού και του κομμουνισμού. Ακόμη και αν κάποιος βασίσει την κρίση του αποκλειστικά στα γραπτά των κομμουνιστών και των συνοδοιπόρων τους, δεν μπορεί να ανακαλύψει στις ρωσικές συνθήκες κανένα γνώρισμα που να συνηγορεί υπέρ του κοινωνικού και πολιτικού συστήματος των Σοβιετικών. Όλες οι τεχνολογικές βελτιώσεις των τελευταίων δεκαετιών προήλθαν από τις καπιταλιστικές χώρες. Είναι αλήθεια ότι οι Ρώσοι προσπάθησαν να αντιγράψουν ορισμένες από αυτές τις καινοτομίες. Το ίδιο, όμως, έπραζαν και όλοι οι καθυστερημένοι λαοί της Ανατολής.

Ορισμένοι κομμουνιστές επιθυμούν διακαώς να μας κάνουν να πιστέψουμε ότι η αδίστακτη καταπίεση των αντιφρονούντων και η ριζική

κατάργηση της ελευθερίας της σκέψης, του λόγου και του Τύπου δεν αποτελούν εγγενή γνωρίσματα του δημόσιου ελέγχου της επιχειρηματικής δραστηριότητας. Πρόκειται, υποστηρίζουν, απλώς για συμπτωματικά φαινόμενα του κομμουνισμού, για ιδιαίτερα γνωρίσματά του σε μια χώρα η οποία —όπως συνέβαινε με τη Ρωσία— δεν είχε απολαύσει ποτέ ελευθερία της σκέψης και της συνείδησης. Αυτοί οι απολογητές του ολοκληρωτικού δεσποτισμού, όμως, αδυνατούν να εξηγήσουν πώς θα μπορούσαν να διασφαλιστούν τα δικαιώματα του ανθρώπου υπό συνθήκες κυβερνητικής παντοδυναμίας.

Η ελευθερία της σκέψης και της συνείδησης αποτελεί επίφαση σε μια χώρα όπου οι αρχές είναι ελεύθερες να εξορίζουν οποιονδήποτε αντιπαθούν στην Αρκτική ή στην έρημο και να τον καταδικάζουν σε ισόβια καταναγκαστική εργασία. Ο απολυταρχικός ηγεμόνας μπορεί πάντοτε να επιχειρεί να δικαιολογήσει τέτοιες αυθαίρετες πράξεις, προσποιούμενος ότι παρακινούνται αποκλειστικά από λόγους δημόσιας ευημερίας και οικονομικής σκοπιμότητας. Εκείνος και μόνο είναι ο υπέρτατος κριτής που αποφασίζει για όλα τα ζητήματα τα οποία αφορούν την εκτέλεση του σχεδίου. Η ελευθερία του Τύπου είναι απατηλή όταν η κυβέρνηση κατέχει και λειτουργεί όλες τις χαρτοβιομηχανίες, τα τυπογραφεία και τους εκδοτικούς οίκους και αποφασίζει τελικά τι θα τυπωθεί και τι όχι. Το δικαίωμα του συνέρχεσθαι είναι κενό περιεχομένου όταν η κυβέρνηση κατέχει όλες τις αίθουσες συγκεντρώσεων και καθορίζει για ποιους σκοπούς θα χρησιμοποιηθούν. Το ίδιο ισχύει και για όλες τις άλλες ελευθερίες.

Σε μία από τις στιγμές διαύγειάς του, ο Τρότσκι —βεβαίως ο Τρότσκι ως καταδιωκόμενος εξόριστος και όχι ως αδίστακτος διοικητής του Κόκκινου Στρατού— αντίκρισε τα πράγματα ρεαλιστικά και διακήρυξε: «Σε μια χώρα όπου ο μοναδικός εργοδότης είναι το Κράτος,

η αντιπολίτευση σημαίνει θάνατο από αργή λιμοκτονία. Η παλαιά αρχή “όποιος δεν εργάζεται δεν θα τρώει” έχει αντικατασταθεί από μια νέα: “όποιος δεν υπακούει δεν θα τρώει”». [31](#) Αυτή η ομολογία επιλύει οριστικά το ζήτημα.

Εκείνο που καταδεικνύει η ρωσική εμπειρία είναι το εξαιρετικά χαμηλό βιοτικό επίπεδο των μαζών και ο απεριόριστος δικτατορικός δεσποτισμός. Οι απολογητές του κομμουνισμού επιδιώκουν να παρουσιάσουν αυτά τα αδιαμφισβήτητα γεγονότα ως απλώς συμπτωματικά· δεν αποτελούν, λένε, καρπό του κομμουνισμού, αλλά προέκυψαν παρά τον κομμουνισμό. Ακόμη, όμως, και αν γίνονταν δεκτές αυτές οι δικαιολογίες χάριν της συζήτησης, θα εξακολουθούσε να είναι παράλογο να υποστηρίζεται ότι το σοβιετικό «πείραμα» απέδειξε οτιδήποτε υπέρ του κομμουνισμού και του σοσιαλισμού.

10. Η υποτιθέμενη αναπόφευκτη έλευση του σοσιαλισμού

Πολλοί άνθρωποι πιστεύουν ότι η έλευση του ολοκληρωτισμού είναι αναπόφευκτη. «Το κύμα του μέλλοντος», λένε, «παρασύρει αδυσώπητα την ανθρωπότητα προς ένα σύστημα στο οποίο όλες οι ανθρώπινες υποθέσεις θα διευθύνονται από παντοδύναμους δικτάτορες. Είναι μάταιο να αγωνίζεται κανείς εναντίον των ανεξιχνιάστων προσταγμάτων της Ιστορίας».

Η αλήθεια είναι ότι οι περισσότεροι άνθρωποι στερούνται της διανοητικής ικανότητας και του θάρρους που απαιτούνται για να αντισταθούν σε ένα δημοφιλές κίνημα, όσο ολέθριο και απερίσκεπτο και αν είναι. Ο Μπίσμαρκ παραπονέθηκε κάποτε για την έλλειψη εκείνου που αποκαλούσε πολιτικό θάρρος, δηλαδή γενναιότητα κατά την αντιμετώπιση των δημόσιων υποθέσεων, εκ μέρους των συμπατριωτών του. Ούτε, όμως, οι πολίτες άλλων εθνών επέδειξαν περισσότερο

θάρρος και ορθή κρίση όταν βρέθηκαν αντιμέτωποι με την απειλή της κομμουνιστικής δικτατορίας. Είτε υποχώρησαν σιωπηρά είτε διατύπωσαν δειλά ορισμένες επουσιώδεις ενστάσεις.

Δεν αντιμάχεται κανείς τον σοσιαλισμό επικρίνοντας απλώς ορισμένα συμπτωματικά γνωρίσματα των σχεδίων του. Επικρίνοντας τη στάση πολλών σοσιαλιστών ως προς το διαζύγιο και τον έλεγχο των γεννήσεων ή τις αντιλήψεις τους για την τέχνη και τη λογοτεχνία, δεν αντικρούει κανείς τον σοσιαλισμό. Δεν αρκεί να αποδοκιμάζει κανείς τους μαρξιστικούς ισχυρισμούς ότι η θεωρία της σχετικότητας, η φιλοσοφία του Μπερζόν ή η ψυχανάλυση αποτελούν «αστικές» ανοησίες. Όσοι κατακρίνουν τον μπολσεβικισμό και τον ναζισμό μόνο για τις αντιχριστιανικές τους τάσεις επιδοκιμάζουν σιωπηρά όλα τα υπόλοιπα στοιχεία αυτών των αιματηρών σχεδίων.

Από την άλλη πλευρά, αποτελεί καθαρή ανοησία να επαινούνται τα ολοκληρωτικά καθεστώτα για υποτιθέμενα επιτεύγματα τα οποία δεν έχουν καμία απολύτως σχέση με τις πολιτικές και οικονομικές αρχές τους. Είναι αμφίβολο κατά πόσον ήταν ορθές οι παρατηρήσεις ότι, στη φασιστική Ιταλία, τα τρένα εκτελούσαν τα δρομολόγιά τους σύμφωνα με το ωράριο και ότι μειωνόταν ο πληθυσμός των κοριών στα κρεβάτια των ξενοδοχείων δεύτερης κατηγορίας · σε κάθε περίπτωση, όμως, αυτές δεν έχουν καμία σημασία για το ζήτημα του φασισμού. Οι συνοδοιπόροι εκστασιάζονται με τις ρωσικές κινηματογραφικές ταινίες, τη ρωσική μουσική και το ρωσικό χαβιάρι. Μεγαλύτεροι μουσικοί έζησαν, όμως, σε άλλες χώρες και υπό διαφορετικά κοινωνικά συστήματα · καλές κινηματογραφικές ταινίες παράχθηκαν και σε άλλες χώρες · και ασφαλώς η νοστιμιά του χαβιαριού δεν αποτελεί επίτευγμα του στρατάρχη Στάλιν. Ούτε η ομορφιά των Ρωσίδων χορευτριών του μπαλέτου ούτε η

κατασκευή ενός μεγάλου υδροηλεκτρικού σταθμού στον Δνείπερο εξιλεώνουν τη μαζική σφαγή των κουλάκων.

Οι αναγνώστες των εικονογραφημένων περιοδικών και οι φίλοι του κινηματογράφου λαχταρούν το θεαματικό και το γραφικό. Οι πομπώδεις παραστάσεις των Φασιστών και των ναζί και οι παρελάσεις των γυναικείων ταγμάτων του Κόκκινου Στρατού ανταποκρίνονται στις προτιμήσεις τους. Είναι πιο διασκεδαστικό να ακούει κανείς από το ραδιόφωνο τις ομιλίες ενός δικτάτορα παρά να μελετά οικονομικές πραγματείες. Οι επιχειρηματίες και οι τεχνολόγοι που ανοίγουν τον δρόμο προς την οικονομική πρόοδο εργάζονται μακριά από τα φώτα της δημοσιότητας· το έργο τους δεν προσφέρεται για εντυπωσιακή απεικόνιση στην κινηματογραφική οθόνη. Οι δικτάτορες, όμως, οι οποίοι επιδιώκουν να διασπείρουν τον θάνατο και την καταστροφή, βρίσκονται θεαματικά εκτεθειμένοι στα μάτια του κοινού. Ντυμένοι με στρατιωτικές στολές, επισκιάζουν στα μάτια των κινηματογράφοφιλων τους άχρωμους αστούς με την κοινή πολιτική περιβολή.

Τα προβλήματα της οικονομικής οργάνωσης της κοινωνίας δεν προσφέρονται για επιπόλαιες συζητήσεις σε κοσμικές δεξιώσεις. Ούτε μπορούν να αντιμετωπιστούν επαρκώς από δημαγωγούς που εκφωνούν φλογερούς λόγους ενώπιον μαζικών συγκεντρώσεων. Πρόκειται για σοβαρά ζητήματα. Απαιτούν επίπονη μελέτη. Δεν πρέπει να αντιμετωπίζονται με ελαφρότητα.

Η σοσιαλιστική προπαγάνδα δεν συνάντησε ποτέ αποφασιστική αντίσταση. Η συντριπτική κριτική με την οποία οι οικονομολόγοι κατέρριψαν τη ματαιότητα και το ανεφάρμοστο των σοσιαλιστικών σχεδίων και δογμάτων δεν έφθασε σε εκείνους που διαμορφώνουν την κοινή γνώμη. Τα πανεπιστήμια κυριαρχούνταν ως επί το πλείστον από σχολαστικιστές σοσιαλιστικής ή παρεμβατιστικής κατεύθυνσης, όχι μόνο

στην ηπειρωτική Ευρώπη, όπου ανήκαν στα κράτη και λειτουργούσαν υπό τη διεύθυνσή τους, αλλά ακόμη και στις αγγλοσαξονικές χώρες. Οι πολιτικοί και οι κυβερνήτες, ανήσυχοι μήπως χάσουν τη δημοτικότητα τους, υπερασπίζονταν την ελευθερία χωρίς ζήλο. Η πολιτική του κατευνασμού, η οποία επικρίθηκε τόσο έντονα όταν εφαρμόστηκε απέναντι στους ναζί και στους Φασίστες, ασκούνταν επί πολλές δεκαετίες, σε οικουμενική κλίμακα, απέναντι σε όλες τις άλλες μορφές σοσιαλισμού. Αυτή ακριβώς η ηττοπάθεια έκανε την ανερχόμενη γενιά να πιστέψει ότι η νίκη του σοσιαλισμού ήταν αναπόφευκτη.

Δεν είναι αλήθεια ότι οι μάζες απαιτούν με σφοδρότητα τον σοσιαλισμό και ότι δεν υπάρχει κανένα μέσο αντίστασης σε αυτές. Οι μάζες ευνοούν τον σοσιαλισμό επειδή εμπιστεύονται τη σοσιαλιστική προπαγάνδα των διανοουμένων. Οι διανοούμενοι, όχι ο λαός, διαμορφώνουν την κοινή γνώμη. Αποτελεί σαθρή δικαιολογία των διανοουμένων ο ισχυρισμός ότι είναι υποχρεωμένοι να υποκύπτουν στις μάζες. Οι ίδιοι δημιούργησαν τις σοσιαλιστικές ιδέες και κατήχησαν τις μάζες σε αυτές. Κανένας προλετάριος ή γιος προλεταρίου δεν συνέβαλε στην επεξεργασία των παρεμβατιστικών και σοσιαλιστικών προγραμμάτων. Οι δημιουργοί τους προέρχονταν όλοι από αστικό περιβάλλον.

Τα εσωτερικού χαρακτήρα και δυσπρόσιτα για το ευρύ κοινό συγγράμματα του διαλεκτικού υλισμού, του Χέγκελ —πατέρα τόσο του μαρξισμού όσο και του γερμανικού επιθετικού εθνικισμού— και τα βιβλία του Ζωρζ Σορέλ, του Τζεντίλε και του Σπένγκλερ δεν διαβάζονταν από τον μέσο άνθρωπο· δεν κινητοποιήσαν άμεσα τις μάζες. Οι διανοούμενοι ήταν εκείνοι που τα εκλαΐκευσαν.

Οι πνευματικοί ηγέτες των λαών δημιούργησαν και διέδωσαν τις πλάνες που βρίσκονται στα πρόθυρα να καταστρέψουν την ελευθερία και

τον δυτικό πολιτισμό. Οι διανοούμενοι και μόνον είναι υπεύθυνοι για τις μαζικές σφαγές που αποτελούν χαρακτηριστικό γνώρισμα του αιώνα μας. Μόνον αυτοί μπορούν να αντιστρέψουν αυτή την τάση και να ανοίξουν τον δρόμο για την αναγέννηση της ελευθερίας.

Δεν είναι μυθικές «υλικές παραγωγικές δυνάμεις» αλλά ο λόγος και οι ιδέες εκείνα που καθορίζουν την πορεία των ανθρώπινων υποθέσεων. Εκείνο που απαιτείται για να ανακοπεί η πορεία προς τον σοσιαλισμό και τον δεσποτισμό είναι κοινός νους και ηθικό θάρρος.

Σημειώσεις

[1](#) Sidney Webb, στο *Fabian Essays in Socialism*, πρώτη έκδοση το 1889, αμερικανική έκδοση, Νέα Υόρκη, 1891, σ. 4.

[2](#) Πρβλ. G. M. Trevelyan, *A Shortened History of England*, Λονδίνο, 1942, σ. 510.

[3](#) Elmer Roberts, *Monarchical Socialism in Germany*, Νέα Υόρκη, 1913.

[4](#) *Zwang* σημαίνει καταναγκασμός και *Wirtschaft* σημαίνει οικονομία. Το αγγλικό ισοδύναμο του όρου *Zwangswirtschaft* είναι κάτι σαν «καταναγκαστική οικονομία».

[5](#) Wesley C. Mitchell, «The Social Sciences and National Planning», στο *Planned Society*, επιμ. Findlay Mackenzie, Νέα Υόρκη, 1937, σ. 112.

[6](#) Laski, *Democracy in Crisis*, Chapel Hill, 1933, σσ. 87–88.

[7](#) Sidney και Beatrice Webb, *Soviet Communism: A New Civilization?*, Νέα Υόρκη, 1936, τόμ. II, σσ. 1038–1039.

[8](#) T. G. Crowther, *Social Relations of Science*, Λονδίνο, 1941, σ. 333.

[9](#) Η συλλογή αυτών των συμβάσεων δημοσιεύθηκε από το Διεθνές Γραφείο Εργασίας υπό τον τίτλο *Intergovernmental Commodity Control Agreements*, Μόντρεαλ, 1943.

[10](#) Marx, *Das Kapital*, 7η έκδ., Αμβούργο, 1914, τόμ. I, σ. 728. Σημείωση του εκδότη: Στην αγγλική έκδοση, σ. 836.

[11](#) Marx, *Zur Kritik der politischen Ökonomie*, επιμ. Kautsky, Στουτγάρδη, 1897, σ. xi. Σημείωση του εκδότη: Στην αγγλική έκδοση του Kerr, σσ. 11–12 · στην έκδοση του Eastman, σ. 10.

[12](#) Στο ίδιο, σ. xii. Σημείωση του εκδότη: Στην αγγλική έκδοση του Kerr, σ. 12 · στην έκδοση του Eastman, σ. 11.

[13](#) Marx, *Der Bürgerkrieg in Frankreich*, επιμ. Pfemfert, Βερολίνο, 1919, σε διάφορα σημεία. Σημείωση του εκδότη: Στα αγγλικά, *The Civil War in France*. Ανατυπώθηκε στην ανθολογία του Eastman, σσ. 367–429.

[14](#) Marx, *Value, Price and Profit*, επιμ. Eleanor Marx Aveling, Νέα Υόρκη, 1901, σσ. 72–74.

[15](#) *Blueprint for World Conquest as Outlined by the Communist International*, Human Events, Ουάσιγκτον και Σικάγο, 1946, σσ. 181–182.

[16](#) David J. Dallin, *The Real Soviet Russia*, Yale University Press, 1944, σσ. 88–95.

[17](#) Πίος ΙΒ΄, Πάπας από το 1939 έως το 1958. Σημείωση του εκδότη.

[18](#) Ραδιοφωνικό διάγγελμα της παραμονής των Χριστουγέννων, *New York Times*, 25 Δεκεμβρίου 1941.

[19](#) Η προσάρτηση της Καρπαθορωσίας καταρρίπτει πλήρως την υποκριτική αγανάκτησή τους για τις Συμφωνίες του Μονάχου του 1938.

[20](#) Η εξέγερση του Χελτς ήταν κομμουνιστική εξέγερση στη Γερμανία, η οποία εκδηλώθηκε τον Μάρτιο του 1921 στην περιοχή του Μάνσφελντ και είχε επικεφαλής τον βετεράνο του Πρώτου Παγκοσμίου Πολέμου Μαξ Χελτς (1889–1933). Ως συνέπεια, ο Χελτς καταδικάστηκε σε ισόβια κάθειρξη, αμνηστεύθηκε το 1928 και στη συνέχεια εγκατέλειψε τη Γερμανία για τη Σοβιετική Ένωση. Σημείωση του εκδότη.

[21](#) Mises, *Bureaucracy*, Yale University Press, 1944.

[22](#) Benda, *La trahison des clercs*, Παρίσι, 1927. Σημείωση του εκδότη: Στα αγγλικά, *The Treason of the Intellectuals*, Νέα Υόρκη, William Morrow, 1928, και *The Betrayal of the Intellectuals*, Βοστώνη, Beacon Press, 1955.

[23](#) Το *Stahlhelm* ήταν ένωση Γερμανών βετεράνων του Παγκοσμίου Πολέμου, η οποία ιδρύθηκε το 1918. Οι *Cagouards* ήταν μέλη μιας μυστικής γαλλικής τρομοκρατικής οργάνωσης της άκρας δεξιάς, της *Cagoule*. Η οργάνωση αυτή ευθυνόταν για διάφορες δολοφονίες σοσιαλιστών και Ιταλών αντιφασιστών και συνεργάστηκε με τους ναζί και τη γαλλική κυβέρνηση του Βισύ κατά τη διάρκεια του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου. Σημείωση του εκδότη.

[24](#) Το πρόγραμμα αυτό ανατυπώνεται στα αγγλικά στο βιβλίο του κόμη Carlo Sforza, *Contemporary Italy*, μετάφραση Drake και Denise de Kay, Νέα Υόρκη, 1944, σσ. 295–296.

[25](#) Για παράδειγμα, Mario Palmieri, *The Philosophy of Fascism*, Σικάγο, 1936, σ. 248.

[26](#) Sombart, *Das Lebenswerk von Karl Marx*, Ιένα, 1909, σ. 3.

[27](#) Sombart, *A New Social Philosophy*, μετάφραση και επιμέλεια Κ. F. Geiser, Princeton University Press, 1937, σ. 194.

[28](#) Βλ. την καταλυτική κριτική της ευγονικής από τον H. S. Jennings, *The Biological Basis of Human Nature*, Νέα Υόρκη, 1930, σσ. 223–252.

[29](#) Marx, *Der Bürgerkrieg in Frankreich*, επιμ. Pfemfert, Βερολίνο, 1919, σ. 54. Σημείωση του εκδότη: Στα αγγλικά, *The Civil War in France*, σ. 408.

[30](#) Hayek, *Individualism and the Economic Order*, University of Chicago Press, 1948, σσ. 89–91.

[31](#) Παρατίθεται στο Hayek, *The Road to Serfdom*, 1944, κεφάλαιο IX, σ. 119.